

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ХАЛАВКА ВОЛОДИМИР ІГОРОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ
ІЗОЛЯТОРІВ У ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело_____ В.І. Халавка

Науковий керівник – **Шкляр Сергій Володимирович,**
доктор юридичних наук

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Халавка В. І. Адміністративно-правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягало в тому, щоб з'ясувати сутність, зміст і розкрити особливості адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, на основі чого надати науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення правових та організаційних засад діяльності вказаних суб'єктів у відповідному напрямі.

Обґрунтовано висновок про те, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань – це напрям державної діяльності, елемент механізму боротьби зі злочинністю, спрямований на забезпечення суспільної безпеки, прав і законних інтересів громадян шляхом забезпечення останнього публічним уявленням про справедливість, заснованого на принципах законності та верховенства права стосовно осіб, які вчинили кримінально каране діяння. Сутність цієї політики полягає в цілях, завданнях, формах і методах їх досягнення, що виявляються в діяльності визначеного законодавством кола уповноважених суб'єктів.

Аргументовано, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань має відповідати: по-перше, потребам суспільства, зокрема прагненням справедливості; по-друге, сучасним реаліям

суспільного життя економічного, соціального, безпекового та іншого характеру з урахуванням їх динаміки; по-третє, вимогам міжнародного й вітчизняного законодавства щодо прав і свобод людини, їх захисту й непорушності; по-четверте, практичному досвіду застосування виконання кримінальних покарань.

Зауважено, що сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в Україні характеризується, з одного боку, прогресивними намірами українського законодавця та прагненням адаптувати відповідну сферу до європейських вимог і стандартів, а з іншого – наявністю низки системних викликів, що ускладнюють її ефективну реалізацію.

Встановлено, що система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань становить визначену нормами чинного законодавства сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування, а також спеціалізовано уповноважених установ та організацій, різних громадських інституцій тощо, які в межах своїх повноважень і функціонального призначення беруть участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення виконання кримінальних покарань відповідно до вимог чинного українського законодавства, принципів правової держави та міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини.

Підкреслено, що саме слідчі ізолятори посідають одне з ключових місць у системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що обумовлено унікальною природою їх адміністративно-правового статусу та функціональним призначенням у системі кримінального правосуддя. Попри те, що слідчі ізолятори не є установами виконання вироків у класичному значенні, вони є ключовою ланкою в реалізації політики держави щодо забезпечення прав, свобод і

законних інтересів осіб, залучених до кримінального процесу, передусім на етапі досудового тримання під вартою.

Доведено, що мета діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань полягає у створенні та втіленні законодавчо визначених умов відбування покарання, що спрямовані на виконання його завдань: покарання, виправлення, попередження вчинення нових злочинів як з боку позбавленого волі, так і з боку інших осіб. Відповідно до мети сформульовано завдання діяльності СІЗО за відповідним напрямом.

З'ясовано, що правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань становлять сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких спрямовані на врегулювання та впорядкування суспільних відносин, що виникають у процесі виконання завдань і функцій слідчими ізоляторами в досліджуваній сфері суспільного життя.

Сформульовано висновок про те, що в системі правових засад діяльності СІЗО щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань ключове місце належить нормам адміністративного права, адже саме за допомогою останніх: 1) визначаються ключові засади державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 2) закріплюється адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації відповідної політики, зокрема слідчих ізоляторів (межі їх компетенції та обсяг повноважень); 3) окреслюються заходи і порядок здійснення контролю та нагляду за діяльністю СІЗО; 4) встановлюється правовий режим, розпорядок дня засуджених, їх обов'язки та права; 5) закріплюються гарантії дотримання прав і свобод осіб, які перебувають у СІЗО, тощо.

Наголошено, що для забезпечення ефективного провадження СІЗО державної політики у сфері виконання кримінальних покарань доцільним є

вдосконалення чинного законодавства в цій сфері, забезпечення його відповідності об'єктивним умовам суспільного буття, приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних норм і стандартів, що містять вимоги до порядку й умов виконання покарань, захисту прав та законних інтересів затриманих.

Аргументовано, що захист життя та здоров'я осіб, які перебувають під вартою, є одним з ключових напрямів діяльності слідчих ізоляторів у межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, адже він становить основу для забезпечення гуманного та справедливого ставлення до людини, що передбачено як нормами чинного законодавства, так і міжнародними стандартами. Слідчі ізолятори зобов'язані забезпечити безпеку всіх осіб, незалежно від підстав їх затримання чи характеру обвинувачень.

Наголошено, що психологічна підтримка є важливим напрямом діяльності слідчих ізоляторів у межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, оскільки перебування в умовах слідчого ізолятора супроводжується сильним емоційним напруженням, страхом, відчуттям невизначеності, ізоляції від близьких і суспільства. Особливо це стосується осіб, які потрапляють під варту вперше, а також неповнолітніх, жінок та ін. Такий психологічний тиск часто стає причиною глибокої дезадаптації, депресій, агресії, а в окремих випадках – самогубств.

Доведено, що формами діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань запропоновано вважати встановлені адміністративно-правовими нормами зовнішнє вираження конкретних організаційних, охоронних, оперативно-розшукових та інших заходів, що реалізуються ними в межах компетенції і повноважень та які спрямовані на досягнення одного чи декількох завдань.

Сформульовано висновок про те, що вибір тієї чи іншої форми діяльності безпосередньо залежить від конкретного завдання, яке має бути виконано, а також об'єктивних чинників, що впливають на обставини, у яких має бути реалізовано цю форму. Такий вибір повинен бути обумовлений відповідністю вимогам законодавства та принципам верховенства права, доцільності, оперативності та своєчасності застосування, ефективності досягнення поставлених цілей.

Розглянуто досвід Великої Британії, на підставі чого зазначено, що навіть у разі позбавлення волі держава може та повинна забезпечувати гідність, права й безпеку особи. Україна, прагнучи до європейських стандартів, може адаптувати ці підходи, щоб створити більш гуманну, ефективну та справедливую систему попереднього ув'язнення.

Зазначено, що на сьогодні в Європі та світі сформувалися досить ефективні підходи щодо діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів України. Запропоновано авторське бачення щодо можливостей використання відповідного досвіду в українських правових реаліях.

Аргументовано, що нині проблеми в діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань обумовлені не стільки недосконалістю адміністративного законодавства, скільки організаційними, управлінськими, фінансовими, кадровими чинниками. Виокремлено коло відповідних проблем.

Наголошено, що адаптація діяльності слідчих ізоляторів до міжнародних стандартів передбачає комплексне реформування системи утримання під вартою, орієнтоване на забезпечення прав людини, гідного поводження з ув'язненими та належних умов перебування.

Констатовано, що на сьогодні проблема кадрового забезпечення слідчих ізоляторів є однією з найбільш нагальних, що обумовлено низкою чинників: по-перше, суттєва нестача кадрів, високе фізичне та

психологічне навантаження, яке супроводжується низьким рівнем оплати праці; по-друге, недостатній рівень фізичної та психологічної підготовки фахівців, що створює ризики зловживання службовим положенням, емоційним вигоранням, а також вчинення інших протиправних дій; по-третє, відсутність належним чином урегульованої системи просування по службі фахівців; по-четверте, недостатня психологічна підтримка фахівців.

Запропоновано вдосконалити систему громадського контролю за діяльністю слідчих ізоляторів, зокрема створити умови для доступу незалежних громадських організацій до СІЗО (причому ці візити мають бути як плановими, так і позаплановими). Крім того, на законодавчому рівні варто закріпити гарантії діяльності громадських організацій за відповідним напрямом.

Ключові слова: виконання кримінальних покарань, слідчі ізолятори, адміністративне право, ув'язнений, гарантії дотримання прав і свобод, кримінально-виконавча політика, досудове тримання під вартою; правові засади.

SUMMARY

Khalavka V.I. Administrative and legal principles of activity of pre-trial detention centers in terms of implementation of the State policy in the field of execution of criminal penalties. – *Professional scientific paper as manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.07 – «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The Thesis provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific task which is to clarify the essence, content and disclose the features of the administrative and legal framework for the activities of pre-trial detention centers in terms of implementing the State policy in the area of execution of criminal sentences, and on the basis of this, to provide scientifically based proposals and recommendations aimed at improving the legal and organizational framework for the activities of these entities in the relevant area.

It is concluded that the State policy in the field of execution of criminal penalties is an area of State activity, an element of the crime control mechanism aimed at ensuring public safety, rights and legitimate interests of citizens by providing the latter with a public perception of justice based on the principles of legality and the rule of law in relation to persons who have committed a criminal offense. The essence of this policy is revealed in the goals, objectives, forms and methods of their achievement, which are manifested in the activities of the authorized actors defined by law.

It is argued that the State policy in the area of execution of criminal penalties should meet: firstly, the needs of society, including the desire for justice; secondly, the modern realities of public life of economic, social, security and other nature, taking into account their dynamics; thirdly, the requirements of international and domestic legislation on human rights and freedoms, their

protection and inviolability; fourthly, practical experience in the application of the execution of criminal sentences. It is noted that the current state of the State policy in the sphere of the execution of criminal penalties in Ukraine is characterized, on the one hand, by the progressive intentions of the Ukrainian legislator and the desire to adapt the relevant area to European requirements and standards, and on the other one, by the presence of significant systemic challenges which complicate its effective implementation.

It is established that the system of actors of implementation of the State policy in the field of execution of criminal penalties is a set of public authorities, local self-government, as well as specially authorized institutions and organizations, various public institutions, etc. defined by the current legislation, which, within the limits of their powers and functional purpose, participate in the formation and implementation of the State policy aimed at ensuring the execution of criminal penalties in accordance with the requirements of current Ukrainian legislation.

It is emphasized that pre-trial detention centers occupy one of the key places in the system of entities implementing the State policy in the field of execution of criminal penalties, which is due to the unique nature of their legal status and functional purpose in the criminal justice system. Despite the fact that pre-trial detention centers are not penal institutions in the classical sense, they are a key link in the implementation of the State's policy of ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of persons involved in criminal proceedings, primarily at the stage of pre-trial detention.

It is proved that the purpose of pre-trial detention centers in terms of implementing the State policy in the area of execution of criminal penalties is to create and implement the legally defined conditions for serving a sentence aimed at fulfilling its objectives: punishment, correction, and prevention of new crimes, both by a prisoner and other persons. In accordance with the goal, the

tasks of the pre-trial detention centers' activities in the relevant area are formulated.

It is established that the legal framework for the activities of pre-trial detention centers in terms of implementing the State policy in the area of execution of criminal sentences is a set of legal acts of different legal force, the provisions of which are aimed at regulating and streamlining public relations arising in the course of performing tasks and functions of pre-trial detention centers in the area of public life under study.

It is concluded that in the system of legal framework for the activities of pre-trial detention centers with regard to the implementation of the State policy in the area of execution of criminal penalties, the key place belongs to administrative law provisions, because it is with the help of the latter: 1) the key principles of the State policy in the field of execution of criminal sentences are defined; 2) the legal status of the actors of the relevant policy implementation, including pre-trial detention centers, is consolidated (the limits of their competence and the scope of their powers); 3) the measures and procedure for control and supervision over the activities of pre-trial detention centers are outlined; 4) the legal regime, daily routine of convicts, their duties and rights are established; 5) the guarantees of observance of the rights and freedoms of persons held in pre-trial detention centers are highlighted; etc.

It is emphasized that in order to ensure effective implementation of the State policy in the field of execution of criminal penalties by the pre-trial detention centers, it is necessary to improve the current legislation in this area, to ensure its compliance with the objective conditions of social life, to bring the provisions of national legislation in line with international norms and standards containing requirements for the procedure and conditions of execution of sentences, protection of the rights and legitimate interests of convicts.

It is argued that protection of life and health of persons in custody is one of the key areas of activity of pre-trial detention centers within the framework of

implementation of the State policy in the field of execution of criminal penalties. This area forms the basis for ensuring humane and fair treatment of people, which is provided for by both current legislation and international standards. Detention centers are obliged to ensure the safety of all persons, regardless of the grounds for their detention or the nature of the charges.

It is emphasized that psychological support is an important area of activity of pre-trial detention centers within the framework of the state policy in the field of execution of criminal penalties, since staying in a pre-trial detention center is accompanied by strong emotional stress, fear, a sense of uncertainty, and isolation from loved ones and society. This is especially true for people who are taken into custody for the first time, as well as minors, women, etc. Such psychological pressure often causes deep maladjustment, depression, aggression, and in some cases, suicide.

It is proved that the forms of activity of pre-trial detention centers in terms of implementing the State policy in the field of execution of criminal penalties should be understood as the external expression of specific organizational, security, operational and investigative and other measures and implemented by them within their competence and powers, and which are aimed at achieving one or more tasks, established by administrative and legal norms.

It is concluded that the choice of a particular form of activity directly depends on the specific task to be implemented, as well as on the objective factors affecting the circumstances in which this form should be implemented. Such a choice should be conditioned by compliance with the requirements of legislation and the rule of law, as well as by expediency, efficiency and timeliness of application, and effectiveness in achieving the set goals.

It is emphasized that the UK experience indicates that even in the case of deprivation of liberty, the State can and should ensure the dignity, rights and security of a person. Ukraine, striving for European standards, can adapt these

approaches to create a more humane, effective and fair system of pre-trial detention.

It is summarized that to date, Europe and the world have developed quite effective approaches to the activities of entities similar in status to pre-trial detention centers in Ukraine. The author's vision of the possibilities of using the relevant experience in the Ukrainian legal realities is proposed.

It is argued that today, the problems in the activities of pre-trial detention centers in terms of implementing the State policy in the field of execution of criminal penalties are caused not so much by imperfections in administrative legislation as by organizational, managerial, financial, personnel factors, etc. The author identifies a range of relevant problems.

It is emphasized that the adaptation of pre-trial detention centers to international standards involves a comprehensive reform of the detention system aimed at ensuring human rights, decent treatment of prisoners and proper conditions of stay.

It is stated that today the problem of staffing of pre-trial detention centers is one of the most urgent, which is due to a number of factors: firstly, a significant shortage of personnel, high physical and psychological stress, accompanied by low wages; secondly, a low level of physical and psychological training of specialists, which creates risks of abuse of office, emotional burnout, and other illegal actions; thirdly, the lack of a properly regulated system of career advancement.

It is proposed to improve the system of public control over the activities of pre-trial detention centers. In this context, first of all, it is proposed to create conditions for access of independent civic organizations to pre-trial detention centers, with these visits being both scheduled and unscheduled. In addition, it is proposed to enshrine the guarantees of the activities of public organizations in the relevant area at the legislative level.

Keywords: execution of criminal sentences, pre-trial detention centers, administrative law, prisoner, guarantees of rights and freedoms, penal policy, pre-trial detention; legal framework.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Халавка В. І. Завдання та функції діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 555–557.

2. Халавка В. І. До характеристики системи правових засад діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 439–445.

3. Халавка В. І. До характеристики форм та методів діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 488–493.

4. Халавка В. І. Місце слідчих ізоляторів в системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 670–675.

5. Халавка В. І. Сутність державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *KELM*. 2024. № 7 (67). С. 258–261 (Республіка Польща).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Халавка В. І. До проблеми визначення поняття державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.)*. Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

7. Халавка В. І. До проблеми визначення мети діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Пріоритетні напрямки розвитку правової*

системи України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ 14–15 листоп. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 134–136.

8. Халавка В. І. Значення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 черв. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 198–200.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ У ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ	28
1.1. Поняття та сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.....	28
1.2. Система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та місце серед них слідчих ізоляторів.....	44
1.3. Мета, завдання та функції діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.	61
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ У ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ	83
2.1. Правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та місце серед них норм адміністративного права	83
2.2. Напрями діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.....	99
2.3. Форми та методи діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.....	113
Висновки до розділу 2	129
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ У ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ	135

3.1. Зарубіжний досвід діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів, та можливості його використання в Україні	135
3.2. Шляхи вдосконалення правових та організаційних засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань	154
Висновки до розділу 3	172
ВИСНОВКИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Державна політика у сфері виконання кримінальних покарань є одним з ключових і стратегічно важливих напрямів здійснення кримінально-правової політики держави, яка безпосередньо впливає на ефективність механізмів реалізації правосуддя, забезпечення громадської безпеки, дотримання прав, свобод та інтересів людини і людини. Її ключове призначення полягає передусім у формуванні та впровадженні оптимальних підходів до реалізації кримінальних покарань, що відповідають міжнародним стандартам і вимогам, а також основоположним конституційним принципам України. Ефективна державна політика в цій сфері спрямована не лише на забезпечення покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, а й реалізацію превентивної, виховної та ресоціалізаційної функції.

Проведення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань покладається на низку суб'єктів, серед яких чільне місце належить слідчим ізоляторам. Роль останніх полягає в забезпеченні безпосереднього втілення в життя принципів законності, презумпції невинуватості, недопущення катувань і жорстокого поводження, що визнані ключовими цілями державної кримінально-виконавчої політики. Таким чином, слідчі ізолятори є не лише безпосередніми реалізаторами, а й фактично індикаторами того, наскільки ефективною, послідовною, справедливою та результативною є політика у сфері виконання кримінальних покарань, оскільки саме в умовах попереднього ув'язнення особи є найбільш вразливими до порушень.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі проблемні питання, пов'язані із функціонуванням сфери виконання кримінальних покарань в Україні, у своїх наукових працях розглядали: К. А. Автухов, Є. Ю. Бараш, Д. Л. Виговський, Н. Г. Габлей, Ю. В. Гаруст,

Є. А. Гетьман, Х. Я. Гнот, С. Ф. Денисов, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, Є. В. Дуліба, О. А. Дука, С. В. Зливко, О. В. Ільїна, В. Я. Конопельський, В. І. Курило, А. А. Манжула, О. М. Музичук, К. В. Муравйов, С. Ю. Лукашевич, О. О. Пашенко, А. В. П'ятницький, Н. О. Рибалка, Є. Ю. Соболь, Л. В. Сорока, А. Х. Степанюк, В. В. Суліцький, О. В. Таволжанський, Р. В. Шаповал, К. В. Шкарупа, С. В. Шкляр, О. О. Шкута та багато інших. Вказані вчені зробили вагомий внесок у розвиток сфери виконання кримінальних покарань. Водночас, попри значний теоретичний доробок, у науковій літературі фактично неопрацьованим залишається питання адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у контексті реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Отже, відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених характеристиці адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, а також наявність низки прогалин і недоліків правового й організаційного характеру, пов'язаних із функціонуванням цього механізму, обумовлюють актуальність і своєчасність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 р. № 654-р; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р.; Стратегії розвитку Науково-дослідного інституту публічного права на 2023–2027 роки, затвердженої

рішенням вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 5 квітня 2023 р. № 4. Дисертація підготовлена відповідно до плану науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета та завдання дослідження *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб спираючись на аналіз норм чинного законодавства, наукових поглядів вчених і правозастосовної практики, з'ясувати сутність, а також розкрити зміст та особливості адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, на основі чого надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення правових та організаційних засад діяльності слідчих ізоляторів за відповідним напрямом.

Досягнення поставленої мети зумовлює потребу у вирішенні таких *завдань*:

- визначити поняття та оцінити сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- встановити коло суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і місце серед них слідчих ізоляторів;
- окреслити мету, завдання та функції діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;
- розкрити правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і з'ясувати місце серед них норм адміністративного права;
- визначити напрями діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

- виокремити форми та методи діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

- узагальнити зарубіжний досвід діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів, та опрацювати можливості його використання в Україні;

- запропонувати шляхи вдосконалення правових та організаційних засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які виникають у процесі реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Методи дисертаційного дослідження. Науково-методологічне підґрунтя дисертаційної роботи становить сукупність загальноправових і спеціальних методів наукового пізнання, що дало змогу комплексно підійти до досягнення мети наукового дослідження. Зокрема, застосування *логіко-семантичного* та *аналітичного* методів надало можливість визначити поняття та оцінити сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (підрозділ 1.1). *Структурно-логічний* та *системно-функціональний* методи використано з метою окреслення кола суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та встановлення місця серед них слідчих ізоляторів (підрозділ 1.2); визначення мети, завдань і функцій діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (підрозділ 1.3); виокремлення форм та методів діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (підрозділ 2.3). Для того, щоб розкрити правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації

державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та з'ясувати місце серед них норм адміністративного права (підрозділ 2.1), визначити напрями діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (підрозділ 2.2) застосовувався метод *документального аналізу*. Для узагальнення зарубіжного досвіду діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів та опрацювання можливостей його використання в Україні (підрозділ 3.1) було використано *порівняльно-правовий* метод. Методи *моделювання* та *прогнозування* використано з метою опрацювання шляхів удосконалення правових та організаційних засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Під час підготовки дисертації застосовано й інші методи наукового пізнання, які забезпечили комплексне вирішення поставлених завдань.

Науково-теоретичне підґрунтя роботи становлять праці вчених – представників різних галузевих наук, зокрема адміністративного права, кримінального, кримінально-виконавчого, конституційного права тощо. Крім того, було використано напрацювання фахівців з інших наукових дисциплін, наприклад, теорії держави та права, теорії управління, філософії, соціології тощо.

Нормативно-правову основу дисертаційної роботи становлять Конституція України, низка ратифікованих у встановленому законом порядку міжнародних договорів та угод, а також законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які утворюють систему адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Інформаційною та емпіричною базою дисертаційної роботи є науково-періодичні видання, статистичні дані, наукова публіцистика тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першою спробою комплексно, на монографічному рівні, з'ясувати сутність і розкрити особливості адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що дало змогу опрацювати перспективні напрями покращення правових та організаційних засад функціонування слідчих ізоляторів за відповідним напрямом. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків, зокрема:

вперше:

- сформульовано мету діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, якою є створення та втілення законодавчо закріплених умов відбування покарання, спрямованих на виконання його завдань: покарання, виправлення, попередження вчинення нових злочинів як з боку власне засудженого, так і з боку інших осіб;

- систематизовано завдання слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, які запропоновано поділити на три групи: 1) ізоляційні – забезпечення умов ізоляції засуджених; 2) правозабезпечувальні – надання ув'язненим можливості користуватися тими правами та свободами, які гарантовані їм нормами чинного законодавства; 3) виховні – провадження діяльності, спрямованої на виправлення засуджених, формування їх особистісних якостей і поведінки в суспільстві на засадах поваги до закону;

- виокремлено напрями діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, до яких зараховано: тримання осіб під вартою відповідно до Кримінального процесуального кодексу України та Закону «Про попереднє ув'язнення»; забезпечення дотримання прав і свобод ув'язнених, включно

з доступом до правничої допомоги та медичної підтримки; створення умов та здійснення заходів з етапування осіб; проведення виховної роботи з метою ресоціалізації та морального виховання; впровадження заходів безпеки для запобігання втечам, суїцидам, конфліктам та іншим негативним виявам; надання медичних послуг; взаємодія з іншими державними органами, зокрема слідством, судами, прокуратурою, для забезпечення правосуддя;

удосконалено:

– обґрунтування наукової думки про те, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань має відповідати: по-перше, потребам суспільства, зокрема прагненням справедливості; по-друге, сучасним реаліям суспільного життя економічного, соціального, безпекового та іншого характеру з урахуванням їх динаміки; по-третє, вимогам міжнародного й вітчизняного законодавства щодо прав і свобод людини, їх захисту й непорушності; по-четверте, практичному досвіду застосування виконання кримінальних покарань;

– визначення поняття «система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань», якими запропоновано розуміти закріплену нормами чинного законодавства сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування, а також спеціалізовано уповноважених установ та організацій, різних громадських інституцій тощо, які в межах своїх повноважень і функціонального призначення беруть участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення виконання кримінальних покарань відповідно до вимог чинного українського законодавства, принципів правової держави та міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини;

– узагальнення недоліків діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, до яких віднесено: по-перше, низький рівень гарантій дотримання прав,

свобод та інтересів громадян, які утримуються під вартою (зазначене включає неналежний санітарний стан, відсутність доступу до якісної медичної допомоги тощо); по-друге, перевантаженість слідчих ізоляторів, що особливо гостро виявилось в умовах сьогодення; по-третє, суттєва нестача коштів, яка не дозволяє забезпечити належне матеріально-технічне забезпечення, ремонт приміщень, гідні умови праці персоналу та забезпечення належного харчування й медобслуговування для утримуваних осіб; по-четверте, відсутність ефективної системи нагляду і контролю за діяльністю слідчих ізоляторів, обмеженість доступу громадських організацій до СІЗО; по-п'яте, на сьогодні в СІЗО фактично не реалізуються програми психологічної підтримки та підготовки осіб до життя після звільнення, що суперечить цілям державної політики у сфері виконання покарань; по-шосте, недостатній рівень підготовки персоналу, а також низька зарплата та професійне вигорання;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування наукової думки про те, що захист життя та здоров'я осіб, які перебувають під вартою, є одним з ключових напрямів діяльності слідчих ізоляторів у межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, адже він становить основу для забезпечення гуманного та справедливого ставлення до людини, що передбачено як нормами чинного законодавства, так і міжнародними стандартами;

– науковий підхід щодо узагальнення переліку форм та методів діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, на підставі чого встановлено, що вибір тієї чи іншої форми залежить від конкретного завдання, що має бути реалізовано, а також об'єктивних чинників, що впливають на обставини, у яких має бути реалізовано таку діяльність;

– узагальнення позитивного зарубіжного досвіду в досліджуваній сфері, зокрема акцентовано увагу на позитивному досвіді Німеччини в контексті діяльності слідчих ізоляторів, який передбачає: по-перше, дотримання високого рівня умов тримання під вартою, а також прозорості системи тимчасового ув'язнення, основою якого слугує принцип поваги до гідності людини та презумпції невинуватості; по-друге, застосування диференційованого підходу до утримання осіб під вартою (окремо від засуджених); по-третє, у німецьких установах попереднього ув'язнення обвинуваченим забезпечується право на більшу приватність, зокрема в листуванні, телефонних розмовах і зустрічах з адвокатом; по-четверте, активну участь медичного персоналу та соціальних працівників у забезпеченні умов тримання під вартою, зокрема акцент робиться не лише на фізичному, а й психологічному здоров'ї;

– обґрунтування необхідності вдосконалення правових та організаційних засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції використовуються і можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – як основа для проведення подальших теоретико-прикладних досліджень, присвячених питанню адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій діяльності* – для розроблення нових і вдосконалення чинних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які становлять основу адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

– *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення практичної діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань;

– *освітньому процесі* – у межах підготовки методичних і лекційних матеріалів, посібників та підручників з дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», а також з окремих тематик таких навчальних дисциплін, як «Кримінальне право», «Кримінальний процес» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблематики та відповідні висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ 14–15 листопад 2021 року), «Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність» (м. Київ, 4–5 червня 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 207 сторінок. Список використаних джерел містить 159 найменувань на 20 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ У ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

1.1. Поняття та сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Забезпечення та реалізація прав громадян у різних сферах суспільного життя є одним із ключових напрямів державної політики, зокрема за напрямом виконання кримінальних покарань. Виваженість і послідовність останньої має важливе значення для забезпечення справедливого правосуддя, зміцнення правопорядку та захисту прав людини. Воно дає змогу державі системно й цілеспрямовано розв'язувати проблеми пенітенціарної системи, адаптуючи її до сучасних викликів і міжнародних стандартів. Завдяки сформованій політиці встановлюють єдині підходи до виконання покарань, створюють умови для ефективного виправлення засуджених, зниження рівня повторної злочинності та безпечної ресоціалізації осіб після звільнення. Крім цього, така політика сприяє підвищенню рівня довіри суспільства до системи кримінальної юстиції, зміцнює правову державу та сприяє гуманізації кримінального покарання.

Виконання кримінальних покарань є сферою публічної діяльності держави. Саме вона в особі уповноважених органів від імені народу України застосовує до винних у порушенні закону осіб законодавчо визначені обмеження. Означений напрям державної діяльності має власні мету й завдання, ґрунтується на визначених законодавством принципах його реалізації. Отже, ідеться про певну політику в розглядуваній сфері.

Академічний тлумачний словник української мови розглядає категорію «політика» в таких значеннях: мета й завдання, які ставлять суспільні класи в боротьбі за власні інтереси, методи і засоби досягнення мети й завдань; напрям діяльності держави або політичної партії в певній галузі в певний період; лінія поведінки в чому-небудь, певне ставлення до кого-, чого-небудь [111, с. 80]. З огляду на множинність логіко-семантичного трактування категорії «політика», доцільно зосередити увагу на наукових розробках щодо цього поняття.

Н. В. Русенко зазначає, що політика – одна з найвагоміших сфер функціонування суспільства. Від її ефективності залежить не лише успішність держави чи добробут населення, а й гідне життя кожної окремої особи. У традиційному значенні політику інтерпретують як середовище взаємодії між різними соціальними групами: націями, народами, державами, партіями, владою і населенням, а також громадянами та їх об'єднаннями [108, с. 167].

Т. І. Мармазова вважає політику особливою сферою функціонування суспільства, універсальним механізмом соціальної регуляції людських відносин. Універсальність соціальної регуляції як властивість політики пов'язана зі здійсненням державної влади. Тому осердя політики утворюють процеси формування органів державної влади, здійснення державного управління, прийняття та реалізації політико-управлінських рішень. Розвиток сучасного світу характеризується надзвичайним ускладненням державних механізмів, що обумовлює необхідність переосмислення як ролі й місця держави, так і функціонування політики та її окремих аспектів [61, с. 44]. Отже, здійснювати політику може виключно держава через визначені нею органи. Єдине завдання політики, на думку Т. І. Мармазової, – забезпечувати налагодження безпосереднього взаємозв'язку між громадянським суспільством і державою, між органами державної влади й управління та громадянами, що має сприяти гуманізації

політики. Саме гуманізація політики загалом та її окремих функцій, на переконання авторки, має стати провідним напрямом подальших наукових пошуків соціально-гуманітарного спрямування [61, с. 50]. Отже, політика – це засіб втілення суспільних потреб й очікувань у діях держави.

О. В. Лаврук акцентує на тому, що державна політика повинна мати комплексний характер щодо функціонального спрямування на розв'язування взаємопов'язаних політичних і соціально-економічних проблем, своєчасно реагувати на трансформаційні зміни, які відбуваються в державі й суспільстві, завжди бути ефективною (оптимальний розподіл владних повноважень між державними органами й організаціями, структурована якість державно-управлінських рішень, цілеспрямованість завдань і заходів), результативною та прийнятною для населення [56, с. 261]. З означеного слід спрямувати увагу саме на комплексність і динамічність державної політики, яка повинна відповідати динаміці розвитку суспільства.

В. І. Андріяш зазначає, що в ідеалі державна політика – це оптимальний синтез об'єктивних тенденцій суспільного розвитку і суб'єктивних суджень людей про власні інтереси в суспільстві. Державна політика дистанціюється від політики конкретних політичних сил, навіть тих, які мають більшість у представницьких органах влади. По-перше, тому що необхідно, щоб державна політика представляла й інтереси меншості, інакше будуть поставати складнощі під час її реалізації. По-друге, державна політика повинна бути доволі стійкою, стабільною, мати історичну перспективу. По-третє, державна політика повинна бути об'єднавчою силою і бути спрямованою на позитивний розвиток суспільства. Державна політика є важливим компонентом життєдіяльності суспільства, маючи значну кількість вимірів і характеристик, вона формує відповідну систему й механізми соціально орієнтованого державного управління, тому що спрямована на поліпшенні якості життя громадян і

гарантування соціальної стабільності [4]. Отже, автор акцентує на стійкості державної політики, її ґрунтованості на визнаних суспільством та законом базових соціальних цінностях.

Ю. В. Палагнюк державну політику розглядає в контексті цілісного процесу, який передбачає такі елементи: 1) формування та ухвалення державної політики на основі аналізу суспільних проблем і врахування громадської думки, а також стратегії розвитку держави; 2) реалізація політики, що передбачає здійснення державної політики відповідно до комплексу заходів з упровадження прийнятих рішень і програм; 3) оцінка державної політики задля перевірки її ефективності, що, залежно від результатів оцінки, може призвести до продовження наряду і засобів реалізації державної політики, їх коригування або відмови від політики загалом [73, с. 34]. Ю. В. Палагнюк стверджує, що політика – це не просто формування основних напрямів дій держави в певній сфері, а їх провадження та оцінювання з позицій ефективності досягнення поставлених завдань [73, с. 29].

О. С. Васильєв визначає державну політику як певну цілеспрямовану діяльність органів державної влади, яку формують і здійснюють державні інститути, спрямована на збалансування інтересів різних суспільних груп у державі. Автор зауважує, що політику не слід ототожнювати з політичними рішеннями. Крім того, категорію державної політики необхідно чітко відмежовувати від категорії управління. Поняття політики охоплює як політичну поведінку, так і політичні наміри. Політика передбачає не лише дію, а й бездіяльність. Вона дає результати, які можна передбачити, проте можна й не передбачити. Політика – певна цілеспрямована дія, завдання якої можна визначати ретроспективно, вона є результатом тривалого процесу. Державна політика передбачає, що ключова роль (утім не завжди визначальна) належить державним інститутам [12]. Отже, автор акцентує на цілеспрямованому характері

політики, її спрямуванні на напрацюванні та втіленні оптимального балансу інтересів суспільних груп.

Із цього приводу Т. В. Кондратюк зазначає, що терміном «державна політика» (англ. public policy) здебільшого позначають загальну мету структур державного управління та найкращі або пріоритетні засоби її досягнення в нерозривній єдності процесуальної цілісності мети й засобів. Політика надає процесові адміністрування, функціонуванню системи механізмів державного управління цілеспрямованого характеру, відповідно структурує державно-адміністративну діяльність, підпорядковуючи всі її елементи досягненню певної, заздалегідь визначеної мети [45, с. 70].

Доходимо висновку, що державна політика має такі загальні ознаки: 1) це напрям діяльності держави через її спеціально уповноважені органи; 2) має чітко визначені завдання щодо забезпечення суспільних потреб відповідно до динаміки їх розвитку; 3) здійснюється на основі збалансованості інтересів різних соціальних груп; 4) ґрунтується на загальновизнаних цінностях, що відображає її стабільність; 5) реалізується за допомогою низки законодавчо визначених методів і засобів [122].

Сфера виконання кримінальних покарань є специфічним напрямом політики держави, адже вона пов'язана з обов'язковим обмеженням прав і свобод людини, що має відповідати критеріям законності та верховенства права, забезпечуючи суспільне прагнення справедливості.

На думку М. М. Яцишина, сучасні проблеми кримінально-виконавчої політики України обумовлені передусім несформованістю в українській науці й соціальній практиці адекватного уявлення щодо поняття та сутності цієї політики як соціально-правового явища в історичному контексті державотворення. У науковій літературі досі бракує розгорнутих теоретичних досліджень, присвячених проблемам кримінально-виконавчої політики саме з цих позицій, а уявлення про цей процес зводиться

здебільшого до окремих визначень його формалізованих моментів, пов'язаних переважно з розглядом правових процедур, що регламентують порядок й умови виконання та відбування кримінальних покарань на певному етапі розвитку українського суспільства [137, с. 7]. Водночас доцільно зауважити про значну кількість досліджень державної політики у сфері виконання кримінальних покарань як засобу боротьби зі злочинністю. У наукових дослідженнях подеколи використовують різні терміни, які характеризують цей напрям державної діяльності, «державна політика у сфері виконання кримінальних покарань», «державна кримінально-виконавча політика» та «державна пенітенціарна політика».

Аналізуючи обґрунтування доцільності застосування терміна «кримінально-виконавча політика», О. О. Пащенко акцентує на тому, що якщо йдеться про напрями політики у сфері боротьби зі злочинністю, то виокремлення поряд з кримінально-правовим, кримінально-процесуальним, кримінологічним напрямками такого напрямку, як «у сфері виконання кримінальних покарань», порушує правила співвідношення видового поняття з родовим. Це слугує аргументом на користь використання терміна «кримінально-виконавча політика». Водночас таке спостереження не є принциповим, оскільки (за бажання) може йтися про «політику у сфері кримінального права», «політику у сфері кримінального процесу», «політику у сфері кримінології». За такого підходу «політика у сфері виконання кримінальних покарань» не буде вже «випадати» із загального ряду. Викладене засвідчує наявність підстав для використання як обох термінів. Крім того, з огляду на останні публікації, що ґрунтуються на аналізі документів міжнародного характеру, на думку вченого, обґрунтованим видається використання також терміна «політика у сфері поводження із засудженими» [75, с. 135]. Отже, під час розгляду досліджуваної теми будемо послуговуватися паралельно всіма окресленими назвами розглядуваного напрямку державної політики.

Такий підхід обстоює і В. В. Кондратишина, яка кримінально-виконавчою політикою вважає визначення основних напрямів, форм, методів і засобів правотворчої та правозастосовної діяльності відповідних державних органів, громадських інститутів й окремих громадян у сфері виконання кримінальних покарань. Крім цього, авторка встановлює, що поряд із цим терміном у науковій літературі подеколи використовують і синонімічне поняття «політика у сфері виконання покарань» [44, с. 6].

П. Л. Фріс і М. Б. Бучко доводять, що кримінально-виконавча політика є складовою загальної політики України у сфері боротьби зі злочинністю, яка на підставі норм кримінального права визначає основні напрями правотворчої діяльності держави й правозастосовної діяльності відповідних державних органів у сфері реалізації кримінального покарання. Мета і принципи кримінально-виконавчої політики мають бути стабільними, не залежати від соціальної, політичної чи економічної кон'юнктури, ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, сформованих міжнародною спільнотою положеннях боротьби зі злочинністю та поводження зі злочинцями, на досягненнях науки, кримінально-виконавчої практики [122]. Схожі погляди мають й інші науковці. Зокрема, О. О. Пащенко кримінально-виконавчу (пенітенціарну) політику тлумачить як частину державної політики з протидії злочинності, що реалізується за допомогою механізмів державного управління, поєднує його форми й методи з принципами, ідеями, доктринальними положеннями, завданнями у сфері виконання та відбування кримінальних покарань [75, с. 134]. Ю. В. Кернякевич-Танасійчук кримінально-виконавчу політику розглядає у вузькому та широкому значеннях. У вузькому – це напрям (лінія) діяльності Української держави у сфері виконання покарань. У широкому значенні поняття кримінально-виконавчої політики авторка вважає складовою політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка визначає напрям діяльності відповідних органів державної влади та громадських організацій

у сфері виконання покарань, а також встановлює принципи, форми, завдання та зміст цієї діяльності [36, с. 90].

Отже, державна політика у сфері виконання кримінальних покарань є елементом механізму ширшої державної діяльності, одним із засобів її реалізації. В. В. Василевич акцентує на тому, що політика у сфері виконання кримінальних покарань є логічним відображенням загальної та кримінальної політики держави, виявом державної стратегії забезпечення національних інтересів і публічної безпеки, необхідним елементом вираження ставлення держави та суспільства до злочинності, можливості боротьби з нею, а також підтримання правопорядку. Урегулювання норм кримінально-виконавчого законодавства, норм кримінального законодавства в частині призначення та виконання покарань завжди корелюють з актуальними змінами видів і способів учинення злочинів, загальною динамікою та станом злочинності в певний період, сучасними внутрішніми й зовнішніми кримінологічними загрозами. Завданнями сучасної кримінально-виконавчої політики України є захист прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави від злочинних посягань; забезпечення законності та справедливості під час виконання кримінальних покарань; ресоціалізація осіб, які відбувають кримінальні покарання [11, с. 219]. Отже, дослідники стверджують, що державна політика в аналізованій сфері є елементом ширшого кола державної політики, зокрема у сфері внутрішньої та зовнішньої безпеки, її зміст обумовлений визначеними завданнями й безпосередньою залежністю від злочину. Водночас фактори впливу на державну політику у сфері виконання кримінальних покарань значно ширші.

Н. В. Коломієць і С. С. Берднік визначають механізм впливу системи факторів на означену політику, який починається з аналізу та врахування в інтересах формування кримінально-виконавчої політики сукупності чинників (політичних, економічних, соціальних), кожний з яких автори

поділяють на групи, що охоплюють окремі фактори. Серед економічних чинників дослідники виокремлюють такі групи, як: економіко-географічні, стан економіки, рівень життя населення. Сукупність усіх цих чинників утворює складну систему, що істотно впливає на процес прийняття чи зміни кримінально-виконавчого законодавства. Крім того, окреслені чинники взаємодіють між собою. Зокрема, зовнішня політика враховує громадську думку, внутрішня політика співвідноситься з економікою, духовний розвиток суспільства знаходиться під впливом зазначених чинників. Унаслідок цього система чинить вплив на суб'єктів формування кримінально-виконавчої політики, до яких, зокрема, належать державні органи, Кабінет Міністрів України, громадяни, органи місцевого самоврядування, громадські організації, політичні партії, медіа. Діяльність держави щодо функціонування кримінально-виконавчої системи виявляється передусім у розробленні та прийнятті законодавчих і підзаконних актів, що є основою практичного правозастосування уповноваженими суб'єктами держави [40, с. 293]. Отже, державна політика у сфері виконання кримінальних покарань є результатом аналізу соціальних, економічних, культурологічних та інших чинників, які знаходяться у взаємодії.

М. М. Яцишин визначає такі основні напрями кримінально-виконавчої політики: 1) законотворчість (на всіх щаблях законо- і нормотворення); 2) правозастосування і нагляд за додержанням законності; 3) правове виховання і правова освіта; 4) політика у сфері кадрового забезпечення правових реформ кримінально-виконавчої системи; 5) удосконалення механізму дії кримінально-виконавчого права через моделювання правового розвитку, експертизу законопроектів, правові експерименти, що відповідають вимогам часу й сучасним завданням реформування кримінально-виконавчої системи в дусі найкращих стандартів світової теорії і практики [137, с. 48]. Дослідник

акцентує, що така політика є багатовекторною діяльністю, охоплює механізм взаємопов'язаних елементів.

На думку М. М. Яцишина, сучасна кримінальна, кримінально-виконавча політика зосереджує увагу на специфічних різновидах соціального управління (принципах системності, оптимальності, об'єктивності, ефективності тощо) процесом запобігання злочинності, створення атмосфери солідарності в неприйнятті цього соціального феномену, зокрема і в пенітенціарному процесі. Результати, спрямовані на зниження рівня зареєстрованих злочинів, будуть незначними, якщо в суспільстві пануватимуть кардинально протилежні думки про генезу злочинності, методи протидії їй [137, с. 44]. Отже, під час формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань задля забезпечення її максимальної ефективності необхідно насамперед керуватися сучасними потребами суспільства щодо балансу справедливості й дотримання основних прав і свобод людини.

К. В. Муравйов стверджує, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань має ґрунтуватися на передових досягненнях сучасної наукової теорії та методології у сфері протидії злочинності. Увагу слід зосереджувати на формуванні довгострокової державної концепції, яка визначатиме основні принципи розвитку й напрями вдосконалення законодавства та правозастосовної практики [64, с. 129]. Саме практична складова досвіду виконання покарань має бути основою для подальшого вдосконалення нормативного регулювання цієї сфери.

Ми поділяємо позицію В. Я. Конопельського, що для всіх видів політики у сфері боротьби зі злочинністю важливе значення має правозастосовна діяльність, оскільки вона стосується практичного використання й ефективного застосування закону, насамперед про кримінальну відповідальність, правоохоронними й судовими органами. Саме цей аспект аналізованої політики відображає політичну волю

держави щодо боротьби зі злочинністю, зокрема з тими її виявами, які мають особливий негативний резонанс для суспільства на сучасному етапі його розвитку. Якщо в правотворчій діяльності втілюються стратегічні завдання політики держави в досліджуваній сфері, то в правозастосовній – тактичні [46, с. 132]. Отже, основою державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є ґрунтоване на науковому аналізі правозастосовної практики розроблення її мети й завдань.

Водночас слід зазначити, що правозастосовна діяльність не є єдиною основою для визначення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Зокрема, В. В. Василевич вважає, що кримінально-виконавча політика в Україні спрямовує діяльність держави та її відповідних органів на профілактику злочинів й інших правопорушень, їхнє своєчасне відвернення і припинення, реалізацію відповідальності осіб, які вчинили злочини, виконання покарання щодо засуджених і досягнення його мети. У межах кримінально-виконавчої політики розробляють основні напрями, форми й методи виконання покарань, застосування інших заходів кримінально-правового характеру, здійснення виправного впливу на засуджених, взаємодії системи виконання покарань з іншими державними органами та громадськими формуваннями. Політика держави в цій сфері багатопланова, вона передусім визначає основи кримінальної політики, яка є ґрунтованим на об'єктивних законах розвитку суспільства напрямом діяльності державних і громадських органів з охорони інтересів народу від злочинних посягань, виконання заходів державного примусу до осіб, які їх учинили, а також заходів з попередження злочинів. Мета й завдання сучасної кримінально-виконавчої політики основою мають сформовані міжнародною спільнотою положення про поведження із засудженими, відповідні міжнародні акти, досягнення науки [11, с. 219]. Тобто автор акцентує на необхідності провадження державної політики у сфері виконання кримінальних

покарань на основі визнаних цивілізованим суспільством загальнолюдських цінностей, закріплених у значній кількості міжнародних нормативно-правових актів, учасником яких є й Україна.

Отже, цілепокладання державної політики у сфері виконання кримінальних покарань має ґрунтуватися на потребах суспільства, правозастосовної практики та загальноцивілізаційних принципах прав і свобод громадян.

О. В. Ільїна вважає, що сучасна кримінально-виконавча політика України спрямована на досягнення трьох основних завдань: виправлення засуджених, профілактику злочинності, соціальну адаптацію та реабілітацію осіб, які відбувають чи відбули покарання, передбачене нормами Кримінального кодексу України [32, с. 187]. На наш погляд, перелік цих завдань доцільно доповнити забезпеченням суспільної безпеки, що полягає в убезпеченні членів суспільства від загроз, обумовлених потенційним продовженням злочинної діяльності з боку засуджених.

Схожу позицію обстоює і В. Г. Хашев, який кримінально-виконавчу політику тлумачить як комплекс заходів державного, громадського, приватного й іншого характеру, спрямованих на виконання та відбування кримінальних покарань, створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами, з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави. Завданнями кримінально-виконавчої політики України є: а) захист прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб і держави від злочинних посягань; б) забезпечення законності й справедливості під час виконання і відбування кримінальних покарань; в) створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених осіб [129, с. 4]. Отже, одним із первинних завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є

забезпечення суспільної безпеки, підтримання правопорядку, інші ж завдання їх доповнюють, визначаючи засоби реалізації.

Кримінально-виконавча політика, зазначає Д. О. Пилипенко, передбачає діяльність держави в особі відповідних органів і посадових осіб, недержавних (неурядових) організацій й інших юридичних і фізичних осіб з формування та реалізації державної політики у сфері виконання, відбування кримінальних покарань. Також кримінально-виконавчу політику доцільно сприймати як комплекс ключових положень, основоположних уявлень, фундаментальних аспектів, які формують базові критерії подальшої реалізації діяльнісної складової відповідних суб'єктів у сфері виконання й відбування кримінальних покарань. Визначення сутності кримінально-виконавчої політики слід здійснювати за двома векторами. По-перше, як явища суспільного життя, що відображає виключно діяльність відповідних суб'єктів у сфері утвердження та реалізації кримінально-виконавчої політики; по-друге, як узагальнення визначення і сприйняття ключових елементів кримінально-виконавчої дійсності (суб'єкти, принципи, функції, завдання, методи, освітньо-наукова складова тощо), які є підґрунтям для подальшої практичної реалізації кримінально-виконавчої політики як діяльності [76, с. 115]. Отже, державну політику у сфері виконання кримінальних покарань утілює широке коло як державних, так і не державних суб'єктів. Водночас розроблення та затвердження її є виключною прерогативою органів державної влади.

Державну політику у сфері виконання кримінальних покарань може бути схарактеризовано як елемент (напрямок) діяльності держави, що формується з метою забезпечення суспільної безпеки та правопорядку. Реалізація такої політики має сприяти досягненню її мети й завдань, проте сучасний її стан дає змогу констатувати й наявність значної кількості проблем. Саме виконання поставлених завдань, їх практична реалізація є

головним критерієм ефективності досліджуваного напряму державної діяльності.

В умовах сьогодення таке завдання державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, як виправлення засуджених, їх соціальна адаптація та реабілітація, реалізується доволі повільно. Для того щоб покарання позитивно вплинуло на засудженого, слушно зазначають О. В. Таволжанський та О. А. Проценко, необхідно проводити з ним виховні, освітні та соціальні роботи в період відбування покарання. Такі заходи здійснюють не тільки виховний вплив, а й сприяють майбутній ресоціалізації засудженого. Для цього влада різних країн прагне послабити негативний вплив тюремного ув'язнення як перший крок до полегшення адаптації ув'язнених до життя в суспільстві. Насамперед це стосується вдосконалення режиму виконання-відбування покарань, де акцент має бути не на покаранні особи, а на поверненні особи в суспільство. Режим відбування покарання має сприяти формуванню соціальних відносин, адже саме соціальні навички, знання та здібності повинні сприяти законослухняному способу життя після звільнення. Виховний вплив, орієнтований лише на придушення, нейтралізацію негативних рис особи, також недостатньо ефективний, як і вседозволеність. Виправлення та реабілітацію засуджених в Україні проводять неефективно, на ці процеси спрямовують недостатньо уваги, оскільки збільшується кількість засуджених, які не мають професії, освіти, соціально корисних зв'язків. Саме серед них залишається високим рівень рецидиву [118, с. 115].

Безпосередньо завдання перевиховання та соціалізації засуджених справді може бути реалізовано в межах державного регулювання недержавними суб'єктами, зокрема громадськими та релігійними організаціями.

К. В. Муравйов зауважує, що важливими напрямами для реалізації завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є:

залучення громадськості до сфери надання соціальної допомоги засудженим і проведення з ними виховної роботи; налагодження співпраці з органами юстиції та окремими інститутами громадянського суспільства; створення умов для реалізації та здійснення громадського контролю за діяльністю кримінально-виконавчої системи. До головних критеріїв оцінювання завдань державної кримінально-виконавчої політики автор відносить: відповідність їх природі людини, нормам моралі й права цивілізованого суспільства, забезпечення збалансованого задоволення законних прав та інтересів громадян, суспільства і держави, системне вираження комплексу основних складових проблем кримінально-виконавчої функції держави, максимальне й ефективне використання в справі ресоціалізації злочинців усього національного потенціалу [66, с. 239]. Отже, залучення представників громадських організацій, діяльність яких пов'язана із соціалізацією засуджених, сприяння створенню та функціонуванню таких організацій є одним зі шляхів виконання означених завдань кримінально-виконавчої політики.

Водночас Національна стратегія у сфері прав людини визначає й ширше коло проблем у сфері виконання кримінальних покарань, серед яких: недостатня ефективність наявної системи запобігання та протидії катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; неналежні умови тримання осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення або в установах виконання покарань, ненадання таким особам належної медичної допомоги, а також відсутність ефективного юридичного захисту; відсутність подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій; брак ефективних механізмів документування фактів катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання тощо [94]. Наявність значної кількості проблем у сфері виконання кримінальних покарань засвідчує необхідність удосконалення шляхів реалізації завдань

кримінально-виконавчої політики. Україна долучилася до міжнародних нормативно-правових актів, які зобов'язують країни-сторони, що до них приєдналися, дотримуватися встановлених вимог поваги до гідності в'язнів, недискримінаційного ставлення, заборони жорстокого поводження тощо. Водночас наявність окреслених проблем актуалізує потребу подальшої імплементації норм міжнародного законодавства в національне.

На підставі зазначеного доходимо висновку, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань – це напрям державної діяльності, елемент механізму боротьби зі злочинністю, спрямований на забезпечення суспільної безпеки, прав і законних інтересів громадян шляхом забезпечення останнього публічним уявленням про справедливість, ґрунтованого на принципах законності та верховенства права щодо осіб, які вчинили кримінально каране діяння. Сутність цієї політики полягає в меті, завданнях, формах і методах їх досягнення, що виявляються в діяльності визначеного законодавством кола уповноважених суб'єктів [122].

Державна політика в зазначеній сфері має відповідати: по-перше, потребам суспільства, зокрема прагненню справедливості; по-друге, сучасним реаліям життя економічного, соціального, безпекового й іншого характеру, з огляду на їх динаміку; по-третє, вимогам міжнародного та національного законодавства щодо прав і свобод людини, їх захисту й непорушності; по-четверте, практичному досвіду застосування виконання кримінальних покарань [122].

Слід також зауважити, що сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в Україні вирізняється, з одного боку, прогресивними намірами українського законодавця та прагненням адаптувати відповідну сферу до європейських вимог і стандартів, а з другого – наявністю системних викликів, що ускладнюють її ефективну реалізацію. На нормативному рівні держава декларує пріоритетність прав

людини, гуманізацію пенітенціарної системи, послаблення карального акценту й розвиток механізмів ресоціалізації. Однак практичне втілення задекларованих принципів постає перед проблемами, які є комплексними чи навіть «хронічними». Недостатнє фінансування установ виконання покарань, застаріла інфраструктура, дефіцит кваліфікованого персоналу, перевантаженість слідчих ізоляторів, відсутність дієвих програм ресоціалізації та психологічної підтримки осіб, що відбувають покарання, свідчать про незавершеність і фрагментарність реформ. Значна частина рішень, які ухвалюють на рівні державної політики, залишається декларативною або не має сталого інституційного забезпечення, що обмежує їхній реальний вплив.

1.2. Система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і місце серед них слідчих ізоляторів

Реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань – це головний індикатор її ефективності, який виявляє недоліки та потреби в подальшому вдосконаленні. Її здійснює коло суб'єктів, які діють у межах свого правового статусу. Тлумачний словник української мови розглядає поняття «система» в декількох значеннях: порядок, зумовлений правильним, планомірним розміщенням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; форма суспільного устрою; формація; сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; сукупність способів, методів, прийомів здійснення чого-небудь; будова, структура, що становить єдність закономірно розміщених функціональних частин [112, с. 203]. У

загальному значенні система – це сукупність взаємопов’язаних елементів, які у взаємодії виконують певну роль, призначення.

Тож система суб’єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань становить визначену нормами чинного законодавства сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування, а також спеціалізовано уповноважених установ й організацій, різних громадських інституцій тощо, які в межах своїх повноважень і функціонального призначення беруть участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення виконання кримінальних покарань відповідно до вимог чинного українського законодавства, принципів правової держави й міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини.

К. В. Муравйов розрізняє суб’єктів, які формулюють державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, і суб’єктів, які її безпосередньо реалізують. До перших автор відносить: Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, а також Міністерство юстиції України [64, с. 126–127]. Водночас і формування, і виконання є способами провадження означеної політики. Формування політики передбачає становлення завдань, вибір способів і суб’єктів їх реалізації. Таким суб’єктом, зокрема, є Президент України, який забезпечує: державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави; підписує закони, прийняті Верховною Радою України; зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності; здійснює помилування тощо [47]. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади, який приймає закони, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, надає законом згоди на обов’язковість міжнародних договорів України й здійснює денонсацію міжнародних договорів України. Виключно законами

України визначаються: права і свободи людини й громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; організація і діяльність органів й установ виконання покарань; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, і відповідальність за них [47].

Кабінет Міністрів України, згідно з Конституцією України, уживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина; здійснює заходи щодо забезпечення громадського порядку, боротьби зі злочинністю; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади тощо [47].

Ю. В. Кернякевич-Танасійчук зазначає, що такі суб'єкти формування кримінально-виконавчої політики, як Президент України, Верховна Рада України, під час здійснення окремих своїх повноважень відіграють одночасно роль суб'єктів реалізації цієї політики, наприклад, під час здійснення Президентом помилування та оголошення Верховною Радою амністії [35, с. 148]. Отже, означені суб'єкти беруть участь як у формуванні, так і в безпосередній реалізації політики.

На відміну від К. В. Муравйова, який Міністерство юстиції України відносить виключно до суб'єктів формування політики у сфері виконання кримінальних покарань, Ю. В. Кернякевич-Танасійчук віддає Мін'юсту першочергове значення серед органів державної влади, які відповідальні за реалізацію кримінально-виконавчої політики [35, с. 144]. Поділяючи погляд науковиці, зауважимо, що до кола повноважень цього міністерства віднесено: сприяння розвитку надання юридичних послуг з метою реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб; проведення відповідно до законодавства перевірки діяльності територіальних органів Мін'юсту, зокрема з питань виконання кримінальних покарань; сприяння розвитку надання юридичних послуг з метою реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних

осіб; визначення основних напрямів діяльності міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації Мін'юсту, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, організація та контроль виконання вироків суду й інших судових рішень і застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених; забезпечення здійснення заходів стосовно виявлення та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків засудженими й особами, узятими під варту, а також заходів щодо них для припинення кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків; забезпечення контролю за організацією охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, дотриманням правопорядку та забезпеченням безпеки в них; організація обліку та реєстрації засуджених та осіб, узятих під варту; визначення виду установи виконання покарань, у якій відбуватимуться покарання засуджені до позбавлення волі; організація проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, залучення до її проведення представників релігійних і благодійних організацій, громадських об'єднань, творчих спілок, фізичних осіб; сприяння здійсненню спостережними комісіями та громадськими об'єднаннями громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань тощо [83]. Водночас слід зауважити, що завдання і функції з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань для Мін'юсту є порівняно новим, і воно, слушно зауважує С. В. Зливко, вимагає від керівництва Міністерства не лише максимальної уваги, а й навчання, вивчення національного й зарубіжного досвіду [31, с. 37]. Отже, згідно з переліченими повноваженнями, очевидним можна визнати той факт, що Міністерство юстиції є органом, який здійснює організацію виконання політики у сфері виконання кримінальних покарань.

На думку К. В. Муравйова, безпосередньо державна політика у сфері виконання кримінальних покарань реалізується в діяльності відповідних органів й установ, а саме: Державної кримінально-виконавчої служби України; територіальних органах управління – управліннях (відділах) в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві та Київській області, місті Севастополі; кримінально-виконавчих інспекцій; установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, освітніх закладів, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ й організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України. Окреслений перелік органів державної влади, що реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, автор не вважає вичерпаним, до них К. В. Муравйов також відносить неурядові організації, які мають істотний вплив на розвиток сучасного суспільства й розроблення державної політики [64, с. 128–129].

Розглянемо місце цих суб'єктів у реалізації кримінально-виконавчої політики детальніше.

Саме на Державну кримінально-виконавчу службу України згідно із законодавством покладено завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань [79]. Д. Є. Денищук виокремлює три основні історичні етапи розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України, класифікуючи їх за назвою центрального органу виконавчої влади, який реалізовував пенітенціарну діяльність, а саме: з 1998-го до 2010 року – Державний департамент України з питань виконання покарань; з 2010-го до 2016 року – Державна пенітенціарна служба України; з 2016 року й донині – Державна кримінально-виконавча служба України, яка охоплює групи державних органів, розділені за функціональними напрямками роботи, підпорядкованими Міністерству юстиції України [20, с. 53]. Відповідно до закону вона здійснює

правозастосовні та правоохоронні функції і складається з центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, його територіальних органів управління, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, освітніх закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ й організацій, створених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України [79]. Кожен із них робить свій внесок у реалізацію розглядуваної політики.

У Державній кримінально-виконавчій службі України налічується 182 установи виконання покарань. З 2014 року поступово припинено зв'язок з 29 установами виконання покарань, які розташовані на території Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, 5 – на тимчасово окупованій території АР Крим. У 39 установах виконання покарань засуджених не тримають у зв'язку зі здійсненням оптимізації діяльності. На початку 2022 року в Державній кримінально-виконавчій службі України налічувалося 109 установ виконання покарань, з них: 7 установ виконання покарань розташовані на території, тимчасово не підконтрольній Україні; в 15 установах виконання покарань засуджених й ув'язнених не тримають у зв'язку зі здійсненням евакуації та у зв'язку тим, що вони розташовані на деокупованих територіях Херсонської та Миколаївської областей; одну установу виконання покарань було перепрофільовано в табір для тримання військовополонених. В установах виконання покарань і слідчих ізоляторах станом на 1 липня 2023 року тримали лише 43 640 осіб. У 14 слідчих ізоляторах і 10 установах виконання покарань, що виконують функцію слідчого ізолятора, з них на стадії: 16 371 – досудового розслідування, 2225 – судового розгляду (до винесення вироку) [28]. Слід акцентувати на тому, що кількість установ виконання покарань може змінюватися

відповідно до наслідків успішності бойових дій на тимчасово окупованих територіях.

Територіальні органи управління здійснюють керівництво оперативно-службовою та фінансово-господарською діяльністю підпорядкованих їм органів й установ і виконують функції, передбачені положеннями про територіальні органи управління [79].

С. В. Зливко виокремлює розбіжності, які наявні в Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» і в прийнятій на його виконання постанові Кабінету Міністрів України «Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції» [92]. Цей Закон визначає, що для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби України Кабінетом Міністрів України утворюються територіальні органи управління – управління (відділи) в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві та Київській області, місті Севастополі (ст. 9). Водночас, відповідно до цієї постанови, ліквідовано як юридичні особи публічного права 24 територіальні органи (обласні) управління Державної пенітенціарної служби та утворюються як юридичні особи публічного права територіальні органи Міністерства юстиції – шість міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань та пробації (п. 1, 2). Такі самі розбіжності трапляються і в низці інших положень нормативно-правових актів, що регулюють організаційно-правові засади діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України та її правовий статус [31, с. 38].

Зокрема, Західне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції є правонаступником Управління державної пенітенціарної служби одразу декількох областей: Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської та Тернопільської, йому підпорядковуються

воєнізовані формування, установи виконання покарань і слідчі ізолятори. Основними завданнями управління є: реалізація єдиної державної політики у сфері виконання покарань; формування системи наглядових, соціальних, виховних і профілактичних заходів, які застосовують до засуджених та осіб, узятих під варту; забезпечення дотримання прав людини й громадянина, вимог законодавства щодо виконання та відбування кримінальних покарань, реалізації законних прав та інтересів засуджених й осіб, узятих під варту [82].

Перелічені завдання притаманні кожному із шести міжрегіональних управлінь, для їх повноцінної роботи в структурі такого управління є низка структурних підрозділів. С. В. Романцова їх диференціює на п'ять типових видів: керівництво, покликане забезпечити узгоджену ефективну роботу інших структурних підрозділів; галузеві структурні підрозділи, наділені з предметів ведення певними розпорядчими повноваженнями; функціональні структурні підрозділи, спеціалізовані на здійсненні функцій внутрішньоапаратного управління; контрольно-наглядові структурні підрозділи, що мають забезпечити законність і дисципліну в діяльності апарату управління та системи підлеглих і підвідомчих підрозділів; допоміжно-обслуговувальні структурні підрозділи, що здійснюють функцію забезпечення діяльності [105, с. 535].

Особливість реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань міжрегіональними територіальними управліннями полягає в тому, що вони здійснюють свою діяльність, ураховуючи специфіку певного регіону, у співпраці та взаємодії з органами регіональної публічної влади. С. В. Романцова до переліку найактуальніших питань, щодо яких здійснюється взаємодія та відбувається реалізація повноважень територіального органу, відносить: будівництво життєво важливих об'єктів пенітенціарної системи; залучення підприємств Державної кримінально-виконавчої служби до виконання

регіонального замовлення на виробництво продукції для потреб конкретного регіону; забезпечення пенітенціарних установ матеріальними й технічними ресурсами; проведення робіт, що забезпечують благоустрій установ і прилеглих територій; проведення заходів у межах різних комплексних програм тощо [105, с. 535].

Слід виокремити територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби, основним завданням якого є запобігання і припинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, інших злочинів на об'єктах означеної служби й здійснення їх охорони. До функцій, які висвітлюють це завдання зазначеного підрозділу, належать: запобігання та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах ДКВС; участь у заходах щодо розшуку й затримання засуджених та осіб, узятих під варту, які вчинили втечу з-під варти або самовільно залишили місце відбування покарання; виконання заходів, передбачених введенням надзвичайного чи воєнного стану, режиму особливих умов у районі розташування об'єктів ДКВС України у випадках стихійного лиха, епідемій, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, виявів групової непокори засуджених й осіб, узятих під варту, у разі нападу (зокрема збройного) або виникнення реальної загрози такого нападу на об'єкти ДКВС, припинення групових протиправних дій засуджених і осіб, узятих під варту, та ліквідації їх наслідків; участь у відсічі збройної агресії проти України; участь в охороні та переміщенні військовополонених; участь в організації переміщення особливо небезпечних засуджених і засуджених до довічного позбавлення волі до місць відбування покарань; участь у заходах з організації охорони об'єктів ДКВС України; забезпечення безпеки засуджених і осіб, узятих під варту, персоналу та громадян, які перебувають на об'єктах ДКВС України, тощо [84]. Отже, розглядуване воєнізоване формування забезпечує безпеку та

правопорядок установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, зокрема шляхом застосування засобів примусу.

Окремим суб'єктом є кримінально-виконавча інспекція – це орган, який виконує покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт і здійснює контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років [79]. Основними завданнями управління кримінально-виконавчої інспекції є: 1) забезпечення виконання кримінальних покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт; 2) організація контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; 3) забезпечення направлення засуджених до обмеження волі, які на час винесення вироку не перебували під вартою, до кримінально-виконавчих установ відкритого типу; 4) організація взаємодії з державними та правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування, власниками підприємств, установ, організацій або уповноваженими ними органами, громадськими організаціями з питань забезпечення виконання судових рішень стосовно осіб, які перебувають на обліку кримінально-виконавчої інспекції, проведення з ними виховної та індивідуально-профілактичної роботи; 5) збір, узагальнення та аналіз інформації щодо діяльності кримінально-виконавчої інспекції; 6) організація та здійснення перевірок службової діяльності підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, надання їм практичної та методичної допомоги [85]. Для реалізації цих завдань інспекції надано низку повноважень, які О. В. Ткачова визначає так: закріплені нормативно-правовими актами права й обов'язки зазначеної інспекції, що визначають

межі самостійного вирішення питань, що постають під час виконання певних видів покарань, зокрема, виправних і громадських робіт. Ці повноваження залежно від характеру напрямів роботи, які здійснює інспекція, авторка поділяє на: 1) організаційні; 2) інформаційно-аналітичні та «представницькі»; 3) розшукові; 4) контрольні; 5) виховні; 6) інші [121, с. 302]. Фактично кримінально-виконавча інспекція в межах своїх завдань та обумовлених ними повноважень здійснює безпосереднє виконання низки кримінальних покарань і провадить тісно пов'язану з цим діяльність.

Установами виконання покарань, згідно з Кримінально-виконавчим кодексом України, є: кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи, слідчі ізолятори. Кримінально-виконавчі установи поділяють на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії). Виправні колонії поділяють на колонії мінімального, середнього й максимального рівнів безпеки. У разі необхідності в межах однієї виправної колонії можуть створювати сектори з різними рівнями безпеки. Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяють на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. У виправних колоніях можуть створювати сектори для тримання осіб, узятих під варту, за умови забезпечення ізоляції від засуджених, яких тримають у цій установі. У виправних колоніях мінімального та середнього рівнів безпеки можуть створюватися сектори для відбування покарання засудженими неповнолітніми, за умови забезпечення їх ізоляції від засуджених повнолітніх осіб та за умови дотримання відповідних норм харчування і матеріально-побутового забезпечення, встановлених для неповнолітніх засуджених [54].

Слідчий ізолятор (далі – СІЗО) посідає важливе місце серед установ виконання кримінальних покарань. С. Ф. Денисов і Д. Є. Заїка акцентують

на тому, що це установа, яку здебільшого розглядають у контексті попереднього ув'язнення, проте значний відсоток осіб залишається там відбувати покарання й після оголошення вироку, наразі кількість таких осіб перевищує 6 тис. [19, с. 128]. Науковці зауважують, що, попри останні спроби модернізації, медичне та соціально-побутове забезпечення досі знаходиться на незадовільному рівні, активно поширюються кримінальна субкультура, ідеологія залякування, акти фізичного насильства. Працівники установ нехтують проведенням соціально-виховної роботи, відбувається «взаємозараження» засуджених, що сприяє посиленню їх суспільної небезпечності й відновленню злочинної поведінки в майбутньому [19, с. 130]. Означені недоліки властиві не лише СІЗО, а й іншим установам виконання кримінальних покарань. Одним із засобів подолання цих негативних явищ є посилення участі громадськості в реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

С. В. Романцова доводить, що в умовах становлення правової держави контроль за діяльністю персоналу пенітенціарної системи не є тільки управлінською функцією, засобом забезпечення законності, державної дисципліни. Контроль набуває значення соціально-правового інституту, що реалізує системну діяльність уповноважених органів держави й інститутів громадянського суспільства зі встановлення відповідності діяльності персоналу пенітенціарної системи нормативним приписам і коригуванню виявлених відхилень за допомогою правових засобів [105, с. 537].

Здійснення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань передбачене Кримінально-виконавчим кодексом України, його здійснюють спостережні комісії. Також об'єднання громадян і медіа, релігійні та благодійні організації, окремі особи в установленому порядку можуть надавати допомогу органам й установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні

соціально-виховної роботи. У випадках, встановлених цим Кодексом і законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання [54].

Спостережні комісії здійснюють громадський контроль за дотриманням прав, основоположних свобод й інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань в установах виконання покарань у взаємодії з громадськими об'єднаннями. Основними завданнями спостережних комісій є: організація та здійснення громадського контролю за дотриманням прав, основоположних свобод й інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань в установах виконання покарань; проведення регулярних відвідувань установ виконання покарань з метою здійснення контролю та проведення перевірок стану дотримання прав, основоположних свобод й інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань в установах виконання покарань. Водночас на період воєнного стану спостережна комісія може прийняти рішення про припинення відвідувань установ виконання покарань; сприяння органам і установам виконання покарань у створенні належних умов для тримання засуджених, їх матеріально-побутовому та медико-санітарному забезпеченню, здійсненню оздоровчо-профілактичних заходів, підготовці засуджених до звільнення, залученню до такої діяльності громадських і благодійних організацій, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій незалежно від форми власності та громадян; за потреби, зокрема за зверненням адміністрації установи виконання покарань або уповноваженого органу з питань пробації, – участь у підготовці засуджених до звільнення, а також сприяння у визначенні місця проживання та інші завдання [86].

С. В. Романцова, акцентуючи на ролі громадськості в реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, зазначає,

що громадські об'єднання сприяють розширенню гласності під час виконання покарань, привертають увагу широкої громадськості до фактів порушення законності, забезпечують участь фахівців, які не перебувають на державній службі, в обговоренні питань діяльності пенітенціарних установ. Завдяки громадському контролю ситуація з дотриманням прав і законних інтересів засуджених поступово поліпшується. Головну роль серед громадських об'єднань, що здійснюють контроль у пенітенціарній сфері, відіграють правозахисні неурядові організації [105, с. 538].

Отже, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань є важливою гарантією відкритості й підзвітності пенітенціарної системи. Його значення полягає в тому, що він забезпечує додатковий механізм захисту прав людини в умовах, де позбавлені волі особи найуразливіші до зловживань і порушень. Через діяльність громадських організацій, правозахисників, представників медіа та незалежних спостерігачів здійснюють моніторинг умов тримання засуджених, поводження з ними, дотримання законності та гуманності у виконанні покарань. Такий контроль сприяє виявленню проблем і недоліків у роботі установ виконання покарань, стимулює їх до змін і відкритості, а також знижує ризики корупції, насильства й нелюдського поводження. Крім того, громадський контроль формує в суспільстві культуру правової обізнаності, підтримує ідею рівності всіх перед законом, зокрема тих, хто відбуває покарання, і підвищує легітимність державної політики у цій сфері.

Серед неурядових суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань також називають релігійні організації. Д. О. Пилипенко справедливо наголошує на тому, що цей різновид організацій слід окремо проаналізувати від громадських організацій, оскільки за специфікою діяльності вони суттєво різняться між собою [76, с. 90–91]. Релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення

релігійних потреб громадян сповідувати й поширювати віру та діють відповідно до своєї ієрархічної й інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно зі своїми статутами (положеннями). Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління та центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні освітні заклади, а також об'єднання, що складаються із зазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представлені центрами (управліннями) [98].

З метою задоволення конституційного права на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України) серед осіб, які відбувають кримінальне покарання, було створено Душпастирську раду з питань релігійної опіки в пенітенціарній системі України. Вона є постійно діючим представницьким міжконфесійним дорадчим органом при Міністерстві юстиції України, що працює на громадських засадах. Душпастирська рада утворюється з офіційних представників релігійних центрів й управлінь, статуту (положення) яких зареєстровано у встановленому законом порядку, для координації душпастирської опіки засуджених, осіб, узятих під варту, в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України та персоналу цих органів й установ. Рада функціонує на засадах рівності й толерантного ставлення, поваги до внутрішніх настанов і традицій усіх релігійних організацій, що діють у межах Конституцій України, і є не залежною від органів державної влади України, політичних партій, інших громадських формувань та їх керівних органів. Вона не втручається у внутрішні справи громадських і релігійних організацій та в оперативно-службову діяльність органів й установ. До основних завдань цієї ради належать: плекання толерантних доброзичливих відносин, взаємної поваги між вірянами різних церков (релігійних організацій), профілактика та усунення причин можливих міжконфесійних протиріч, розвиток міжконфесійної співпраці в

питаннях душпастирської опіки в органах й установах; обговорення актуальних питань і підготовка взаємоузгоджених пропозицій до проєктів нормативно-правових актів з питань гуманізації, реалізації громадянами права на свободу совісті, реформування пенітенціарної системи; моніторинг стану дотримання в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах права на свободу світогляду й віросповідання [81].

Представники релігійних організацій, які на постійній основі беруть участь у виправленні та ресоціалізації ув'язнених, здійсненні соціально-виховної роботи, користуються правом відвідувати установи виконання покарань за спрощеною процедурою. Таким особам видають перепустку на певний період часу (квартал, рік), формують відповідний графік візитів, який затверджує начальник установи виконання покарань. Представники релігійних організацій зобов'язані дотримуватися правил поведінки та вимог режиму, встановлених установами виконання покарань. У випадку їх недотримання, за рішенням адміністрації установи виконання покарань, відвідування може бути призупинено на будь-якій стадії [133, с. 253–254].

Отже, громадські організації, а також релігійні організації своєю діяльністю сприяють реалізації основних завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, зокрема забезпеченню прав і свобод засуджених, їх виправленню та подальшій соціальній адаптації.

До суб'єктів реалізації кримінально-виконавчої політики Ю. В. Кернякевич-Танасійчук відносить також освітні заклади, зокрема відомчі, які здійснюють підготовку кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби України та підвищення кваліфікації її персоналу. Також до системи таких суб'єктів належать підприємства установ виконання покарань, які є державними підприємствами, що здійснюють господарську діяльність і професійно-технічне навчання засуджених [35, с. 148]. Перелічені суб'єкти обслуговують потреби установ виконання покарань, зокрема: кадрові, освітні, професійно-реабілітаційні тощо.

Тож система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань об'єднує сукупність державних і недержавних органів, які, виконуючи свої функціональні повноваження, на основі оптимальної взаємодії забезпечують ефективне досягнення завдань цієї політики. Серед них доцільно виокремити декілька груп: по-перше, суб'єкти, що виконують подвійну роль формування та виконання політики у цій сфері, – Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України; по-друге, суб'єкти, що організують і контролюють ефективність реалізації цієї політики від імені держави, – Міністерство юстиції України, Державна кримінально-виконавча служба; по-третє, суб'єкти, що безпосередньо провадять кримінально-виконавчу політику у своїй діяльності, – територіальні органи управління Державної кримінально-виконавчої служби, кримінально-виконавча інспекція, установи виконання покарань, слідчі ізолятори; по-четверте, суб'єкти, які виконують допоміжну, обслуговувальну роль у сфері реалізації розглядуваної сфери державної політики, а саме: воєнізоване формування, заклади освіти, зокрема відомчі, що задовольняють потреби в забезпеченні безпеки та правопорядку, формуванні якісних кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби тощо; по-п'яте, представники громадських і релігійних організацій, які здійснюють громадський контроль за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, беруть участь у просвітницькій, виховній роботі, а також у захисті законних прав й інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

Попри розгалуженість суб'єктного складу, ми переконані, що саме слідчі ізолятори посідають одне з ключових місць у системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що обумовлено унікальною природою їх правового статусу та функціональним призначенням у системі кримінального правосуддя.

Зауважимо, що, попри те, що слідчі ізолятори не є установами виконання вироків у класичному розумінні, вони є ключовою ланкою в реалізації політики держави щодо забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених до кримінального процесу, насамперед на етапі досудового тримання під вартою. Слідчі ізолятори забезпечують не лише ізоляцію підозрюваних та обвинувачених, а й виконують процесуальні функції, пов'язані з доступом до правосуддя, проведенням слідчих дій, гарантуванням права на захист і належних умов утримання. Тож саме СІЗО стають місцем, де державна політика у сфері поводження з особами, обмеженими у свободі, реалізується в найчутливішій формі, адже будь-яке порушення прав людини в цих установах не лише дискредитує систему виконання покарань, а й підриває довіру до правоохоронної системи, судової влади та держави загалом.

1.3. Мета, завдання та функції діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Мета, завдання та функції є найважливішими складовими адміністративно-правового статусу будь-якого суб'єкта державної діяльності. Перелічені елементи є визначальними щодо інших, таких, зокрема, як права, обов'язки, повноваження та відповідальність. У загальнологічному розумінні «мету» розглядають як те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти [110, с. 683]. Тобто мета означає кінцеве прагнення певної діяльності. Щодо мети діяльності слідчих ізоляторів як безпосередніх учасників державної політики у сфері виконання кримінальних покарань слід зазначити, що вона не відривна від мети власне кримінального покарання. Н. Г. Габлей зауважує, що мета

покарання – це кінцевий результат, якого бажає досягнути держава в процесі застосування судом до особи такого особливого заходу державного примусу, яким є кримінальне покарання [16, с. 192].

Згідно з Кримінальним кодексом України, покарання є заходом примусу, який застосовують від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність [51]. Отже, мета покарання за законом складається з трьох елементів: кара винних, їх виправлення, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як власне засудженими, так і іншими особами. Водночас погляди науковців щодо мети покарання різняться.

Н. О. Гуторова вважає, що в найзагальнішому значенні мета покарання полягає в попередженні вчинення нових злочинів. Ця загальна мета охоплює декілька взаємопов'язаних завдань покарання, зокрема: а) виправлення засуджених; б) запобігання вчиненню нових злочинів засудженим; в) запобігання вчиненню нових злочинів іншими особами [18, с. 45]. Дослідниця визначальним вважає насамперед попередження вчинення нових злочинів, що охоплює виправлення засудженого та запобігання злочинній діяльності.

С. Л. Недов метою покарання вбачає забезпечення прав і свобод людини й громадянина, безпеки суспільства й держави в спосіб застосування до покараної особи певного кола соціальних (правових, економічних та інших законних) обмежень, що продемонструють неприйнятність певного типу протиправної поведінки в суспільстві та створять обставини, за яких особа з меншою ймовірністю вчинила б

протиправне діяння [69, с. 218]. Тобто автор стверджує, що кінцевою метою покарання є забезпечення суспільної безпеки, а також прав і свобод людини, а їх обмеження для винних у вчиненні кримінально караного діяння є способом такого забезпечення. Схожі погляди висловлює й А. О. Осауленко, який акцентує на тому, що покарання можна розглядати як засіб самозахисту суспільства, який полягає передусім у реалізації комплексу правових заходів, передбачених як кримінальним, так і кримінально-виконавчим законодавством, які спрямовані на охорону суспільства від нових злочинних посягань з боку засуджених. Кримінально-правова кара є конкретизованою на підставі норм кримінально-виконавчого права. Покарання полягає в певних (а в разі позбавлення волі – у доволі значних) правообмеженнях прав і свобод засуджених, зокрема особистих, політичних, економічних і культурних, та наділенні їх спеціальними обов'язками. Означене суттєво звужує правовий статус конкретного громадянина [71, с. 192].

Водночас, стверджує С. Л. Недов, один з елементів мети, що полягає в досягненні ресоціалізаційного характеру покарання, відображає елемент боротьби зі злочинністю (або ж запобігання їй) в Україні. Зосереджуючи увагу на загальній сутності мети покарання – обмеженні покараного в реалізації певного кола соціальних прав (або ж покладанні на нього додаткових обов'язків), ресоціалізацію не можна визначити пріоритетнішою [69, с. 216]. Ми поділяємо думку, що покарання спрямоване насамперед на обмеження певних прав і свобод людини як негативний наслідок її протиправної поведінки, водночас попередження вчинення нових злочинних діянь і виправлення особи засудженого є неодмінними елементами мети покарання.

М. М. Яцишин стверджує, що природа кримінального покарання у виді позбавлення волі за змістом є вужчою, ніж інститут покарання, оскільки останній містить не лише правообмеження, а й правила

співжиття, що не мають карального змісту. Позбавлення волі виконує функцію превенції щодо вчинення нових злочинів засудженими [137, с. 23]. Тобто автор не відокремлює мету попередження злочинів від такого правообмеження, як позбавлення волі.

Повніше та наближено до чинного законодавства висвітлює мету покарання Н. Г. Габлей, зазначаючи, що складовими мети покарання є:

а) кара – розплата засудженого за злочин, за ту шкоду, яку він завдав суспільству загалом й окремим фізичним і юридичним особам. Засуджений розплачується за це обмеженням своїх прав і свобод;

б) мета виправлення засудженого – полягає в тому, щоб, впливаючи на нього під час виконання призначеного судом покарання, так змінити його особистість, щоб перетворити злочинця на безпечну й не шкідливу для суспільства особу, навіть шляхом усвідомлення ним неминучості відбування більш тяжкого покарання за вчинення нового злочину (так зване юридичне виправлення);

в) запобігання вчиненню нових злочинів з боку засудженого (спеціальна превенція) – полягає в тому, щоб поставити особу в такі умови, за яких вона, навіть бажаючи вчинити злочин, не могла б цього зробити. Мети спеціальної превенції досягають двома шляхами: а) злочинця позбавляють фізичної можливості вчинити злочин; б) злочинець остерігається повторного застосування до нього покарання за злочин;

г) запобігання вчиненню злочинів з боку інших осіб (загальна превенція) полягає в попередженні злочинів з боку невизначеного кола осіб, які схильні до вчинення злочину й не відкидають можливості досягти своєї мети вчиненням злочину, шляхом застосування покарання до осіб, які злочин вчинили [16, с. 193–194].

Отже, видається слушною думка, що головною метою кримінального покарання є забезпечення правопорядку у вигляді дотримання прав і свобод людини шляхом покарання винних у кримінально караних діяннях,

що порушують правопорядок, їх виправлення та запобігання продовженню вчинення ними подальшої злочинної діяльності, а також виявів кримінальної поведінки інших осіб. Першим способом досягнення правопорядку в кримінальному покаранні доцільно вважати саме покарання як несприятливі наслідки вчинення протиправного діяння у формі, визначеній кримінальним законом [Error! Reference source not found.].

Діяльність слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань нерозривно пов'язана із втіленням означеної мети та її компонентів. Є. Ю. Бараш визначає головну мету діяльності органів й установ Державної кримінально-виконавчої служби – забезпечення умов виконання кримінального покарання, що не лише має стати карою, а й сприяти виправленню та перевихованню засуджених [7, с. 157]. Названа мета цілком відповідає діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Згідно з нормами Кримінально-виконавчого кодексу України, осіб, засуджених до позбавлення волі за нетяжкі чи тяжкі злочини, може бути за їхньою згодою залишено в слідчому ізоляторі для роботи з господарського обслуговування. Залишення засуджених для виконання роботи з господарського обслуговування проводять наказом начальника слідчого ізолятора. Засуджених, які залишені в слідчому ізоляторі, тримають ізольовано від інших осіб на умовах для виправних колоній відповідного рівня безпеки [54].

Водночас слід зауважити, що основним призначенням слідчих ізоляторів є реалізація попереднього ув'язнення.

Метою попереднього ув'язнення відповідно до Закону є запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту, від органів досудового розслідування та суду, перешкоджанню кримінальному провадженню або

зайняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) чи її транзитного перевезення. Установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначені потребою в проведенні слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання [95]. Головним призначенням слідчих ізоляторів є саме ізоляція осіб на час проведення слідчих дій до винесення вироку рішенням суду. Водночас у випадках за умов, визначених законодавством, слідчі ізолятори виконують роль установ виконання покарання для певних категорій засуджених.

Отже, мета діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань полягає у створенні та втіленні законодавчо визначених умов відбування покарання, що спрямовані на виконання його завдань: кара, виправлення, попередження вчинення нових злочинів як з боку самого засудженого, так і з боку інших осіб **[Error! Reference source not found.]**.

Мету реалізують у завданнях. Категорію «завдання» тлумачний словник української мови визначає так: наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін.; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [109, с. 40]. Тож завдання – це ті кроки (обсяг, вид діяльності), що приводять до досягнення мети, роботи установи в правильному напрямі, виконання призначення.

Головним завданням діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, на наш погляд, є додержання встановленого режиму ізоляції осіб, що на законних підставах перебувають у ньому. Закон України «Про попереднє ув'язнення» визначає, що основними вимогами режиму в місцях

попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, взятих під варту, постійний нагляд за ними й роздільне тримання їх у визначеному законом порядку, наприклад, чоловіків – окремо від жінок; неповнолітніх – окремо від повнолітніх осіб; осіб, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, – окремо від осіб, які не перебували в місцях позбавлення волі; осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів, пов'язаних з насильством або внаслідок яких потерпілому спричинені тілесні ушкодження, смерть, та особливо тяжких злочинів, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою. Засуджених до довічного позбавлення волі тримають ізольовано від усіх інших осіб, які перебувають під вартою. Обвинувачених або підозрюваних в одному й тому самому кримінальному провадженні за наявності відповідного рішення особи або органу, які здійснюють кримінальне провадження, тримають роздільно [95]. Тобто саме ізоляція осіб згідно зі встановленими вимогами є головним завданням діяльності СІЗО.

Ізольовуючи засудженого як особу, винну у вчиненні кримінально караного діяння, держава (в особі СІЗО) виконує завдання з попередження вчинення подальших кримінальних правопорушень. О. Г. Колб і Є. А. Третяк зазначають, що пріоритетною в суспільстві є діяльність правоохоронних суб'єктів, зокрема органів й установ виконання покарань, які здійснюють так зване спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням і заради чого їх створюють у будь-якій державі. Сутність цього виду запобігання зазначеними суб'єктами зводиться до організації та реалізації заходів кримінологічної профілактики, відвернення та припинення кримінальних правопорушень. За такого підходу заходи кримінологічної профілактики передбачають здійснення їх з метою випередження, обмеження, усунення джерел протиправних і кримінально караних діянь на об'єкт правової охорони та спрямованої на їх захист [39, с. 298]. Слід зауважити, що попередження

вчинення злочинів має значно ширший зміст, зокрема виховання, навчання та інші заходи повернення до нормального соціального життя засуджених.

Обмежені у свободі переміщення особи, які перебувають в установах виконання кримінальних покарань, не є позбавленими всіх прав і свобод людини та громадянина. Відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України, засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Основним Законом, за винятком обмежень, визначених цим Кодексом, законами України і встановлених вироком суду [54]. Слушно зазначає Б. М. Телефанко, що цивільно-правовий статус засуджених до позбавлення волі вирізняється тим, що, по-перше, вони залишаються суб'єктами різноманітних цивільно-правових відносин і володіють цивільною правоздатністю та дієздатністю; по-друге, у зв'язку з каральною стороною кримінального покарання, вони обмежуються у цивільних правах, тому обмежуються і деякі елементи їх цивільної правоздатності; по-третє, в силу знаходження в місцях позбавлення волі багато прав і обов'язків реалізувати просто неможливо [119, с. 491]. Тобто всі права та свободи громадян, які не обмежені законодавством і можливо втілити за умов відбування покарання, залишаються чинними для засуджених. Отже, забезпечення їх прав і свобод під час перебування в СІЗО також є завданням останнього.

Такі завдання ґрунтуються на принципах законності, поваги й дотриманні прав і свобод людини та громадянина, а також гуманізму, що є засадами діяльності установ Державної кримінально-виконавчої служби [79]. Їх реалізують через створення належних умов тримання. Ними є такі, що відповідають вимогам Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закону про попереднє ув'язнення, інших актів законодавства, а саме: 1) недопущення катувань чи нелюдського або такого, що принижує честь і гідність, поводження чи покарання; 2) надання належної медичної

допомоги; 3) забезпечення повноцінним харчуванням; 4) забезпечення житлово-побутових умов (жила площа, вільний доступ до туалетних кімнат, достатнє природне освітлення, нормативний температурний режим, провітрювання приміщень); 5) дотримання державних медико-санітарних правил [95].

Водночас забезпечення умов тримання, що ґрунтуються на повазі до гідності і прав засуджених, має поєднуватися з виконанням завдань з виправлення та ресоціалізації. Н. О. Рибалка зазначає, що метою Державної кримінально-виконавчої служби є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, а саме впровадження сучасних підходів до процесу виправлення та ресоціалізації засуджених, з огляду на міжнародний, зокрема європейський, досвід, що дасть змогу забезпечити трансформацію та переорієнтацію карального підходу до реабілітаційного в роботі із засудженими [104]. Виправлення засудженого розглядає законодавство як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки. Ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Необхідною умовою ресоціалізації є виправлення засудженого [54]. К. В. Муравйов зауважує, що необхідною умовою підвищення ефективності державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є реалізація супутніх реформ у всій правоохоронній системі. Пріоритетною метою кримінально-виконавчої практики має стати ресоціалізація засуджених як процес соціального відновлення особистості [64, с. 129]. Цей процес потребує наукового обґрунтування ефективності й удосконалення наявної системи відповідно до потреб та можливостей як особистості засудженого, так і суспільства загалом.

На переконання Н. О. Рибалки, створення ресоціалізаційного простору в місцях позбавлення волі сприятиме виправленню поведінки засудженого, зміні способу його мислення та способу життя, поверненню до загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, щоб не вчиняти нові злочини. Для досягнення мети виокремлено такі пріоритетні напрями діяльності: упровадження оцінювання ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі та наповнення підсистеми «КАСАНДРА» в Єдиному реєстрі засуджених та осіб, узятих під варту; розроблення та впровадження корекційно-реабілітаційних програм у роботі із засудженими до позбавлення волі та планування індивідуальної роботи з ними; забезпечення психологічної підтримки і психологічного супроводу засуджених, удосконалення змісту та форм роботи психологів в установах виконання покарань; створення соціокультурного простору й участь у соціально значущих проєктах під час відбування покарання; розширення можливостей з отримання освіти засудженими, зокрема неформальної (з використанням дистанційних технологій); удосконалення підходів щодо підготовки засуджених до звільнення [104]. Перелічені напрями є фактично тими кроками, реалізація яких спрямована на досягнення мети – виправлення засуджених, є актуальними й у застосуванні їх у діяльності СІЗО.

Отже, завдання – це уточнення обсягу дій з реалізації поставленої мети. Вони окреслюють основні шляхи виконання призначення слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, тобто визначають основні сфери їхньої діяльності. Завдання є орієнтирами для подальшого виокремлення функцій СІЗО в цій сфері.

Категорію «функція», яка походить від латинського «function» («відправлення», «діяльність»), активно використовують у таких науках:

математиці, психології, філософії, соціології, економіці тощо. Вона позначає обов'язок, певний вид діяльності, властивість, залежність однієї причини від іншої тощо, а також відображає сутність і зміст управлінської діяльності на всіх рівнях управління [57, с. 82]. Функції в тлумачному словнику української мови розглянуто в таких значеннях: явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; призначення, роль чого-небудь [113, с. 653]. Отже, фактично функції є колом діяльності, що неодмінно пов'язані з призначенням розглядуваного суб'єкта.

Згідно з положеннями Кримінально-виконавчого кодексу України, слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання й виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування. У період дії воєнного стану в Україні та протягом двох років після його припинення чи скасування в слідчих ізоляторах можуть створювати сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі, з урахуванням їхніх прав та обов'язків і з дотриманням вимог суворої ізоляції від інших категорій осіб, яких тримають у цих установах [54]. У цьому контексті функції означають роль, яку виконують СІЗО в реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Якщо йдеться про функції як про обсяг його діяльності, то воно є багатоскладовим.

Правозастосовна діяльність полягає у формуванні та реалізації на основі спеціального законодавства у сфері виконання покарань і функціонування системи органів й установ виконання покарань комплексу нормативно-правового регулювання управлінського, організаційного характеру, який визначає процедуру та порядок застосування конкретної

юридичної норми в кримінально-виконавчих й адміністративних правовідносинах (у сфері діяльності установ та органів Державної кримінально-виконавчої служби України). Вона є загальною стосовно другої функції ДКВС – правоохоронної. Застосовувати право в буквальному значенні можуть усі юридичні та фізичні особи, але коли йдеться про правозастосовні органи, йдеться тільки про державні органи, одним з видів яких є правоохоронні. Отже, правоохоронна діяльність спеціальних органів є складовою правозастосовної [30, с. 176-177]. Через правозастосування виокремлюють такі функції: організації, регулювання, керівництва, координації, стимулювання, планування, контролю, прогнозування, використання інформації, розрахунково-аналітичні [30, с. 173].

Слушно зазначає С. В. Зливко про те, що органи й установи виконання покарань та слідчі ізолятори є підрозділами, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, є правоохоронними. Правоохоронна функція наявна в здійсненні різних напрямів правоохоронної діяльності, тобто такої державної діяльності, яку здійснюють з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу із суворим дотриманням встановленого законом порядку. Правоохоронна діяльність охоплює кілька напрямів, кожний з яких має специфічні завдання та здійснюється властивими тільки йому певними методами. Правоохоронна діяльність Державної кримінально-виконавчої служби та її установ у системі загальних напрямів такої діяльності, на думку науковця, полягає у виконанні судового рішення, а також боротьбі зі злочинністю [30, с. 178]. Отже, поділяючи такий підхід, зауважимо, що основною функцією СІЗО є саме правоохоронна.

Таку позицію обстоюють А. Х. Степанюк і С. Ю. Лукашевич, які вважають, що правоохоронна діяльність такої організаційної структури, як система органів й установ виконання покарань, через визначені в

нормативно-правових актах сфери виконання покарань головні напрями та основні завдання виявляється в правоохоронній функції, що формує розуміння спільного функціонального призначення цих органів, є системоутворювальним критерієм для об'єднання їх у цілісну сукупність. Головним напрямом діяльності органів й установ виконання покарань, який надає якісної визначеності їхній діяльності, є врегульована законами та підзаконними нормативно-правовими актами кримінально-виконавча (каральна) діяльність, синонімом якої є правоохоронна діяльність, спрямована на застосування державного примусу для виконання вироків судів [115, с. 48]. Тобто правоохоронна функція СІЗО в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань полягає саме в їх каральній діяльності.

Означене є наслідком охоронної функції кримінального покарання як наслідку вчинення протиправних діянь. Кримінальний кодекс України визначає своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини й громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням [51].

Водночас правоохоронна функція не може бути реалізована сама собою, вона передбачає реалізацію низки функцій у процесі правозастосування.

Будь-який процес управління передбачає здійснення організаційної, виконавчої, розпорядчої та адміністративно-господарчої діяльності певним органом. Оскільки кримінально-виконавчу службу формує множинність елементів, тобто органів й установ виконання покарань, служба, керуючи ними, здійснює низку функцій: планування, організації, загальне керівництво, оперативне розпорядження, прогнозування, обліку й контролю [53, с. 32]. Перелічені функції реалізує у своїй діяльності СІЗО

як державна установа, яка здійснює управлінську діяльність у специфічній сфері.

Розглянемо загальний зміст означених функцій. Функція організації – це процес систематичного коригування завдань і відносин між людьми, які їх виконують. Функція організації спрямована на реалізацію визначених на попередньому етапі планів. Організацією слід вважати цілеспрямований вплив на колектив підприємства для створення механізму управління та взаємозв'язків у ній [57, с. 83]. Планування передбачає прогнозування, визначення завдань; свідомий вибір рішення: що робити, як, кому і коли [24, с. 84-85]. Контролем вважають зворотний зв'язок управлінського процесу, тобто унормування планів, які не було втілено. Контроль є постійною профілактичною діяльністю управлінського процесу для нормалізації його діяльності [57, с. 83–84]. Перелічені є загальними функціями, що властиві будь-якому органу влади та спрямовані на забезпечення його діяльності. Водночас у діяльності СІЗО вони набувають того змісту, що відображають специфіку виконання покладених на нього завдань.

На підставі аналізу Положення про державну установу «Київський слідчий ізолятор» можна виокремити такі групи функцій: організаційно-режимні із забезпечення ізоляції осіб згідно зі встановленими вимогами (здійснює в порядку, визначеному нормативно-правовими актами, приймання осіб, узятих під варту, і засуджених, їх розміщення в камерах згідно зі встановленими вимогами роздільного тримання та нормами площі, а також звільнення осіб з-під варту та за наявності підстав, встановлених чинним законодавством; організує та здійснює охорону, належну ізоляцію та постійний нагляд за особами, взятими під варту, і засудженими, а також будівництво, встановлення, використання та експлуатацію інженерно-технічних засобів охорони); охоронні (забезпечує правопорядок, вимагає від засуджених й осіб, узятих під варту, інших осіб

виконання ними обов'язків, установлених законом; забезпечує безпеку засуджених та осіб, узятих під варту; здійснює оперативно-розшукову діяльність); контрольно-наглядові (здійснює безперервний контроль за станом оперативної обстановки в слідчому ізоляторі, виявляє причини й умови, що призводять до її ускладнення, а також усунення наслідків надзвичайних подій); правозабезпечувальні (створює належні умови для надання медичної допомоги засудженим й особам, узятим під варту; забезпечує проведення соціально-виховної та психологічної роботи тощо); ресоціалізаційні (вирішує за участю уповноважених органів з питань пробації, центрів зайнятості державної служби зайнятості та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування питання щодо надання допомоги особам, звільненим із місць позбавлення волі, у їх трудовому й побутовому влаштуванні; проведення культурно-масової роботи); взаємодії (із судами системи судоустрою України, органами прокуратури, іншими правоохоронними органами, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями, державними і громадськими об'єднаннями в питаннях додержання законності, порядку та умов тримання осіб, узятих під варту, і засуджених) [80]. Такі функції деталізують роль СІЗО у сфері правоохорони. Цей перелік функцій не є обмеженим, також СІЗО виконують функції, пов'язані з територіальною обороною та цивільним захистом, надання допомоги під час проведення слідчих дій, експертиз, соціального захисту працівників тощо.

Здійснений аналіз дає підстави для висновку, що ключовими завданнями діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є: 1) ізоляційні – забезпечення умов ізоляції засуджених, зокрема щодо роздільного тримання відповідно до законодавства; 2) правозабезпечувальні – надання згідно з вимогами законодавства ув'язненим можливості користуватися

тими правами та свободами, у яких вони не обмежені вироком суду (право на шлюб, батьківство, навчання, медичне обслуговування, свободу віросповідання тощо); 3) виховні, зокрема соціалізаційні, – провадження діяльності, спрямованої на виправлення засуджених, формування їх особистісних рис і поведінки в суспільстві на засадах поваги до закону, прав та свобод інших людей (зокрема допуск представників громадських і релігійних організацій до взаємодії із засудженими) [125].

Функції є основними напрямками діяльності слідчих ізоляторів щодо реалізації окреслених вище завдань. Вони відображають правоохоронне призначення діяльності СІЗО як суб'єкта реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. До них насамперед слід віднести головну – правоохоронну функцію (боротьба зі злочинністю на основі застосування до осіб, винних у вчиненні кримінально караних діянь, несприятливих наслідків у формі позбавлення (обмеження) їхніх прав та свобод, що має як попереджувальний, так і виховний вплив). Слід виокремити функції обов'язково-супутнього характеру, що є необхідними для забезпечення реалізації специфіки правоохоронного призначення СІЗО: організаційна (додержання встановленого режиму, зокрема внутрішнього розпорядку); попереджувально-виховна (формування у свідомості засуджених стійкого негативного ставлення як до діяння, так і до можливості повторного порушення законодавства); правозабезпечувальна (надання прав та свобод засудженим); ресоціалізаційна (пов'язана з підготовкою засуджених до законослухняного життя в суспільстві) та інші, які реалізують у процесі правозастосування [125].

Висновки до розділу 1

Акцентовано увагу на тому, що державна політика характеризується такими загальними ознаками: 1) це – напрям діяльності держави, яку вона провадить через спеціально уповноважені органи; 2) має чітко визначені цілі щодо забезпечення суспільних потреб відповідно динаміки їх розвитку; 3) здійснюється на основі збалансованості інтересів різних соціальних груп; 4) ґрунтується на загальновизнаних цінностях, що відображає її стабільність; 5) реалізується за допомогою низки законодавчо визначених методів і засобів.

Сформульовано висновок про те, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань – це напрям державної діяльності, елемент механізму боротьби зі злочинністю, спрямований на забезпечення суспільної безпеки, прав і законних інтересів громадян шляхом забезпечення останнього публічним уявленням про справедливість, заснованого на принципах законності та верховенства права стосовно осіб, які вчинили кримінально каране діяння. Сутність цієї політики полягає в цілях, завданнях, формах і методах їх досягнення, що виявляються в діяльності визначеного законодавством кола уповноважених суб'єктів.

Аргументовано, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань має відповідати: по-перше, потребам суспільства, зокрема прагненням справедливості; по-друге, сучасним реаліям суспільного життя економічного, соціального, безпекового та іншого характеру з урахуванням їх динаміки; по-третє, вимогам міжнародного й вітчизняного законодавства щодо прав і свобод людини, їх захисту й непорушності; по-четверте, практичному досвіду застосування виконання кримінальних покарань.

Зауважено, що сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в Україні характеризується, з одного боку,

прогресивними намірами українського законодавця та прагненням адаптувати відповідну сферу до європейських вимог і стандартів, а з іншого – наявністю низки системних викликів, що ускладнюють її ефективну реалізацію. Так, на нормативному рівні держава декларує пріоритетність прав людини, гуманізацію пенітенціарної системи, зменшення карального акценту та розвиток механізмів ресоціалізації. Проте практичне втілення задекларованих принципів нерідко стикається з проблемами, які мають комплексний, а подекуди «хронічний» характер. Недостатнє фінансування установ виконання покарань, застаріла інфраструктура, дефіцит кваліфікованого персоналу, перевантаженість слідчих ізоляторів, відсутність ефективних програм ресоціалізації та психологічної підтримки осіб, які відбувають покарання, свідчать про незавершеність і фрагментарність реформ. Значна частина рішень, які ухвалюються на рівні державної політики, залишається декларативною або не мають сталого інституційного забезпечення, що обмежує їхній реальний вплив.

Аргументовано, що система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань становить закріплену нормами чинного законодавства сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування, а також спеціально уповноважених установ та організацій, різних громадських інституцій тощо, які в межах своїх повноважень і функціонального призначення беруть участь у формуванні та реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення виконання кримінальних покарань відповідно до вимог чинного українського законодавства, принципів правової держави та міжнародних стандартів у сфері захисту прав і свобод людини.

Обґрунтовано, що громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань є важливою гарантією відкритості й підзвітності пенітенціарної системи. Його

значення полягає в тому, що він забезпечує додатковий механізм захисту прав людини в умовах, де позбавлені волі особи найбільш уразливі до зловживань і порушень. Через діяльність громадських організацій, правозахисників, представників медіа та незалежних спостерігачів здійснюється моніторинг умов тримання засуджених, поведження з ними, дотримання законності й гуманності у виконанні покарань. Такий контроль сприяє виявленню проблем і недоліків у роботі установ виконання покарань, стимулює їх до змін і відкритості, а також знижує ризики корупції, насильства й нелюдського поведження. Крім того, громадський контроль формує в суспільстві культуру правової обізнаності, підтримує ідею рівності всіх перед законом, зокрема і тих, хто відбуває покарання, та підвищує легітимність державної політики у цій сфері.

З'ясовано, що система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань об'єднує в собі сукупність державних і недержавних органів, які, виконуючи свої функціональні повноваження на основі оптимальної взаємодії, забезпечують ефективне досягнення завдань цієї політики. Серед них виокремлено такі: по-перше, суб'єкти, що виконують подвійну роль у формуванні та реалізації політики в цій сфері, – Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України; по-друге, суб'єкти, що організують і контролюють ефективність реалізації цієї політики від імені держави, зокрема, Міністерство юстиції України, Державна кримінально-виконавча служба; по-третє, суб'єкти, що безпосередньо реалізують кримінально-виконавчу політику у своїй діяльності, – територіальні органи управління Державної кримінально-виконавчої служби, кримінально-виконавча інспекція, установи виконання покарань, слідчі ізолятори; по-четверте, суб'єкти, які виконують допоміжну, обслуговуючу роль у сфері реалізації досліджуваної сфери державної політики, зокрема воєнізовані формування, заклади освіти, передусім відомчі, що задовольняють потреби в

забезпеченні безпеки та правопорядку, формуванні якісних кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби тощо; по-п'яте, представники громадських і релігійних організацій, які здійснюють громадський контроль за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, беруть участь у просвітницькій, виховній роботі, а також у захисті законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

Встановлено, що саме слідчі ізолятори посідають одне з ключових місць у системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що обумовлено унікальною природою їх адміністративно-правового статусу та функціональним призначенням у системі кримінального правосуддя. Вони забезпечують не лише ізоляцію підозрюваних та обвинувачених, а й виконують процесуальні функції, пов'язані з доступом до правосуддя, проведенням слідчих дій, гарантуванням права на захист і належних умов утримання. Тож саме СІЗО стають місцем, де державна політика у сфері поводження з особами, обмеженими у свободі, реалізується в найбільш чутливій формі, адже будь-яке порушення прав людини в цих установах не лише дискредитує систему виконання покарань, а й підриває довіру до правоохоронної системи, судової влади та держави загалом.

Аргументовано, що головною метою кримінального покарання є забезпечення правопорядку шляхом покарання винних у кримінально караних діяннях, що порушують правопорядок, їх виправлення та запобігання продовженню вчинення ними подальшої злочинної діяльності, а також виявів кримінальної поведінки інших осіб. Зауважено, що першим способом досягнення правопорядку в кримінальному покаранні доцільно вважати саме покарання як несприятливі наслідки вчинення протиправного діяння у формі, визначеній кримінальним законом.

Констатовано, що мета діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань полягає у створенні та втіленні законодавчо визначених умов відбування покарання, що спрямовані на виконання його завдань: кара, виправлення, попередження вчинення нових злочинів як з боку власне засудженого, так і з боку інших осіб.

Обґрунтовано, що ключовими завданнями діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є такі:

1) ізоляційні – забезпечення умов ізоляції засуджених, зокрема щодо роздільного тримання відповідно до законодавства;

2) правозабезпечувальні – надання згідно з вимогами законодавства ув'язненим можливості користуватися тими правами та свободами, у яких вони не обмежені вироком суду (право на шлюб, на батьківство, на навчання, на медичне обслуговування, на свободу віросповідання тощо);

3) виховні – провадження діяльності, спрямованої на виправлення осіб, позбавлених волі, формування їх особистісних якостей і поведінки в суспільстві на засадах поваги до закону, прав та свобод інших людей (зокрема допуск представників громадських і релігійних організацій до взаємодії із засудженими).

Констатовано, що функції визначають основні напрями діяльності слідчих ізоляторів щодо реалізації окреслених вище завдань. Вони відображають правоохоронне призначення діяльності СІЗО як суб'єкта реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. До них запропоновано віднести головну – правоохоронну функцію (боротьба зі злочинністю на основі застосування до осіб, винних у вчиненні кримінально караних діянь, несприятливих наслідків у формі позбавлення (обмеження) їх прав і свобод, що має як попереджувальний, так і виховний вплив). Виокремлено функції обов'язкового супутнього

характеру, що є необхідними для забезпечення реалізації специфіки правоохоронного призначення СІЗО: організаційна (додержання встановленого режиму, зокрема внутрішнього розпорядку); попереджувально-виховна (формування у свідомості позбавленої волі особи стійкого негативного ставлення як до власне діяння, так і до можливості повторного порушення законодавства); правозабезпечувальна (надання можливості реалізації певних прав і свобод затриманим); ресоціалізаційна (пов'язана з підготовкою осіб позбавлених волі до законослухняного життя в суспільстві) та інші, які реалізуються в процесі правозастосування.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ У ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

2.1. Правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і місце серед них норм адміністративного права

Реалізація державної політики у сфері виконання покарань безпосередньо пов'язана з діяльністю слідчих ізоляторів. Її успішність залежить від наявності чіткої нормативно-правової бази, належного фінансування, ефективного управління, а також політичної волі до реформування пенітенціарної системи. Така політика повинна ґрунтуватися на гуманізмі, законності, невідворотності покарання та індивідуальному підході до кожного засудженого. Зрештою, вона покликана забезпечити безпеку суспільства, знизити рівень рецидиву та сприяти інтеграції колишніх засуджених у соціальне середовище. Зауважимо, що ефективна реалізація слідчими ізоляторами державної політики у сфері виконання кримінальних покарань безпосередньо залежить від досконалості правових засад, які її регламентують. Тому розгляду останньої і буде присвячено цей підрозділ наукового дослідження.

Поняття «засада» у тлумачному словнику української мови розглянуто як: основу чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб, метод здійснення чого-небудь [109, с. 300]. Тобто засада – це те, на чому ґрунтуються певні відносини, діяльність

тощо. Тож правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань становлять сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких спрямовані на регулювання та впорядкування суспільних відносин, які виникають у процесі виконання завдань і функцій слідчими ізоляторами в досліджуваній сфері суспільного життя.

Передусім схарактеризуємо Конституцію України. Цінність Основного Закону полягає в безпосередній дії його норм, а також у необхідності приведення всіх законів і підзаконних нормативно-правових актів у відповідність до них.

Норми Конституції, які мають значення для окреслення правових засад у цій сфері, можна розподілити на дві групи. Перша – встановлює головні вимоги до діяльності держави, її органів і посадових осіб. До таких норм належить ст. 3, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відповідно до ст. 8, в Україні визнаний і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймають на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина безпосередньо гарантовано на підставі Конституції України. Стаття 19 встановлює вимогу: органи державної влади й органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень і в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [47].

Другу групу становить низка норм Конституції України, присвячена окресленню тих прав і свобод людини, що визначають спрямованість діяльності держави й відповідно зобов'язують державні органи, зокрема слідчі ізолятори, їх неухильно дотримуватися й у сфері виконання кримінальних покарань: право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40); забезпечення кожному права ознайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (ст. 32); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень (ст. 56) [47].

Ми поділяємо твердження Є. А. Бараша, що Конституція України встановлює та закріплює основоположні засади діяльності Державної кримінально-виконавчої служби, утілює основні гарантії здійснення конституційних прав і свобод людини й громадянина, які є головним змістом діяльності цієї служби та її установ. Водночас Основний Закон безпосередньо не регулює організацію і порядок діяльності органів та установ, хоча й містить посилання на те, що ці питання визначають тільки в межах Конституції та законів України [6, с. 72–73].

Наступним після Основного Закону щаблем нормативно-правових актів, які встановлюють правові засади реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, є міжнародні документи. Відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода

на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [47]. У Законі України «Про міжнародні договори України» закріплено: якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, передбачено інші правила, ніж ті, що містяться у відповідному акті законодавства України, то застосовують правила міжнародного договору [93].

Слушною видається думка О. С. Стеблинської, що міжнародно-правові акти закріплюють передусім основні стандарти та є еталоном гарантій прав і свобод громадян. Визнання міжнародно-правових актів, ратифікація і реалізація їх положень у внутрішньодержавному законодавстві є одним з обов'язків, узятих на себе Україною перед міжнародною спільнотою. Міжнародні правові акти є чітким орієнтиром для розвитку кримінально-виконавчого законодавства України й застосування його норм у механізмі виконання та відбування покарань. Загальне розуміння характеру міжнародних правових актів щодо захисту прав і свобод людини має важливе значення для повного виконання зобов'язань усіма державами, які ратифікували ці акти [114, с. 51].

Серед таких актів доцільно виокремити передусім Європейську конвенцію з прав людини, яка утверджує заборону позбавлення свободи, крім низки випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, серед яких: законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри в учиненні нею правопорушення, або якщо

обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [42].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання зобов'язує кожну державу вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією. Жодні виключні обставини, хоч якими вони не були б, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань. Держава-сторона цілком забезпечує включення навчальних матеріалів й інформації про заборону катувань до програм підготовки персоналу правових органів, цивільного чи військового медичного персоналу, державних посадових осіб, які можуть мати відношення до утримання під вартою і допитів осіб, які зазнали будь-якої форми арешту, затримання чи ув'язнення, або до поводження з ними, а також включає цю заборону до правил чи інструкцій, які стосуються обов'язків і функцій будь-яких таких осіб [43].

Генеральна Асамблея ООН у Резолюції «Основні принципи поводження з в'язнями» визначає: усі ув'язнені користуються повагою, бо в них є гідність і значущість як людей; не допускається жодної дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи за іншою ознакою; відповідальність за утримання ув'язнених і захист суспільства від правопорушень відповідно до інших соціальних завдань будь-якої держави та її основними обов'язками у сприянні добробуту й розвитку всіх членів суспільства; за винятком тих обмежень, необхідність яких надто обумовлена фактом ув'язнення в тюрму, усі ув'язнені користуються правами людини й фундаментальними свободами, викладеними в пактах

ООН; усі ув'язнені мають право брати участь у культурній та просвітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток людської особистості; докладення зусиль для скасування одиночного утримання; можливість займатися корисною оплачуваною працею та медичним обслуговуванням; створення сприятливих умов для реінтеграції в суспільство [72].

Європейські пенітенціарні правила регламентують, що в поводженні з усіма особами, позбавленими волі, необхідно дотримуватися прав людини. Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, яких вони не були законно позбавлені за рішенням суду, відповідно до якого вони засуджені до позбавлення волі чи взяті під варту. Утримання ув'язнених в умовах, які порушують їхні права людини, не може бути виправдано браком ресурсів. Утримання під вартою слід здійснювати так, щоб сприяти поверненню до суспільства осіб, позбавлених волі. Також зазначено, що Європейські пенітенціарні правила застосовують щодо всіх осіб, узятих під варту судовою владою чи засуджених до позбавлення волі. У межах цих Правил ув'язнені, справи яких ще не розглянуто в суді, – це ув'язнені, які залишені під вартою судовим органом до суду, засудження або винесення вироку. Держава може вважати ув'язнених, які були засуджені з винесенням вироку, ув'язненими, справи яких ще не розглянуто в суді, якщо ще не завершений розгляд поданих ними апеляцій. Режим для ув'язнених, справи яких ще не розглянуто в суді, не має бути визначено з огляду на можливість того, що в майбутньому їх може бути засуджено за вчинення злочину [23].

Тож міжнародна спільнота зосереджує увагу на питаннях утвердження та практичного застосування вимог поваги до прав і законних інтересів засуджених й ув'язнених, запобігання порушенням вимог морально-етичного ставлення до таких осіб і гуманістичних традицій сучасної цивілізації. Міжнародні механізми забезпечення прав засудженого, зазначає Б. М. Телефанко, відображено в кримінально-

виконавчому законодавстві України. Однак нинішній стан їх реалізації в Україні має переважно ситуативний характер і не набув ще ознак пріоритетності та беззаперечного прийняття таких механізмів на практиці [119, с. 490].

Думку цього автора поділяє О. С. Стеблинська, яка вважає, що діяльність органів й установ виконання покарань не цілком відповідає сучасним вимогам щодо забезпечення прав і свобод людини, реалізації на практиці конституційних приписів про права громадян, а також міжнародним стандартам прав людини. Для того щоб відповідна діяльність була результативною та ефективною, на думку дослідниці, необхідно детально регламентувати її за допомогою аналізу міжнародно-правових актів, у яких закріплено основні міжнародні стандарти захисту прав людини в діяльності органів й установ виконання покарань, шляхом імплементації відповідних норм в українське законодавство, переймати міжнародний досвід і застосовувати його на практиці [114, с. 54–55]. Необхідність удосконалення чинного законодавства й узгодження його з міжнародними вимогами є нагальною потребою для України, з огляду на її європейський вектор розвитку. Таку мету закріплено й у Національній стратегії у сфері прав людини, у якій серед інших передбачено стратегічне завдання із забезпечення функціонування ефективної, такої, що відповідає міжнародним, зокрема європейським, стандартам прав людини, системи запобігання та протидії катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню [94]. Утілення цього має відбуватися як у законах, так і в підзаконних нормативно-правових актах. Прикладом спроби імплементації норм міжнародного законодавства є Програма приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудових профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами. У цьому документі окреслені головні

проблеми та шляхи їх подолання. Зазначено, що умови відбування покарання та попереднього ув'язнення громадян України в установах кримінально-виконавчої системи не відповідають сучасним вимогам. У зв'язку з цим ініційовано здійснити технічне переобладнання, реконструкцію і будівництво об'єктів житлових зон, урахувавши блочне розміщення з необхідними комунально-побутовими умовами, іншими комунально-побутовими, господарсько-складськими об'єктами, а також житлом й об'єктами соціального призначення для персоналу установ [97].

Закони щодо регулювання діяльності СІЗО в межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань містять чимало загальних положень, які деталізовано в підзаконних нормативно-правових актах.

Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює, що оперативні підрозділи органів Державного бюро розслідувань, органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора. Під час виконання вироків суд вирішує питання про тимчасове залишення засудженого в слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених іншою особою або цією самою особою, за які вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді [52].

Закон України «Про попереднє ув'язнення» встановлює, що установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України. У ньому також зазначено, що в період дії

воєнного стану в Україні та протягом двох років після його припинення чи скасування в слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України можуть створювати сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі, з дотриманням вимог суворої ізоляції від інших категорій осіб, яких тримають у цих установах. Особи, яких тримають у секторах максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі, виконують обов'язки та користуються правами, встановленими законодавством для засуджених до довічного позбавлення волі. Цей Закон також визначає правове становище осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, їхні права, обов'язки, матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування, загальні вимоги режиму у місцях попереднього ув'язнення та інші питання [95].

Кримінально-виконавчий кодекс України визначає види органів й установ виконання покарань, контроль і нагляд за їхньою діяльністю, участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, порядок виконання кримінальних покарань, зокрема у вигляді позбавлення волі, залишення в слідчому ізоляторі засуджених до позбавлення волі для роботи з господарського обслуговування, а також тимчасове залишення в разі необхідності провадження слідчих дій у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення, режим тримання засуджених і засоби його забезпечення, умови відбування покарання, працю засуджених, виховний вплив щодо них, особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками й неповнолітніми, порядок та умови виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі й інші питання [54].

Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» визначає її завдання, принципи діяльності, структуру й чисельність, загальні вимоги до її персоналу, права та обов'язки посадових і службових осіб органів й установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, їх правовий та соціальний захист, засади контролю за діяльністю служби, її фінансове забезпечення [79].

Закон України «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України» встановлює, що загальна чисельність персоналу, який забезпечує діяльність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, визначають у розмірі 33 % від кількості осіб, які в них утримуються [101]. Однією з найнагальніших проблем Державної кримінально-виконавчої служби України є перевантаженість установ виконання покарань і слідчих ізоляторів. Зазначена проблема обумовлена низкою чинників, серед яких основними є: нерозвиненість механізму застосування системи запобіжних заходів, альтернативних тримання під вартою, низький рівень роботи кримінально-виконавчої інспекції, а отже, неефективність покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, як наслідок – поширеність практики надання судами переваги покаранням у виді позбавлення волі [91]. До перелічених фактів слід додати й наслідки окупації території країни, на яких розташовані такі установи та слідчі ізолятори, також перелік осіб, яких можуть тримати в СІЗО в період дії воєнного стану значно розширено, що негативно впливає на дотримання умов тримання засуджених в цих установах.

Серед підзаконних нормативно-правових актів доцільно зосередити увагу на Указі Президента України, яким затверджено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. Основними завданнями Стратегії визначено: створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту; створення ефективної системи запобігання та протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому,

що знижує гідність, поводженню чи покаранню; забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах; збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, подальший розвиток органів пробації; удосконалення методів й інструментів виправлення та ресоціалізації засуджених, їх подальше впровадження; забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах; формування ефективної моделі підготовки й діяльності персоналу органів та установ пенітенціарної системи; розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи [100]. На виконання таких завдань спрямовано й Порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань і підприємств установ виконання покарань, який визначає механізм оптимізації діяльності слідчих ізоляторів й установ виконання покарань, а також їх підприємств, з метою економії державних коштів, створення належних умов для утримання засуджених та осіб, взятих під варту, зменшення частки амортизаційних відрахувань у собівартості продукції, яку виробляють на підприємствах установ виконання покарань. Оптимізацію діяльності установ і підприємств здійснюють шляхом їх консервації (розконсервації), ліквідації, реконструкції, а також зміни виду установи виконання покарань. Наприклад, зазначено, що в разі коли наповнення установи становить менше ніж 50 % лімітного наповнення, Мін'юст може прийняти рішення про її консервацію [96].

Специфіку діяльності СІЗО висвітлюють Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, що регулюють порядок й умови перебування в СІЗО осіб, яких тримають під вартою, та окремих категорій засуджених. У цьому документі визначено правове становище таких осіб, правила поведінки, права й обов'язки, контроль за діяльністю СІЗО, підстави та порядок

приймання до СІЗО й тримання ув'язнених і засуджених, особливості їх розміщення, обладнання камер та інших приміщень, режим і розпорядок дня, охорону та нагляд за ув'язненими й засудженими, створення необхідних умов для участі цих осіб у кримінальному провадженні, порядок та підстави для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, гамівної сорочки, службових собак і вогнепальної зброї до ув'язнених та засуджених, особливості надання побачень ув'язненим і засудженим з родичами й іншими особами тощо [90].

Видано й локальні відомчі підзаконні нормативно-правові акти, що регламентують особливості правового статусу окремих СІЗО. Наприклад, Положення про державну установу «Київський слідчий ізолятор» встановлює його завдання та повноваження як установи закритого типу, що реалізує правозастосовні та правоохоронні функції, повноваження начальника СІЗО, можливість видання наказів організаційного та розпорядчого характеру й інші питання [80].

Також доцільно навести приклади підзаконних нормативно-правових актів, які деталізують окремі напрями роботи СІЗО у сфері кримінально-виконавчої діяльності.

Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі визначає основні засади організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі та механізм взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України з іншими закладами охорони здоров'я, які не належать до сфери управління Міністерства юстиції України, міжрегіональними територіальними органами Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань, установами виконання покарань, слідчими ізоляторами з питань надання медичної допомоги засудженим. [89]

Порядок взаємодії установ виконання покарань і суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які

відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, встановлює, що установа виконання покарань (слідчий ізолятор) не пізніше ніж за три місяці до закінчення призначеного строку покарання або розгляду на засіданні комісії установи виконання покарань (слідчого ізолятора) питання про подання до суду матеріалів для застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким до засудженого, який за період відбування покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк довів своє виправлення або став на шлях виправлення, здійснює моніторинг проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення. Моніторинг здійснюють шляхом проведення бесіди із засудженим, під час якої з'ясовують: наміри засудженого щодо його місця проживання після звільнення; наявність документа, що посвідчує особу, і потреба в його отриманні (відновленні); наявність визначеного місця працевлаштування; потреба в отриманні соціальних послуг [87].

Разом з наявністю підзаконних актів, які деталізують форми й методи проведення соціальної роботи із засудженими, зокрема їх підготовки до звільнення, у правовій літературі обстоюють думки про необхідність удосконалення її правової регламентації. На думку К. В. Муравйова, доцільно законодавчо закріпити особливості організації та проведення соціальної роботи з різними категоріями засуджених і забезпечити науково-методичний супровід такої діяльності. Посилену увагу, на думку автора, необхідно спрямувати на вдосконалення чинного законодавства, яке має передбачати певні можливості для застосування широкого спектра профілактичних, виховних та інших соціальних заходів щодо осіб, які порушили закон [64, с. 130].

Отже, правова регламентація розглядуваної сфери діяльності СІЗО не є досконалою та завершеною. Процес її подальшого формування має

враховувати прагнення України стати повноправним членом ЄС, а отже, і норми міжнародних нормативно-правових актів щодо гуманної організації виконання кримінальних покарань, ґрунтованої на виправленні засуджених в умовах поваги до їх гідності, прав і законних інтересів.

Підсумовуючи викладене, доцільно зазначити, що правові засади діяльності СІЗО в реалізації державної кримінально-виконавчої політики належать до джерел кримінально-виконавчого права. Ними вважають загальнообов'язкові правила, закріплені в законах і підзаконних актах, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі та з приводу виконання покарань. Ми поділяємо позицію М. М. Яцишина, що специфікою таких джерел є:

по-перше, зміст норм кримінально-виконавчого права установлює такі правила поведінки, які не передбачені нормами інших галузей права;

по-друге, норми кримінально-виконавчого права регулюють повсякденне життя і побут засуджених, їх участь у праці, дозвілля, проведення з ними виховної роботи, навчання, тобто ті відносини, учасниками яких є засуджені та які у звичайному житті регламентовані нормами інших галузей права й моралі;

по-третє, на відміну від кримінального та цивільного права, у кримінально-виконавчому праві немає чіткого поділу норм на матеріальні й процесуальні;

по-четверте, на відміну від норм інших галузей права, більшість норм кримінально-виконавчого законодавства належить до регулятивних, тобто таких, що безпосередньо регулюють суспільні відносини, які складаються на їхній основі в процесі виконання покарання між органами держави та засудженими;

по-п'яте, чітко виражена співвідносність із загальновизнаними міжнародними (універсальними й регіональними) нормами та принципами,

зокрема з міжнародними стандартами з прав і свобод засуджених до позбавлення волі [137, с. 29–30].

Крім цього, доцільно виокремити таку ознаку, як значна кількість підзаконних нормативно-правових актів. Перевага підзаконних актів, слушно зазначає С. В. Зливко, полягає в тому, що вони можуть оперативно реагувати на зміну певних обставин, організувати дію законів, додати до системи правового регулювання нові деталі, уточнити юридичний статус суб'єкта права тощо [31, с. 39]. Підзаконні нормативно-правові акти доволі чітко деталізують законодавчі вимоги щодо діяльності СІЗО стосовно державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Означена специфіка стосується й значної кількості саме адміністративно-правових норм. Адміністративно-правова норма є різновидом елементів правового регулювання, який встановлює таку поведінку шляхом закріплення можливих дій (дозволи), дій, від яких слід утриматися (заборони), і таких, які вчиняти необхідно (приписи). Причому суб'єкти адміністративно-правових відносин повинні виконувати приписи й заборони, встановлені адміністративно-правовою нормою, під загрозою можливості застосування до них примусових заходів з боку держави [8, с. 151]. Процес виконання кримінального покарання, стверджує Х. Я. Гнот, є специфічною адміністративною діяльністю [17, с. 512], адже йдеться про правову регламентацію відносин влади-підпорядкування з чітким окресленням прав, обов'язків і відповідальності їхніх учасників.

Правові засади діяльності СІЗО щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили. Конституція України визначає базові настанови діяльності органів держави, їх посадових осіб, основним призначенням якої є забезпечення реалізації та гарантування прав і свобод людини, а також окреслює ті права, що мають особливе значення, зокрема в процесі відбування засудженим кримінального покарання. Міжнародні

нормативно-правові акти характеризують основні права людини, запроваджують вимоги до адміністрації установ виконання покарань та її працівників щодо гуманного, недискримінаційного ставлення до засуджених, що є необхідним для подальшої імплементації в національне законодавство. Закони встановлюють основи виконання кримінальних покарань, що реалізуються, зокрема, й у діяльності СІЗО. Основне навантаження на правове регулювання діяльності СІЗО припадає на підзаконні нормативно-правові акти. Слід зазначити, що вони є доволі різноманітними; основне спрямування подальшого вдосконалення кримінально-виконавчої політики схарактеризовано як стратегії, затверджені указами Президента України. Головним призначенням підзаконних нормативно-правових актів є деталізація правового режиму діяльності СІЗО й окремих напрямів її роботи із засудженими, зокрема медичного обслуговування, ресоціалізації тощо [124].

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що в системі відповідних засад ключове місце належить нормам адміністративної галузі права, адже саме за допомогою останніх: 1) визначають ключові засади державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 2) закріплено правовий статус суб'єктів реалізації відповідної політики, зокрема слідчих ізоляторів (межі їхньої компетенції та обсяг повноважень); 3) окреслюють заходи й порядок провадження контролю та нагляду за діяльністю СІЗО; 4) встановлюють правовий режим, розпорядок дня засуджених, їхні обов'язки та права; 5) закріплюють гарантії дотримання прав і свобод осіб, які перебувають у СІЗО.

Для забезпечення ефективного провадження СІЗО державної політики у сфері виконання кримінальних покарань необхідним є вдосконалення чинного законодавства в цій сфері, забезпечення його відповідності об'єктивним умовам суспільного буття, узгодження норм національного законодавства з міжнародними нормами й стандартами, що

містять вимоги до порядку та умов виконання покарань, захисту прав і законних інтересів засуджених.

2.2. Напрями діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Діяльність слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є багатоманітною, що обумовлює наявність різних напрямів її реалізації. Передусім слід виокремити такий напрям, як забезпечення утримання під вартою осіб, що обумовлено рішенням суду. Відповідно до п. 12 ст. 537 Кримінального процесуального кодексу України, суддя приймає рішення «про тимчасове залишення засудженого у слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених іншою особою або цією самою особою, за які вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді» [52]. У ст. 3 Закону України «Про попереднє ув'язнення» визначено, що підставою для попереднього ув'язнення є вмотивоване рішення суду про обрання як запобіжного заходу тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом, рішення суду про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, а також постанова

прокурора, прийнята у випадках та порядку, передбачених ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України [95].

Режим у місцях попереднього ув'язнення, тобто порядок й умови тримання осіб, взятих під варту, і нагляду за ними з метою забезпечення попереднього ув'язнення, встановлений цим Законом й іншими нормативними актами. Основними вимогами режиму в місцях попереднього ув'язнення є ізоляція осіб, узятих під варту, постійний нагляд за ними та роздільне тримання їх у порядку, передбаченому ст. 8 цього Закону. Особи, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, підлягають обшуку, медичному огляду, дактилоскопіюванню і фотографуванню; їх ознайомлюють з правами, обов'язками та вимогами режиму. Речі, які є при них, а також передачі й посилки, що надходять на їхнє ім'я, підлягають огляду, а листування – перегляду. Їм заборонено мати при собі гроші та цінні речі, а також предмети, не дозволені для зберігання в місцях попереднього ув'язнення. Вилучені в них під час доставлення в місця попереднього ув'язнення гроші зараховуються на їхні особові рахунки, а цінні речі та предмети здають на зберігання; гроші та цінні речі, одержані шляхом обману під час перебування в місцях попереднього ув'язнення або джерело одержання яких не встановлено, передають у дохід держави за мотивованою постановою начальника установи для попереднього ув'язнення, санкціонованою прокурором, копію якої долучають до особової справи особи, яку тримають під вартою. Обшук співробітника кадрового складу розвідувального органу України, взятого під варту, та огляд його речей здійснюють тільки в присутності офіційних представників цього органу [95].

Ще одним важливим напрямом діяльності слідчих ізоляторів є забезпечення та реалізація гарантій дотримання прав осіб, які перебувають під вартою, адже їх робота спрямована не тільки на забезпечення та

ізоляцію. Зазначене безпосередньо пов'язано з тим, що переважна більшість осіб, яких утримують у слідчих ізоляторах, ще не визнані винними у вчиненні злочину, а отже, відповідно до принципу презумпції невинуватості, їх мають розглядати як осіб, чиї права повинні бути неухильно дотримані. Гарантії – це юридичні засоби забезпечення повного, неухильного й безперешкодного здійснення кожним своїх прав і свобод, охорони прав і свобод від можливих протиправних посягань та їх захисту від будь-яких незаконних порушень. Учені констатують, що гарантіями часто вважають також певні фактори або різноманітні умови забезпечення прав і свобод особи. Проте фактори й умови не належать до гарантій, вони є лише загальними передумовами забезпечення прав і свобод особи [50, с. 493]. О. П. Рудницька акцентує на тому, що гарантії є соціально-політичним і юридичним явищем, яке охоплює три складники: 1) пізнавальний, що дає змогу висвітлити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічний – використовуваний політичною владою як засіб пропаганди демократичних ідей усередині країни та за її межами; 3) практичний, що визнано як інструментарій юриспруденції, передумову задоволення соціальних благ особи. З огляду на це, автор визначає гарантії як систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод й інтересів [106, с. 175].

З юридичної позиції, зазначає О. В. Чернецька, гарантії слід тлумачити як систему умов і засобів, сформовану відповідно до особливостей суспільного розвитку, яка забезпечує ефективне й повноцінне функціонування певного інституту. Їх основна мета полягає у створенні оптимальних передумов для реального здійснення повноважень органами державної влади, місцевого самоврядування та їх посадовими

особами. Водночас гарантії спрямовані на запобігання чинникам, що можуть перешкоджати належному або повному виконанню цих повноважень і функцій [132, с. 131]. Т. М. Заворотченко акцентує на тому, що юридичним (правовим) гарантіям притаманні певні ознаки, серед яких: нормативність, яка передбачає визначення гарантій лише в текстах нормативно-правових актів; системність, яка полягає в тому, що всі юридичні гарантії знаходяться в тісному нерозривному зв'язку, є взаємозалежними та взаємопов'язаними, тобто утворюють певну систему; комплексність юридичних гарантій, що випливає з попередньої ознаки та полягає в тому, що в реальному житті юридичні гарантії діють спільно (системно), підкріплюють і посилюють одна одну; постійність характеру гарантій, завдяки чому гарантії прав не припиняють свою дію та не виникають епізодично, а є постійними; юридична надійність, яка відображає, з одного боку, зв'язок гарантій із соціальною ситуацією, а з іншого – стабільність її соціального змісту (питання про причини ненадійності певних юридичних гарантій потребує спеціального розгляду, вона може, зокрема, бути зумовлена невдалою конструкцією правового регулювання, відсутністю конкретних санкцій); реальність полягає в тому, що юридичні гарантії повинні забезпечити особі реальне користування наданими законодавством України правами [26].

Отже, гарантії дотримання прав осіб, які перебувають під вартою, – це системна сукупність правових, організаційних, управлінських, соціальних та інших інструментів, засобів і заходів, які спрямовані на створення всіх необхідних умов для реального втілення в життя прав, свобод й інтересів громадян, яких утримують під вартою, а також недопущення їх порушення, негуманного поводження з боку посадових осіб тощо.

Тож зауважимо, що слідчі ізолятори відіграють важливу роль у реалізації низки гарантій, передбачених як національним законодавством,

так і міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. Зокрема, ідеться про гарантії права на захист, що передбачає забезпечення доступу до адвоката, можливість конфіденційного спілкування з ним, а також безперешкодне ознайомлення з матеріалами справи. Це вкрай важливо для забезпечення справедливого судового розгляду. Крім того, реалізуються гарантії права на охорону здоров'я: адміністрація СІЗО повинна забезпечити належний медичний огляд, доступ до лікування та профілактики захворювань. Ідеться і про гарантії недопущення катувань, жорстокого чи принизливого поводження, що часто стає предметом посиленої уваги з боку правозахисних організацій.

Наступним важливим напрямом діяльності слідчих ізоляторів є забезпечення реалізації правового статусу осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення. Відповідно до Закону України «Про попереднє ув'язнення», особи, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, мають обов'язки та права, встановлені законодавством для громадян України, з обмеженнями, що передбачені цим Законом й іншими нормативно-правовими актами. Правове становище іноземних громадян та осіб без громадянства, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, визначено законодавством України, що передбачає права й обов'язки цих осіб під час перебування їх на території України, з обмеженнями, які встановлені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами [95].

«Ув'язнені та засуджені, яких тримають у СІЗО, користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законодавством України і встановлених вироком суду (для засуджених). Обмеження прав, які застосовують до ув'язнених і засуджених, мають бути мінімально необхідними для досягнення обґрунтованих завдань. Такі обмеження не можуть застосовуватися, якщо для ефективного досягнення поставленої мети існує менше альтернативне обмеження» [90]. Забороненою є будь-яка

дискримінація, зокрема пряме або непряме обмеження прав ув'язнених (засуджених) залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального й іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД чи іншу хворобу, сімейного чи майнового стану, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання допомоги іншим ув'язненим або засудженим у захисті їхніх прав [90].

Крім того, у Законі України «Про попереднє ув'язнення» закріплено, що особи, узяті під варту, мають право: «на захист своїх прав та інтересів особисто або за допомогою захисника з моменту затримання або взяття під варту, а також на повідомлення під час взяття під варту підстав і мотивів взяття під варту, оскаржувати їх у суді; ознайомитися з правилами тримання під вартою; на щоденну прогулянку тривалістю одна година. Вагітним жінкам і жінкам, які мають при собі дітей, неповнолітнім, а також хворим з дозволу лікаря та за їх згодою тривалість щоденної прогулянки встановлюється до двох годин; одержувати передачі або посилки та грошові перекази й передачі; купувати протягом місяця за безготівковим розрахунком продукти харчування і предмети першої необхідності на суму до одного мінімального розміру заробітної плати та без обмежень письмове приладдя, газети, книги через торговельну мережу на замовлення; користуватися власним одягом і взуттям, мати при собі документи і записи, що стосуються кримінального провадження; користуватися телевізорами, одержаними від родичів або інших осіб, настільними іграми, газетами та книгами з бібліотеки місця попереднього ув'язнення та придбаними через торговельну мережу; на душпастирську опіку, що здійснюється священнослужителями (капеланами); відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди й користуватися релігійною літературою та властивими їх віруванню предметами релігійного культу,

виготовленими з малоцінних матеріалів, якщо не порушується встановлений у місцях попереднього ув'язнення порядок, а також не обмежуються права інших осіб; на восьмигодинний сон уночі, під час якого не допускається залучення до участі в процесуальних та інших діях, за винятком невідкладних випадків; триматися в належних умовах» [90] тощо.

Наступним важливим напрямом є охорона та захист життя і здоров'я осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах. Стаття 27 Основного Закону визначає, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Крім того, ст. 49 Конституції регламентує, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу й медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних й оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; наявна мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [47]. Тож слушно зазначає М. О. Стефанчук, що право людини на здоров'я породжує низку зобов'язань для осіб, держав, організацій, міжнародної спільноти, оскільки кожен із них має певні обов'язки щодо прав людини. Однак щодо конкретних зобов'язань кожної зі сторін можна стверджувати, що держава через міжнародні акти, національне законодавство й відповідну політику відіграє провідну роль у виконанні обов'язків, необхідних для ефективного захисту цього права. Слід зважати, що право на здоров'я не є правом бути здоровим: цього неможливо вимагати від держави, оскільки вона не може контролювати ні біологічний

стан своїх громадян, ні соціально-економічні умови, проте вона може впливати на цей процес. Саме тому в контексті зобов'язань держави стосовно захисту права на здоров'я слід використовувати поняття права на охорону здоров'я [116].

Тож життя та здоров'я людини – це базові, невід'ємні цінності, що становлять основу існування кожної окремої особистості та суспільства загалом. Життя є найвищим благом, яке держава зобов'язана охороняти й захищати від будь-яких протиправних посягань. Своєю чергою здоров'я – це стан фізичного, психічного та соціального благополуччя людини, що дає їй змогу повноцінно жити, розвиватися та брати участь у суспільному житті. А отже, цілком слушно зазначити, що ці категорії є ключовим суб'єктом правового захисту та фундаментальним напрямом функціонування держави. Тож незалежно від того, чи вчиняла особа неправомірні дії, на її життя та здоров'я не може бути здійснено жодних посягань.

Надання ув'язненим і засудженим медичної допомоги, зокрема екстреної медичної допомоги, що не може бути надана в медичній частині, здійснюється відповідно до ст. 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення», ст. 8, 107, 116 Кримінально-виконавчого кодексу України, Порядку взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із закладами охорони здоров'я з питань надання медичної допомоги особам, узятим під варту, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 10 лютого 2012 року № 239/5/104, Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15 серпня 2014 року № 1348/5/572 [90].

У СІЗО здійснюють медичний контроль за станом здоров'я ув'язнених і засуджених шляхом проведення медичних оглядів й

обстежень, виявлення осіб, які потребують лікування та постійного медичного нагляду, проведення щодо них лікувально-оздоровчих заходів з метою збереження здоров'я і працездатності, амбулаторне й стаціонарне лікування відповідно до системи стандартів у сфері охорони здоров'я, клінічних протоколів надання медичної допомоги в порядку, передбаченому законодавством [90].

У СІЗО ув'язнені та засуджені звертаються за медичною допомогою до медичного працівника під час щоденного обходу ним камер і відділення для засуджених, залишених для роботи з господарського обслуговування СІЗО, у разі потреби – до персоналу СІЗО. Медичним працівникам не дозволено заходити до камер і залишатися там без супроводу персоналу СІЗО. Посадова особа СІЗО, до якої звернувся хворий ув'язнений або засуджений, зобов'язана вжити заходів до організації надання йому медичної допомоги. Виведення на амбулаторне лікування організовують так, щоб шлях ув'язнених і засуджених із камер до амбулаторії та у зворотному напрямку був найкоротшим й унеможлиблював порушення вимог ізоляції. Пересування хворих на інфекційні захворювання здійснюють окремо від решти осіб [90].

Слід зауважити, що чинне законодавство передбачає можливість примусового захисту здоров'я людини. Як приклад можна зазначити, що Кримінальний процесуальний кодекс України регламентує: до підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою і який заявив про відмову від прийняття їжі, може бути застосовано примусове годування на підставі ухвали слідчого судді, суду. Застосування примусового годування без ухвали слідчого судді, суду забороняється. Клопотання про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, і матеріали, якими таке клопотання обґрунтовується, подає прокурор на підставі відомостей, отриманих від

установи попереднього ув'язнення, закладу охорони здоров'я, до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого утримується підозрюваний, обвинувачений [52]. Зазначене клопотання має містити стислий виклад обставин, що передували відмові від прийняття їжі та голодуванню. До клопотання обов'язково додають висновок лікаря про те, що підозрюваному, обвинуваченому, який заявив про відмову від прийняття їжі, загрожує значне погіршення стану здоров'я та є очевидна загроза його життю, що підтверджується відповідними медичними документами, які містять результати лабораторних, інструментальних та інших необхідних досліджень. Клопотання про примусове годування підозрюваного, обвинуваченого розглядає слідчий суддя, суд невідкладно, але не пізніше ніж за 24 год з моменту надходження такого клопотання до суду [52].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 19 березня 2022 року № 320, протягом дії воєнного стану медичне обслуговування засуджених здійснюють згідно з положеннями глави 13 Кримінально-виконавчого кодексу України, тобто без змін у чинному порядку. У медичних закладах, що належать до системи Державної кримінально-виконавчої служби, надають медичну допомогу в разі невідкладних станів, здійснюють первинну, вторинну (спеціалізовану), паліативну медичну допомогу, а також медичну реабілітацію. Крім того, проводять санітарно-епідеміологічний нагляд, уживають санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, забезпечують цілодобове чергування медичного персоналу, а засуджених – необхідними лікарськими засобами, медичними виробами та реабілітаційними засобами. Організацію медичного обслуговування, лікувально-профілактичної та протиепідемічної роботи здійснюють відповідно до чинного законодавства у сфері охорони здоров'я. Для реалізації цих функцій при установах виконання покарань діють спеціалізовані медичні частини [135].

Отже, захист життя і здоров'я осіб, які перебувають під вартою, є одним із ключових напрямів діяльності слідчих ізоляторів у межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Цей напрям становить основу для забезпечення гуманного та справедливого ставлення до людини, що передбачено як нормами чинного законодавства, так і міжнародними стандартами. Слідчі ізолятори зобов'язані забезпечити безпеку всіх осіб, незалежно від підстав їх затримання чи характеру обвинувачень. Слід зауважити, що відповідний захист полягає не лише в запобіганні фізичному насильству з боку інших осіб, зокрема персоналу СІЗО, а й у створенні таких умов, які мінімізують ризики самогубств, завдання собі тілесних ушкоджень, поширення інфекційних хвороб чи інших загроз життю. У межах захисту здоров'я важливе значення має забезпечення належного медичного обслуговування. В окремих випадках захист життя та здоров'я може бути примусовим, аби попередити завдання собі шкоди особою, що перебуває в слідчому ізоляторі.

Важливим напрямом, який тісно пов'язаний із захистом життя і здоров'я, є психологічна підтримка осіб, які перебувають у СІЗО. В. В. Суліцький зазначає, що психологічне забезпечення роботи особового складу із засудженими – це комплекс заходів, спрямованих на розроблення, апробування та впровадження методичних рекомендацій щодо роботи з різними категоріями засуджених у процесі виконання покарань з метою приведення їх до щирого усвідомленого каяття, виправлення та ресоціалізації, навчання особового складу основ пенітенціарної психології; дій персоналу у різних надзвичайних службових ситуаціях тощо [117]. Автор акцентує на тому, що діяльність пенітенціарного психолога з персоналом охоплює чотири основні напрями: психологічне забезпечення роботи особового складу із засудженими (методичні рекомендації, консультації, навчання тощо); психологічне

забезпечення роботи з особовим складом (методичні рекомендації, навчання тощо); психологічне супроводження працівників УВП і СІЗО (індивідуальна та групова психопрофілактична робота тощо); психологічне супроводження роботи працівників пенітенціарних закладів із засудженими (моделювання, прогнозування, моніторинг й оцінювання діяльності та її результатів тощо) [117].

Соціально-психологічна та педагогічна допомога ув'язненим і засудженим у СІЗО спрямована на надання їм послуг правового та культурно-освітнього рівня, дотримання ними законів, виконання вимог режиму тримання та правил поведінки, а також на психологічну підтримку. Надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги покладено на персонал соціально-психологічної служби СІЗО. Ув'язнені й засуджені не можуть бути примушені до отримання педагогічної допомоги та участі у відповідних заходах. Соціально-психологічну й педагогічну допомогу ув'язненим і засудженим здійснюють у формі групових та індивідуальних бесід, просвітницької роботи на основі психолого-педагогічних принципів і методів. Програми соціально-психологічної та педагогічної допомоги ув'язненим і засудженим мають ураховувати вимоги щодо режиму тримання в СІЗО, можливості навчання, психологічної допомоги, застосування заходів заохочення і стягнення, а також в установленому законодавством порядку залучення громадських, благодійних, релігійних організацій та організації душпастирської опіки [90].

Тож психологічна підтримка є важливим напрямом діяльності слідчих ізоляторів у межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, оскільки перебування в умовах слідчого ізолятора супроводжується сильним емоційним напруженням, страхом, відчуттям невизначеності, ізоляції від близьких і суспільства. Передусім це стосується осіб, які потрапляють під варту вперше, а також

неповнолітніх, жінок, осіб із психічними або залежними розладами. Такий психологічний тиск часто стає причиною глибокої дезадаптації, депресій, агресії, а в окремих випадках — самогубств. Отже, психологічна підтримка в слідчих ізоляторах є не просто формою допомоги окремим особам, а важливою складовою гуманної та ефективної державної політики, спрямованої на збереження психічного здоров'я, гідності й соціального потенціалу кожної людини, навіть в умовах обмеження свободи.

Останній напрям, на якому ми зосередимо увагу, – це взаємодія з іншими правоохоронними органами з метою забезпечення розслідування справи та подальшого її вирішення в судовому порядку. З позиції філософії взаємодія – це поняття для позначення взаємного впливу речей для відображення взаємозв'язків між різними об'єктами для характеристики форм людського буття, людської діяльності й пізнання. У понятті «взаємодія» відображено прямі і «зворотні» взаємовпливи речей, обміни речовиною, енергією та інформацією між різними об'єктами, організмами і середовищем, форми кооперації людей у різних ситуаціях співробітництва. Взаємодія охоплює безпосередні й опосередковані відносини між об'єктами та системами. Прикладами прямих взаємодій оперує класична механіка, коли розглядає зіткнення і відштовхування, що передають рух від одного тіла до іншого. У суспільній сфері прикладом взаємодії може бути безпосереднє спілкування між людськими індивідами [70]. У праві взаємодія – це особлива форма взаємовідносин між певними суб'єктами, яка передбачає загальну цілеспрямованість, узгодженість, координованість їхньої діяльності задля виконання спільних поточних завдань і досягнення єдиної кінцевої мети. Взаємодія має цілком добровільний характер, адже вона ґрунтується на співпраці, однаково прагнення та заінтересованість кожного суб'єкта досягти поставлених завдань. Однак це базове розуміння досліджуваної категорії, яке може отримати певну специфіку залежно від зовнішнього контексту [33].

Тож у межах здійснення взаємодії адміністрація СІЗО створює необхідні умови для роботи слідчого, прокурора та слідчого судді (суду) у зв'язку із здійсненням кримінального провадження та забезпечує доставку ув'язнених і засуджених за їх викликами у визначені приміщення в межах СІЗО, здійснює контроль за строками їх тримання [102]. Заборонено виведення ув'язнених і засуджених із камер на побачення, а також за викликами під час приймання-здавання чергування (не довше ніж одна година), приймання їжі (сніданок, обід, вечеря) згідно з розпорядком дня, а також у нічний час (з 22:00 до 06:00) [90]. «На виконання постанови, письмового доручення слідчого, прокурора або слідчого судді (суду) для здійснення кримінального провадження, медичних експертиз на території СІЗО адміністрація зобов'язана: надати приміщення; доставити в зазначене приміщення ув'язненого або засудженого та забезпечити його охорону; забезпечити допуск у СІЗО осіб, яких залучають для участі в слідчих діях; вручити або ознайомити з необхідними документами ув'язненого або засудженого; забезпечити присутність персоналу СІЗО під час проведення обшуку, виїмки, накладення арешту на майно ув'язненого або засудженого, що зберігається на складі СІЗО або знаходиться в його особистому користуванні» [90].

Здійснений аналіз дає змогу констатувати, що ключовими напрямками діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є:

1) утримання під вартою осіб, відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення»;

2) забезпечення та реалізація гарантій дотримання прав, свобод та інтересів осіб, які перебувають під вартою, зокрема щодо отримання правничої допомоги, медичного забезпечення тощо;

3) створення умов і реалізація заходів щодо етапування осіб;

4) проведення виховних заходів, спрямованих на ресоціалізацію та морально-етичне виховання осіб;

5) реалізація заходів безпеки, зокрема в частині запобігання втечам, суїцидам, конфліктам між утримуваними особами, а також профілактика інших негативних явищ, наприклад, насильницької поведінки, злочинності, наркозалежності тощо;

6) медичне забезпечення;

7) взаємодія з іншими органами державної влади, зокрема правоохоронними, що охоплює співпрацю зі слідчими органами, судами, прокуратурою та іншими органами влади з метою забезпечення справляння правосуддя.

2.3. Форми та методи діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Державна політика у сфері виконання кримінальних покарань є важливою складовою загальної політики держави у сфері кримінальної юстиції та правопорядку, оскільки виконує не лише каральну функцію, а й сприяє виправленню та ресоціалізації осіб, які вчинили злочини. Одним із ключових суб'єктів реалізації цієї політики є слідчі ізолятори, діяльності яких має зовнішнє відображення в низці форм, реалізація яких зумовлює необхідність використання спеціального набору інструментів і засобів, тобто методів. Тож форми й методи висвітлюють фактичний зміст діяльності СІЗО у відповідному напрямі. Тож правильне розуміння значення категорій «форма» і «метод» дасть змогу зрозуміти їх взаємозв'язок і загальну роль в адміністративно-правовому статусі слідчих

ізоляторів як суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Автори тлумачного словника української мови характеризують «форму» як тип, будову, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії [113, с. 617]. Методом вважають: спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; прийом або систему прийомів, що застосовують у якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо); спосіб дії [110, с. 692]. Отже, у загальному значенні форма – це зовнішній вияв певної діяльності. Методом є спосіб вчинення такої діяльності.

Форми є елементом, що характеризує управлінську діяльність у певній сфері. Поняття форм управлінської діяльності відображає способи зовнішнього вираження її змісту, оскільки публічне адміністрування виявляється в конкретних діях і взаємозв'язках органів і посадових осіб, завдяки яким управлінська діяльність набуває певних форм. За допомогою форм публічного управління забезпечують: вираження вольових положень держави в реальній дійсності; реалізація публічних інтересів; додержання встановленого порядку управління; гласність і прозорість діяльності; зміцнення законності й дисципліни. За формами можна дійти висновку про діяльність державних органів відповідно до їхньої компетенції. Правильне розуміння форм управлінської діяльності сприяє глибшому усвідомленню змісту цієї діяльності [2, с. 395]. Отже, форми – це вияв компетенції певного суб'єкта управління.

Н. О. Рунова формами управління державною службою вважає зовнішні, постійні, типізовані та формалізовані втілення конкретних практичних дій суб'єктів управління державною службою, що безпосередньо чи опосередковано відображають стилі, моделі, системи,

структури, організаційно-правові механізми, зміст управління, орієнтовані на досягнення поставлених завдань, виконання функцій інституту державної служби та безпосередньо управління ним [107, с. 109]. Отже, саме через форми діяльності, що виявляються в адміністративній діяльності державної служби, відбувається виконання її функцій.

А. Р. Терешко зазначає, що будь-яка адміністративно-правова форма є юридично значущими способами реалізації суб'єктами адміністративного права своїх повноважень, прав й обов'язків, що відображають особливості їхнього правового статусу [120, с. 191]. Тобто фактично форма втілює конкретні повноваження суб'єктів, які її реалізують.

Форма є зовнішнім виявом реалізації функціональних повноважень слідчих ізоляторів щодо втілення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

З огляду на доволі широке коло завдань суб'єктів, які провадять управлінську діяльність, форми їхньої діяльності класифікують за різними критеріями. Н. О. Рунова до форм управління державною службою відносить такі: 1) правові (видання нормативно-правових актів з питань управління та функціонування інституту державної служби уповноваженими на те суб'єктами управління державною службою); 2) організаційні або неправові (проведення контролю ефективності державної служби, перевірки й оцінювання результатів діяльності державних службовців, різноманітні наради з питань державної служби, оперативні, організаційні та матеріально-технічні заходи тощо); 3) організаційно-правові (різноманітні організаційні процедури у сфері вступу та проходження державної служби, з питань добору й підвищення кваліфікації кадрів, оцінювання результатів діяльності державних службовців) [107, с. 110]. Схожі погляди обстоюють й інші дослідники. Автори підручника з адміністративного права також наполягають на тому,

що нормативне врегулювання є формою управлінської діяльності. Конкретними прикладами форм управлінської діяльності називають такі дії, як: видання правового акта управління; прийняття будь-якого іншого рішення; розгляд скарги; проведення наради, ревізії; видача ліцензії; реєстрація підприємства; здійснення заходів контролю тощо [2, с. 396]. Приклади форм залежать від завдань і функціональної спрямованості діяльності суб'єкта, що їх реалізує. Вибір певної форми реалізації завдань пов'язаний з необхідністю застосування певного методу її провадження.

В адміністративно-правовій літературі метод управління визначають майже однаково – як спосіб чи засіб впливу, досягнення мети [2, с. 343]. Означене цілком відповідає логіко-семантичному розумінню категорії «метод». Водночас таке визначення не відображає специфіки методів у сфері адміністративної діяльності.

Методами управлінської діяльності суб'єкта публічної адміністрації А. Р. Терешко вважає визначені нормами адміністративного права різноманітні засоби та способи впливу суб'єкта управління на об'єкт управління з метою врегулювання суспільних відносин у визначеній сфері [120, с. 193]. Тобто основною особливістю таких методів є їх закріплення адміністративно-правовими нормами, а також застосування суб'єктом, який має владний вплив щодо об'єкта, з метою впорядкування відносин за його участю.

Означене підтверджено й у правовій літературі. Зокрема, П. О. Яковлев акцентує на тому, що метод адміністративно-правового регулювання ґрунтується на владному впливі держави в особі її органів і посадових осіб на певну сферу суспільних відносин або поведінку суб'єктів задля досягнення максимального регулятивного впливу норм адміністративного права в інтересах забезпечення правопорядку, безпеки й захисту прав і свобод особи [136, с. 69]. Отже, вимогою до вибору методу є його максимальна ефективність для досягнення певних завдань. Методами

державного управління визнають певні способи практичного здійснення органами виконавчої влади й іншими суб'єктами державного управління владно-організаційного впливу на керовані об'єкти, що відповідають характеру й обсягу наданих цим суб'єктам функцій та повноважень (компетенції), а також особливостям керованих об'єктів. Методи цілеспрямованого впливу суб'єктів управління – органів і посадових осіб на відповідні керовані об'єкти доволі різноманітні, оскільки не тільки суб'єкти управління мають певні особливості, що стосуються їхнього призначення, організаційно-правового статусу [2, с. 346]. Методи, як і форми, що ними реалізуються, є доволі різноманітними. Методи виявляються: у формах управління; через взаємодію суб'єктів й об'єктів управління; зв'язки, що між ними склалися. У них втілюється воля держави, повноваження юридично-владного характеру, що належать виконавчим органам. Тому методи управління юридично оформлені, закріплені адміністративно-правовими нормами [2, с. 346].

О. О. Шкута слушно вважає імперативний метод регулювання кримінально-виконавчих відносин пріоритетним між персоналом органів й установ виконання покарань і засудженими [134, с. 215]. Д. О. Пилипенко також зазначає, що метод державного примусу є ключовим під час характеристики кримінально-виконавчої політики, з огляду на монополію держави в цій сфері, водночас імперативний метод регулювання такої політики є головним, з огляду на її специфіку, тобто метод владних приписів завжди матиме ключове значення за таких умов, проте імперативний метод не є єдиним у цьому випадку. Тому ця політика держави за будь-яких умов не обмежуватиметься застосуванням державного примусу [77, с. 320]. Імперативний та диспозитивний методи є найузагальненішим диференціюванням методів реалізації СІЗО політики виконання кримінальних покарань.

Залежно від функціонального змісту П. О. Яковлєв методи поділяє на загальні й спеціальні. Саме першу групу методів представляють імперативний і диспозитивний. До групи спеціальних методів належать методи субординаційної координації, стимулювання, контролю, налагодження співробітництва з інститутами громадянського суспільства [136, с. 69].

Н. О. Рунова класифікацію методів управління державною службою здійснює за таким узагальнюваним критерієм, як сфера застосування: 1) загальні (методи переконання та примусу, адміністративного й економічного впливу, нагляду та контролю, прямого й непрямого впливу, регулювання) і спеціальні методи (атестація, оцінювання результатів діяльності державного службовця тощо); 2) основні (переконання) та допоміжні методи (примус) управління державною службою. Своєю чергою зазначені вище групи методів управління державною службою авторка поділяє на відповідні підгрупи залежно від таких основних критеріїв:

- 1) ступеня управлінського впливу: адміністративно-правові, організаційні та процедурні;
- 2) внутрішньої природи вмотивованості діяльності державного службовця: економічні, соціально-психологічні, правові;
- 3) характеру управлінського впливу: методи прямого й непрямого впливу [107, с. 111].

Перелічені класифікаційні критерії можуть бути застосовані й щодо дослідження діяльності СІЗО в розглядуваній сфері. С. В. Романцова, досліджуючи діяльність установ виконання покарань у контексті захисту прав, свобод і законних інтересів громадян у цих установах, наполягає на тісному зв'язку цих питань з проблемами забезпечення дисципліни та запобігання корупції. Авторка стверджує, що в правовому механізмі забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в

установах позбавлення волі використовують різні методи – переконання, примусу, заборони, дозволи та приписи. Для досягнення конкретних результатів у справі зміцнення законності необхідним є поєднання різних методів і вдосконалення організації установ системи Державної кримінально-виконавчої служби України [105, с. 537]. Поділяючи позицію дослідниці, зауважимо, що для ефективної роботи установ виконання покарань необхідним є комплексний підхід до застосування методів.

О. Н. Євтушенко та В. І. Андріяш методи управлінської діяльності класифікують за різними ознаками, наприклад: за напрямом впливу на керований об'єкт: методи прямого впливу – безпосередньо впливають на керовану систему (накази, розпорядження, вказівки, інструкції, положення тощо); методи непрямого впливу – створюють умови для впливу (методи добору колективу за різними ознаками, методи формування психологічного клімату в колективі тощо). За способом урахування інтересів об'єктів впливу: методи матеріального, владного, морального впливу [24, с. 86–87]. Перелічені методи реалізують, зокрема, у формах адміністративного впливу на засуджених (ув'язнених) у СІЗО. Наприклад, до засуджених може бути застосовано засоби як заохочення, так і стягнення. Застосування заходів заохочення має на меті здійснення виховного впливу на осіб, до яких ці заходи застосовують, на основі об'єктивного оцінювання додержання ними встановлених правил поведінки. Також у разі вчинення проступку до засудженого може бути застосовано різні види стягнення, зокрема поміщення до дисциплінарного ізолятора, карцеру та переведення до приміщення камерного типу (одиночної камери) [90]. Такі форми ґрунтуються на методах морального, владного впливу.

Коли йдеться про зв'язок форм і методів, слушною видається думка Є. Ю. Бараша, який, характеризуючи форми й методи управління в Державній кримінально-виконавчій службі, зазначає, що вони обумовлені

процесом практичного виконання функцій та завдань управління. Організаційно-правовими формами автор вважає здійснення компромісних та узгоджених варіантів дій, а також прийняття відповідних актів суб'єктів й об'єктів управлінських відносин; методом – сукупність взаємопов'язаних способів, прийомів і засобів цілеспрямованого впливу органів управління та їхніх посадових осіб у встановлених межах та відповідній формі на свідомість, волю і поведінку об'єктів управління з метою досягнення мети, виконання завдань і здійснення функцій управлінської діяльності [7, с. 268].

Доцільно детальніше прослідкувати зв'язок форм і методів діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України регламентують, що пропускний режим установлює адміністрація СІЗО. Відвідування СІЗО – проходження осіб до охоронюваної зони з метою ознайомлення з умовами тримання та праці ув'язнених і засуджених, проведення концертів, виступів, богослужінь тощо, спілкування з ув'язненими й засудженими, їх фото- і відеозйомки (за згодою), а також ознайомлення з умовами праці персоналу та функціонуванням об'єктів СІЗО [90]. Тож встановлення режиму допуску до СІЗО фактично є виявом такої форми, як видання акта управління.

До цього різновиду форм діяльності доцільно віднести й оформлення спеціальних дозволів представникам медіа для відвідування СІЗО та взаємодію з ними, яке здійснює Департамент, керівництво міжрегіональних управлінь або начальники СІЗО. Допуск представників медіа на територію СІЗО здійснюють на підставі такого дозволу, паспорта та редакційного посвідчення або іншого документа, що засвідчує належність до медіа [90]. Видача перепусток на певний період (місяць,

квартал), затвердження графіків візитів для представників об'єднань громадян, релігійних і благодійних організацій, які на постійній основі беруть участь у виправленні й ресоціалізації засуджених [90], також є формою актів управлінського характеру. Для таких форм властивий дозвільний метод. Термін «дозвіл» має кілька значень. Це не лише метод, а й юридичний факт, що породжує, змінює або припиняє правовідносини різної правової природи (адміністративні, цивільні, трудові), які нерідко є приватно-правовими та регламентовані нормами цивільного, а не адміністративного права. Проте це не змінює адміністративно-правової природи дозволів, що надають можливість вчинення відповідних дій [62, с. 253]. За допомогою дозвільного методу встановлюють певні правила поведінки чи певні норми діяльності, реалізація яких знаходиться у сфері вільного вибору суб'єкта, на якого зазначені правила поширюються [5]. Вважаємо, що в розглядуваній сфері діяльності СІЗО дозвільний метод доцільно розглядати як проєкцію спеціально-дозвільного – типу, що ґрунтується на загальній забороні («заборонено все, крім прямо дозволеного законом») [58, с. 138]. Адже будь-які відвідання СІЗО є забороненим, крім тих випадків, які є нормативно дозволеними після набуття цими особами спеціального правового статусу – отримання дозволу.

Метод переконання, стверджує А. Р. Терешко, є одним з основних й охоплює складний процес різноманітних методів, полягає в додержанні встановлених правил. Переконання є засобом профілактики правопорушень. У разі, коли методи переконання не мають впливу на об'єкт управління, застосовують методи примусу [120, с. 192]. Розглянемо таку форму діяльності СІЗО, як застосування фізичного впливу. Згідно з правилами внутрішнього розпорядку СІЗО, застосуванню заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і гамівної сорочки має передувати попередження про намір їх використання, якщо це можливо за певних

обставин. Попередження може бути здійснено голосом, у разі значної відстані або звернення до численної групи людей – через гучномовні установки, підсилювачі мови й у кожному випадку бажано рідною мовою осіб, проти яких ці засоби застосовуватимуть. Без попередження заходи фізичного впливу й спеціальні засоби можуть застосовувати, якщо виникла безпосередня загроза життю чи здоров'ю персоналу СІЗО або інших осіб. У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і гамівної сорочки вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на персонал СІЗО обов'язків, і мають зводитися до завдання якнайменшої шкоди здоров'ю ув'язнених та засуджених [90]. Отже, фізичний вплив є виявом методу примусу, натомість попередження реалізують методом переконання припинити вчинення неправомірних діянь з боку засуджених (чи осіб, що перебувають під вартою).

Метод переконання реалізується й у сфері соціально-виховної роботи як цілеспрямованої діяльності персоналу органів та установ виконання покарань й інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення та ресоціалізації засуджених. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів й інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів [54]. Основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених застосовують з огляду на вид покарання, особистість засудженого, характер, ступінь суспільної небезпечності й мотивів вчиненого кримінального правопорушення та

поведінки засудженого під час відбування покарання [54]. Отже, перелічені заходи є формами реалізації виправлення та ресоціалізації, вибір яких залежить від низки умов, урахування яких дає змогу виконати це завдання якомога ефективніше.

Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів регламентують, що соціально-психологічна та педагогічна допомога ув'язненим і засудженим у СІЗО спрямована на надання їм послуг правового та культурно-освітнього рівня, дотримання ними законів, виконання вимог режиму тримання та правил поведінки, а також на психологічну підтримку. Надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги покладено на персонал соціально-психологічної служби СІЗО. Ув'язнені й засуджені не можуть бути примушені до отримання педагогічної допомоги та участі у відповідних заходах. Соціально-психологічну й педагогічну допомогу ув'язненим і засудженим здійснюють у формі групових та індивідуальних бесід, просвітницької роботи на основі психолого-педагогічних принципів і методів [90]. Одним із таких методів можна назвати профілактику як комплекс заходів, спрямованих на недопущення умов, обставин, причин і чинників, які сприяють виникненню надзвичайних ситуацій (подій) у середовищі засуджених, передбачають розроблення та впровадження в практичну діяльність персоналу СІЗО посадових обов'язків, що визначають алгоритм дій кожного з них на займаній посаді та механізм взаємодії між працівниками різних відділів на будь-який випадок [117].

Положення про державну установу «Київський слідчий ізолятор» визначає такий напрям його діяльності, як проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, залучає до її проведення представників творчих спілок, громадських об'єднань і релігійних організацій, трудових колективів; у взаємодії з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та

підпорядкованими їм органами управління освітою забезпечує професійно-технічне й загальноосвітнє навчання з особами, яких тримають у слідчому ізоляторі, зокрема неповнолітніми, проводить з ними культурно-масову роботу; молодим громадянам (віком від 14 до 35 років) надає право на отримання психолого-педагогічної допомоги від спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [80]. Українці складно організовувати виховання соціально «запущених» неповнолітніх зі спотвореними поняттями та звичками, моральними вадами. У таких випадках працівники виховних колоній повинні мати знання про суть самовиховання, методики спонукання засуджених до занять самовихованням, уміння здійснювати цілеспрямоване педагогічне керівництво цим процесом у практичній діяльності. Наявні такі практичні форми спонукання засуджених до занять самовихованням: індивідуальні та групові бесіди; спілкування з тими, хто досягнув успіхів у самовихованні; зустрічі з відомими людьми (ветеранами війни, спортсменами, артистами й іншими); оформлення наочної агітації, куточків самовиховання. Самовиховання відбувається вдало, якщо воно є складником процесу перевиховання, перетворюється на єдиний процес перебудови свідомості, почуттів і поведінки правопорушника [55, с. 223]. Отже, набір методів, які використовують у процесі реалізації форм щодо виправлення (виховання) засуджених, є доволі широким, проте метод переконання в цій сфері посідає визначальне місце.

Важливим методом, який застосовують під час реалізації СІЗО державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, є метод зобов'язань. Його реалізують через встановлення і додержання умов тримання засуджених, обов'язки адміністрації та працівників СІЗО забезпечувати реалізацію прав засуджених й ув'язнених. Також цей метод полягає в реалізації встановлених зобов'язань засудженими (ув'язненими). Зазначені особи зобов'язані: додержуватися розпорядку дня,

встановленого в СІЗО, виконувати законні вимоги адміністрації СІЗО й персоналу СІЗО. Не здійснювати умисних дій, що загрожують життю і здоров'ю інших осіб, а також принижують їх гідність; дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, постійно підтримувати чистоту в камері. Після підйому заправляти свої ліжка і здійснювати вологе прибирання камери (жилого приміщення); бути ввічливими між собою, а також з адміністрацією СІЗО та персоналом СІЗО, вставати з ліжок, вітаючись з адміністрацією СІЗО і персоналом СІЗО, шикуватися в шеренгу під час проведення кількісних перевірок; не вступати в суперечки з адміністрацією СІЗО та персоналом СІЗО, не принижувати їх гідність, не перешкоджати виконанню ними своїх обов'язків. На вимогу адміністрації СІЗО та персоналу СІЗО повідомляти свої прізвище, ім'я, по батькові; дотримуватися тиші після сигналу «Відбій» та норм шуму протягом дня, а також правил поведінки й чистоти у двориках для прогулянок тощо [90].

З методом зобов'язань тісно пов'язаний метод заборон. Нормативно встановлено низку заборон щодо ув'язнених і засуджених, їм не можна: порушувати правила поведінки та правила тримання під вартою; без дозволу персоналу СІЗО виходити з камер й інших приміщень режимних корпусів; порушувати лінію охорони та встановлені межі СІЗО; чинити опір законним діям персоналу СІЗО, перешкоджати виконанню ним своїх службових обов'язків, підбурювати до цього інших ув'язнених і засуджених; продавати, дарувати або відчужувати в інший спосіб на користь інших осіб, які тримаються в СІЗО, предмети, вироби і речі, що перебувають в особистому користуванні; відбирати речі та предмети в інших осіб; перегукуватися і перестукуватися, а також встановлювати в будь-який інший спосіб зв'язок з особами, які перебувають в інших камерах, а під час прогулянки – з особами, які перебувають у сусідніх двориках; викидати будь-які предмети з вікон, перебувати на підвіконні,

закривати наглядові вічка у дверях і стінах камер; порушувати цілісність підлоги, стелі, стін, дверей, решіток, робити на них будь-які написи і помітки, псувати книги й інші предмети і речі, що видають для користування в СІЗО, а також наклеювати, вивішувати будь-що на стіни, вікна, інвентар, що належить СІЗО; завішувати спальні місця та мінятися ними без дозволу персоналу СІЗО; тримати та розводити тварин (засуджені, залишені в СІЗО для роботи з господарського обслуговування, можуть тримати тварин з дозволу адміністрації СІЗО); користуватися будь-якими саморобними електроприладами, без дозволу персоналу СІЗО самостійно проводити будь-які ремонтні роботи в камері тощо [90]. Метод заборон застосовують також і для виконання завдань захисту прав та законних інтересів безпосередньо засуджених. Зокрема, встановлено заборону будь-якої дискримінації, зокрема пряме або непряме обмеження прав ув'язнених (засуджених) залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД чи іншу хворобу, сімейного чи майнового стану, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів за захистом своїх прав або надання допомоги іншим ув'язненим або засудженим у захисті їхніх прав [90]. Отже, встановлення заборон є необхідним засобом дотримання режиму відбування покарання та ізоляції в СІЗО, забезпечення завдань як покарання, так і захисту прав і законних інтересів засудженого як людини й громадянина.

Методи зобов'язання та заборони реалізують у тісному зв'язку з методом контролю. С. В. Романцова методом контролю вважає спосіб впливу суб'єкта контролю на підконтрольний об'єкт для досягнення поставлених завдань. Авторка акцентує, що під час здійснення контролю переважають правові, хоча використовують і неправові форми. Останні

(організаційні й інформаційні) застосовують для забезпечення правових форм контролю, не вимагають повного та чіткого закріплення в нормативно-правових актах, не тягнуть юридичних наслідків. Правові форми контролю – це правомочні дії, які здійснюють суб'єкти контролю в межах компетенції, регламентовані правовими нормами й мають юридичне значення [105, с. 537–538]. Формами реалізації методу контролю можуть бути названі будь-які дозволені законодавством зовнішні його вираження щодо перевірки додержання зобов'язань і заборон відповідними суб'єктами.

Наприклад, з метою виявлення продуктів харчування, предметів першої необхідності, інших речей та предметів, які заборонено передавати ув'язненим і засудженим, а також використовувати та зберігати при собі, підготовки до втечі з-під варти, розшуку ув'язнених і засуджених, які переховуються, тощо – проводять обшуки й огляди ув'язнених і засуджених, огляди персоналу СІЗО та громадян, які перебувають на території СІЗО, їхніх речей, одягу, транспортних засобів, а також жилих і виробничих приміщень. Обшуки й огляди проводить персонал СІЗО з використанням одноразових медичних рукавичок [90].

Також слід виокремити метод обліку й аналізу. Зокрема, у кожному СІЗО ведуть книгу зауважень та пропозицій, яку зберігають у черговій частині й до якої особи, що проводять інспектування або перевірку, записують свої зауваження та пропозиції. Прикладом реалізації цього методу можна вважати й те, що всі заохочення і стягнення працівники соціально-психологічної служби СІЗО заносять до щоденників індивідуальної роботи (для неповнолітніх осіб – до щоденників соціально-виховної роботи з неповнолітніми особами) і враховують у книзі обліку заохочень і стягнень, накладених на ув'язнених, засуджених, яку веде ця служба [90].

Окреслені методи: примусу, переконання, заборони, зобов'язання, контролю, обліку, аналізу – не можна вважати виключним переліком тих методів, які забезпечують реалізацію форм діяльності слідчих ізоляторів у частині виконання державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Тож здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що формами діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань слід вважати встановлене адміністративно-правовими нормами зовнішнє вираження конкретних організаційних, охоронних, оперативно-розшукових та інших заходів, що реалізуються ними в межах компетенції та повноважень, спрямовані на досягнення однієї чи декількох завдань. Наприклад, під час реалізації завдань з охорони засуджених застосовують форми ізоляції різних категорій таких осіб, форму провадження режиму перебування таких осіб у СІЗО тощо. Своєю чергою методи слід схарактеризувати як визначені адміністративно-правовими актами прийоми та способи реалізації окремих завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Методи мають відповідати формам їх реалізації. Під час реалізації форм можливим є комбінування декількох методів, залежно від завдань та обставин, у яких їх реалізують. Наприклад, таке завдання, як виправлення засудженого, передбачає застосування низки форм діяльності: надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги (тренінги, бесіди тощо), забезпечення навчання, участі в суспільно корисній діяльності, забезпечення дотримання правопорядку тощо. Такі форми реалізують за допомогою методів переконання, дозволу, примусу тощо [124].

Отже, вибір певної форми діяльності безпосередньо залежить від конкретного завдання, що має бути реалізовано, а також об'єктивних чинників, які впливають на обставини, у яких має бути реалізовано цю форму. Такий вибір повинен бути обумовлений відповідністю вимогам

законодавства та принципу верховенства права, доцільністю, оперативністю та своєчасністю застосування, ефективністю для досягнення поставленої мети.

Висновки до розділу 2

З'ясовано, що правові засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань становлять сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, норми яких спрямовані на врегулювання та впорядкування суспільних відносин, що виникають у процесі виконання завдань і функцій слідчими ізоляторами в досліджуваній сфері суспільного життя.

Наголошено, що Правові засади діяльності СІЗО щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань містяться в нормативно-правових актах різної юридичної сили. Конституція України визначає базові настанови діяльності органів держави, їх посадових осіб, основним призначенням якої є забезпечення реалізації та гарантування прав і свобод людини, а також окреслює ті права, що мають особливе значення, зокрема в процесі відбування засудженим кримінального покарання. Міжнародні нормативно-правові акти характеризують основні права людини, запроваджують вимоги до адміністрації установ виконання покарань та її працівників щодо гуманного, недискримінаційного ставлення до засуджених, що є необхідним для подальшої імплементації в національне законодавство. Закони встановлюють основи виконання кримінальних покарань, що реалізуються, зокрема, й у діяльності СІЗО. Основне навантаження на правове регулювання діяльності СІЗО припадає на підзаконні нормативно-правові акти. Зазначено, що вони є доволі різноманітними; основне спрямування подальшого вдосконалення

кримінально-виконавчої політики схарактеризовано як стратегії, затверджені указами Президента України. Головним призначенням підзаконних нормативно-правових актів є деталізація правового режиму діяльності СІЗО й окремих напрямів її роботи із засудженими, зокрема медичного обслуговування, ресоціалізації тощо.

Обґрунтовано положення про те, що в системі правових засад діяльності СІЗО щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань ключове місце належить нормам адміністративного права, адже саме за допомогою останніх: 1) визначаються ключові засади державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 2) закріплюється адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації відповідної політики, зокрема слідчих ізоляторів (межі їх компетенції та обсяг повноважень); 3) окреслюються заходи і порядок здійснення контролю та нагляду за діяльністю СІЗО; 4) встановлюється правовий режим, розпорядок дня засуджених, їх обов'язки та права; 5) закріплюються гарантії дотримання прав і свобод осіб, які перебувають у СІЗО, тощо.

Наголошено, що для забезпечення ефективного провадження СІЗО державної політики у сфері виконання кримінальних покарань доцільним є вдосконалення чинного законодавства в цій сфері, забезпечення його відповідності об'єктивним умовам суспільного буття, приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних норм і стандартів, що містять вимоги до порядку й умов виконання покарань, захисту прав та законних інтересів затриманих.

Гарантіями дотримання прав осіб, які перебувають під вартою, запропоновано розуміти системну сукупність правових, організаційних, управлінських, соціальних та інших інструментів, засобів і заходів, які спрямовані на створення всіх необхідних умов для реального втілення в життя прав, свобод та інтересів громадян, які утримуються під вартою, а

також недопущення їх порушення, негуманного поводження з боку посадових осіб. Зауважено, що слідчі ізолятори відіграють важливу роль у реалізації низки гарантій, передбачених як національним законодавством, так і міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. Зокрема, ідеться про гарантії права на захист, що передбачає забезпечення доступу до адвоката, можливість конфіденційного спілкування з ним, а також безперешкодне ознайомлення з матеріалами справи. Це вкрай важливо для забезпечення справедливого судового розгляду. Крім того, реалізуються гарантії права на охорону здоров'я: адміністрація СІЗО повинна забезпечити належний медичний огляд, доступ до лікування та профілактики захворювань. Ідеться і про гарантії недопущення катувань, жорстокого чи принизливого поводження, що часто стає предметом посиленої уваги з боку правозахисних організацій.

Зазначено, що життя та здоров'я людини – це базові, невід'ємні цінності, які становлять основу існування кожної окремої особистості та суспільства загалом, адже життя є найвищим і найбільшим благом, яке держава зобов'язана охороняти та захищати від будь-яких протиправних посягань. Водночас здоров'я – це стан фізичного, психічного та соціального благополуччя людини, що дає їй змогу повноцінно жити, розвиватися та брати участь у суспільному житті.

Аргументовано, що захист життя та здоров'я осіб, які перебувають під вартою, є одним з ключових напрямів діяльності слідчих ізоляторів у межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, адже він становить основу для забезпечення гуманного та справедливого ставлення до людини, що передбачено як нормами чинного законодавства, так і міжнародними стандартами. Слідчі ізолятори зобов'язані забезпечити безпеку всіх осіб, незалежно від підстав їх затримання чи характеру обвинувачень. Відповідний захист полягає не лише в запобіганні фізичному насильству з боку інших осіб, зокрема

персоналу СІЗО, а й у створенні таких умов, які мінімізують ризики самогубств, завдання собі тілесних ушкоджень, поширення інфекційних хвороб чи інших загроз життю. У межах захисту здоров'я важливе значення має забезпечення належного медичного обслуговування. В окремих випадках захист життя та здоров'я може бути примусовим, аби попередити завдання собі шкоди особою, що перебуває в слідчому ізоляторі.

Наголошено, що психологічна підтримка є важливим напрямом діяльності слідчих ізоляторів у межах реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, оскільки перебування в умовах слідчого ізолятора супроводжується сильним емоційним напруженням, страхом, відчуттям невизначеності, ізоляції від близьких і суспільства. Особливо це стосується осіб, які потрапляють під варту вперше, а також неповнолітніх, жінок та ін. Такий психологічний тиск часто стає причиною глибокої дезадаптації, депресій, агресії, а в окремих випадках – самогубств. Отже, психологічна підтримка в слідчих ізоляторах є не просто формою допомоги окремим особам, а важливою складовою гуманної та ефективної державної політики, спрямованої на збереження психічного здоров'я, гідності й соціального потенціалу кожної людини, навіть в умовах обмеження свободи.

Констатовано, що ключовими напрямами діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є такі: 1) утримання під вартою осіб відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення»; 2) забезпечення та реалізація гарантій дотримання прав, свобод та інтересів осіб, які перебувають під вартою, зокрема щодо отримання правничої допомоги; 3) створення умов і реалізація заходів щодо етапування осіб; 4) проведення виховних заходів, спрямованих на ресоціалізацію та морально-етичне виховання осіб; 5)

реалізація заходів безпеки, зокрема в частині запобігання втечам, суїцидам, конфліктам між утримуваними особами, а також профілактика інших негативних явищ, наприклад, насильницької поведінки, злочинності, наркозалежності; 6) медичне забезпечення; 7) взаємодія з іншими органами державної влади, зокрема правоохоронними, що включає співпрацю зі слідчими органами, судами, прокуратурою та іншими органами влади з метою забезпечення справляння правосуддя.

Формами діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань запропоновано розуміти встановлене адміністративно-правовими нормами зовнішнє вираження конкретних організаційних, охоронних, оперативно-розшукових та інших заходів, що реалізуються ними в межах компетенції і повноважень, що спрямовані на досягнення одного чи декількох завдань. Наприклад, під час реалізації завдань з охорони засуджених застосовуються форми ізоляції різних категорій таких осіб, форма провадження режиму перебування таких осіб у СІЗО тощо. Водночас методи схарактеризовано як визначені адміністративно-правовими актами прийоми та способи реалізації окремих завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Методи мають відповідати формам їх реалізації. Під час реалізації форм можливе комбінування декількох методів залежно від завдань та обставин, у яких вони реалізуються. Наприклад, таке завдання, як виправлення особи позбавленої волі, передбачає застосування низки форм діяльності: надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги (тренінги, бесіди та ін.), забезпечення навчання, участі в суспільно корисній діяльності, забезпечення дотримання правопорядку тощо. Такі форми реалізуються за допомогою методів переконання, дозволу, примусу тощо.

Сформульовано висновок, згідно з яким вибір тієї чи іншої форми діяльності безпосередньо залежить від конкретного завдання, яке має бути

виконано, а також об'єктивних чинників, що впливають на обставини, у яких має бути реалізовано цю форму. Такий вибір повинен бути обумовлений відповідністю вимогам законодавства та принципам верховенства права, доцільності, оперативності та своєчасності застосування, ефективності досягнення поставлених цілей.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ У ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

3.1. Зарубіжний досвід діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів, і можливості його використання в Україні

Удосконалення діяльності слідчих ізоляторів в Україні актуалізує необхідність проведення комплексних теоретичних досліджень, одним із важливих напрямів якого є вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері. Слід зауважити, що 2020 року, у період пандемії COVID-19, рівень досудового утримання під вартою становив 70 % від загальної кількості ув'язнених у Північній Америці, Азії, Африці та Латинській Америці. У відповідь Управління ООН з наркотиків і злочинності, Всесвітня організація охорони здоров'я, Програма ООН з ВІЛ/СНІДу та Управління Верховного комісара ООН з прав людини опублікували спільну заяву 2020 року, у якій закликали лідерів обмежити досудове утримання під вартою та позбавлення волі. У світовому масштабі кількість людей, утримуваних під вартою в очікуванні суду, збільшилася щонайменше на 30 % між 2000 і 2020 роками. Станом на 2020 рік майже три мільйони світового населення перебуває на досудовому утриманні під вартою, що становить майже 30 % від загальної кількості в'язниць та ув'язнених. Медіанний показник досудового перебування становить 38 на 100 000 населення. З 2000 року загальна кількість досудового перебування збільшилася на 71 % в Сполучених Штатах Америки, на 56 % – в Азії, на 225 % – в Океанії [145].

До факторів, що сприяють досудовому ув'язненню у світі, належать: криміналізація вживання психоактивних речовин; непропорційне

покарання бідніших людей і громад з обмеженими ресурсами; надмірна застава; відсутність справедливих та швидких судових розглядів; недостатнє використання програм перенаправлення як альтернативи ув'язненню. Інститут правосуддя «Віра» окреслює основні компоненти перенаправлення, зокрема: зосередження на глибинних або кореневих проблемах; залучення громади; зосередження уваги на людяності. Занепокоєння щодо прав і добробуту ув'язнених підтверджено доказами негативного впливу ув'язнення. Крім того, групи населення, які постають перед проблемами стигматизації та дискримінації, зокрема особи з інвалідністю та обмеженими фінансовими ресурсами, корінне населення і трансгендерні жінки, непропорційно часто контактують з кримінально-правовою системою та мають негативні наслідки для здоров'я [145].

Американські вчені виявили, що досудове утримання під вартою підвищує ймовірність подальшої участі в кримінально-правовій системі. Дослідники використали детальні дані про сотні тисяч вирішених справ про проступки, щоб визначити вплив досудового утримання під вартою на результати справ і подальші злочини. Було з'ясовано, що затримані обвинувачені частіше вчиняють злочини в майбутньому. Зокрема, утримання під вартою збільшило частку обвинувачених у нових проступках на 9,7 % через 18 місяців після слухання; також підвищило ймовірність будь-яких подальших звинувачень у тяжких злочинах на 32,2 %. За допомогою квазіекспериментального аналізу підтверджено, що відмінності, ймовірно, були спричинені саме досудовим утриманням під вартою [152]. Суворі умови досудового ув'язнення також завдають непоправної шкоди фізичному та психологічному благополуччю людей. Дослідження засвідчили, що лише чотири тижні вживання висококалорійної їжі з високим вмістом жирів, як у в'язницях, призводять до підвищення рівня холестерину та ризику серцевих захворювань протягом життя. Крім того, травма, спричинена шоком прибуття,

розірваними соціальними зв'язками, недостатніми програмами для заповнення вільного часу та боротьбою за підтримку стабільності в умовах насильства та хаосу, можуть перетворити досудове ув'язнення на кризу психічного здоров'я. Таке погіршення фізичного стану має довготривалі наслідки для здоров'я. Чимало осіб у в'язницях страждають на посттравматичний стресовий синдром, туберкульоз та інші інфекційні захворювання, проте їх не діагностують і не лікують. З огляду на неадекватність медичних послуг під час ув'язнення, а також відносну відсутність направлень і подальшого догляду, досудове ув'язнення має негативні наслідки для здоров'я не лише ув'язнених, а й громад, до яких вони повертаються [152].

Організація Об'єднаних Націй та Human Rights Watch зазначають, що надмірне, свавільне використання досудового ув'язнення, яке ставить людей, які не були засуджені, в умови, часто гірші, ніж тюремне середовище для засуджених, залишається глобальною проблемою, що не відповідає міжнародним нормам прав людини. Наприклад, Організація Об'єднаних Націй підтримує молодого гаїтянина, якого заарештували й утримували під вартою у віці 15 років протягом трьох років, попри те, що його помилково звинуватили в крадіжці в місцевого власника крамниці [145].

Аналізуючи досвід конкретних країн, передусім вбачаємо необхідним зосередити увагу на провідних європейських державах, серед яких слід виокремити Німеччину. У цій країні, як і в більшості цивілізованих держав, метою досудового утримання під вартою є сприяння розслідуванню кримінальної справи. Обвинуваченого буде взято під варту, якщо: 1) є вагома підозра в учиненні злочину (вагомою вважають підозру, коли йдеться про вчинення злочину, і ця підозра підтверджується слідами, свідченнями свідків тощо); 2) наявний ризик зриву розслідування:

розслідування може бути зірвано, якщо обвинувачений втече, вступить у змову зі спільниками або приховає докази [142].

Крім вагомої підозри в учиненні злочину, також мають бути підстави для затримання. Закон перераховує кілька таких причин, проте достатньою є наявність принаймні однієї з них, зокрема це:

а) ризик змови, коли є ймовірність, що обвинувачений впливатиме на розслідування. Це може полягати в приховуванні доказів, впливі на свідків або змові зі співучасниками. Щоб підтвердити таку можливість, мають бути конкретні докази, які роблять таку небезпеку ймовірною;

б) ризик утечі. У цьому випадку суддя спробує оцінити, чи є ймовірність утечі обвинуваченого. Важливо, наскільки серйозним є злочин, у вчиненні якого підозрюють особу, і яке буде покарання;

в) ризик рецидиву має на меті запобігти використанню рецидивістами звільнення з в'язниці для вчинення подальших злочинів. У цьому випадку попереднє ув'язнення може бути призначене лише за умови, що обвинувачений уже вчинив численні злочини;

г) кваліфікований ризик повторення. Підстава для тримання під вартою на основі кваліфікованого ризику рецидиву пов'язана з тим, чи є побоювання, що правопорушник учинить небезпечний насильницький злочин [142].

Після надходження до в'язниці ув'язнений проходить комплексне медичне обстеження, а також досліджують його особистість й умови проживання. Лікування у в'язниці узгоджують з ув'язненим і фіксують у плані перебування у в'язниці. Однак вступний огляд під час попереднього ув'язнення обмежується медичним оглядом. Попереднє ув'язнення не є постійним і не має на меті реабілітацію ув'язненого, тому немає потреби складати план відбування покарання [156].

Життя у в'язниці структуроване у деяких сферах: медичне обслуговування та релігійні обряди повинні бути доступними для всіх

ув'язнених, як і контакти з їхніми родичами. Звільнення з досудового ув'язнення неможливе для ув'язнених, які перебувають під вартою. Ув'язнений, що перебуває під вартою, переважно носить власний одяг і може користуватися власною постільною білизною. Однак у більшості федеральних земель ув'язнені повинні носити тюремний одяг. Усім ув'язненим дозволено мати радіо й телебачення для дозвілля. У будні дні ув'язнені зобов'язані працювати, за умови, що це не суперечить їхнім здібностям і фізичному стану. Молоді в'язні, які перебувають під вартою, також можуть бути зобов'язані працювати у в'язниці з освітніх причин до 21 року. Інші ув'язнені, що перебувають під вартою, навпаки, не зобов'язані працювати, але можуть добровільно влаштуватися на роботу у в'язниці за запитом [156].

У Федеративній Республіці Німеччині діють чіткі правила, які гарантують, що тривалість досудового ув'язнення не стане непропорційною. Однак фактичний час очікування залежить від кількох факторів. Згідно з п. 1 ст. 121 Кримінального процесуального кодексу, досудове ув'язнення не може тривати понад шість місяців. Протягом цього періоду прокуратура має завершити розслідування та висунути обвинувачення, щоб справа могла перейти до основного слухання. Якщо справа є надзвичайно складною, досудове ув'язнення може бути подовжено на строк понад 6 місяців. Передумовами для цього, зокрема, є: масштабність розслідувань (наприклад, у справах міжнародних або економічних злочинів); складнощі з отриманням доказів або значна кількість правопорушників. Подовження терміну досудового ув'язнення потребує схвалення компетентного Вищого регіонального суду (OLG) [159].

Аналізуючи позитивний досвід Німеччини, слід виокремити такі аспекти: по-перше, дотримання високого рівня умов тримання під вартою, а також прозорості системи тимчасового ув'язнення, в основі якого лежить

принцип поваги до гідності людини та презумпції невинуватості; по-друге, застосування диференційованого підходу до утримання осіб під вартою, окремо від засуджених; по-третє, у німецьких установах попереднього ув'язнення обвинуваченим забезпечено право на вищу приватність, зокрема в листуванні, телефонних розмовах і зустрічах з адвокатом; по-четверте, активна участь медичного персоналу та соціальних працівників у забезпеченні умов тримання під вартою, зокрема з акцентуванням не тільки на фізичному, а й на психічному здоров'ї.

Також слід зазначити про досвід Великої Британії. Кількість осіб, що перебувають під вартою у Великій Британії, збільшилася протягом останніх років, дедалі частіше трапляються випадки, коли осіб тримають під вартою понад встановлений законом ліміт ув'язнення – шість місяців (або 182 дні). За даними Міністерства юстиції, станом на 30 червня 2023 року у Великій Британії під вартою перебувало 15 523 особи, що на 16 % більше, ніж попереднього року; це найвищий рівень за останні 50 років; 2500 із цих осіб перебували під вартою понад шість місяців, 2000 – понад один рік, а щонайменше 150 – понад п'ять років. Близько двох третин осіб, що перебували під вартою (67 %), очікували суду, а решта – вироку [154]. У Великій Британії є чимало типів в'язниць, як приватних, так і державних, і їх найкраще визначити за характером ув'язнених, яких вони утримують. Крім очевидного поділу на чоловіків, жінок і неповнолітніх, ув'язнених поділяють на категорії відповідно до ризику, який вони становлять для суспільства й один для одного. Передбачено також поділ на місцеві та віддалені в'язниці. Місцева в'язниця – це місце, куди особу відправлять і де проходитиме оцінювання її діянь. Місцева в'язниця розташована поблизу суду, де проводять судовий розгляд. Залежно від тривалості покарання особа може провести весь час у місцевій в'язниці, але якщо покарання призначене на триваліший строк (понад чотири роки), то особу можуть відправити до віддаленої в'язниці, де відбуватиметься

покарання. Вибір оптимального типу в'язниці залежить від тривалості покарання, оскільки між ними незначним є вибір за критерієм режиму або можливостей роботи/освіти, які вони пропонують [158].

Характеризуючи досвід Великої Британії, слід зауважити, що ув'язнених, які перебувають під вартою, обов'язково утримують у в'язницях категорії «В». У них утримують осіб, яких доставляють безпосередньо з місцевого суду, як засуджених, так й ув'язнених під вартою. У Британії ці установи переважно давні, переповнені та мають найгірші умови у всьому тюремному комплексі. Ув'язнені, що перебувають під слідством, потрапляють до в'язниць, які найтяжче долають складнощі. У планах щодо реформування наявної тюремної системи передбачено спрямовати ресурси на навчальні в'язниці. Нові в'язниці, які обіцяв відкрити уряд Великої Британії, будуть призначені для людей, які засуджені й відбувають тривалі строки покарання, а це означає, що ув'язнені, які перебувають під слідством, потрапляють до таких установ разом з ув'язненими з нетривалими строками ув'язнення [157].

Оскільки ув'язнених, що перебувають під слідством, необхідно утримувати в приймальних ізоляторах категорії В, збільшення їх кількості спричинило проблеми переповненості тюремного комплексу. 30 листопада 2022 року уряд розпочав операцію «Захист», у межах якої було виділено 400 кімнат для утримання ув'язнених у поліції, причому збільшення кількості осіб, що перебувають під слідством, було однією з причин раптового підвищення «попиту» на місця у в'язницях. Станом на липень 2022 року кількість ув'язнених у слідчій в'язниці Вандсворт становила 84 % від загальної кількості ув'язнених, натомість передбачено, що вона має становити 65 %. Аналогічно, понад 75 % ув'язнених у слідчій в'язниці Пентонвілл перебуває під вартою. У слідчій в'язниці Челмсфорд частка ув'язнених, що перебувають під вартою, збільшилася майже до 60 % з 2018 року [157].

На жаль, є обмаль правил, що визначають, протягом якого проміжку часу людей можна тримати ув'язненими, тож тривале утримання в камері не є незаконним. У PSI 75/2011 «Послуги житлово-комунального господарства» зазначено, що: 1) у в'язницях має бути забезпечено перебування всіх ув'язнених поза камерою щонайменше 2 год щодня, до яких входить час, проведений на свіжому повітрі. Можуть бути випадки, коли цього не відбувається, наприклад, через серйозний інцидент або з міркувань належного порядку й дисципліни; усім ув'язненим надається щонайменше 1 год перебування на свіжому повітрі щодня. Це стосується і тих, хто перебуває на базовому ув'язненні, у медичному закладі або ізоляторі. Це має бути обмежено лише у випадках виняткових погодних умов. Доступ до часу на свіжому повітрі слід надавати, якщо особа перебуває на базовому допуску, в установах охорони здоров'я або в ізоляторі, і не може бути позбавлена його як покарання. Керівникам судів слід розглянути можливість ужиття заходів для ув'язнених, які перебувають у суді протягом двох або більше днів поспіль [151].

Тож досвід Великої Британії засвідчує, що навіть у межах позбавлення волі держава може й повинна забезпечувати гідність, права та безпеку особи. Україна, прагнучи до європейських стандартів, може адаптувати ці підходи, щоб створити гуманнішу, ефективнішу та справедливую систему попереднього ув'язнення. Утім серед недоліків ключовим є те, що в цій державі в'язниці категорії «В» є переповненими, а умови утримання в них не завжди відповідають законодавчим вимогам.

У цій державі передбачено посаду Головного інспектора в'язниць Його Величності. Робота Інспекторату в'язниць Її Величності ґрунтується на п'яти ціннісних твердженнях, серед яких: 1) незалежність, неупередженість і чесність; досвід затриманого є основою перевірок; повага до прав людини; 2) прагнення до рівних результатів для всіх; 3) здатність як окремих осіб, так й організацій змінюватися та

вдосконалюватися. В'язниці перевіряють щонайменше раз на п'ять років. Деякі установи з високими ризиками можуть перевіряти частіше, зокрема ті, де утримують дітей та молодь. Інші типи секторів утримання під вартою мають різні цикли інспекцій. Інспекція установ передбачає динамічне оцінювання ризиків, що враховує такі питання, як час з моменту останньої інспекції, тип і розмір установи, суттєві зміни в установі або зміни в керівництві, а також отримані розвідувальні дані [144].

Головний інспектор в'язниць безпосередньо звітує перед Міністром юстиції щодо умов утримання у в'язницях і поводження з ув'язненими в Англії та Уельсі, а також з інших питань, зазначених у вказівках Міністра юстиції. Інспекція також звітує Міністру внутрішніх справ щодо умов утримання та поводження в усіх місцях утримання іммігрантів у Сполученому Королівстві. Крім того, Головного інспектора в'язниць Її Величності регулярно запрошують для інспекції Військово-виправного навчального центру в Колчестері та в'язниць у Північній Ірландії, на Нормандських островах та острові Мен. Інспекція також проводить перевірку місць утримання під вартою в поліції в Англії та Уельсі разом з Інспекторатом поліції Її Величності, а також інспектує органи управління правопорушниками, які перебувають під вартою в ув'язненні, разом з Інспекцією пробації Її Величності. Робота Інспекції є важливою частиною зобов'язань Сполученого Королівства за Факультативним протоколом до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, що передбачає необхідність проводити регулярні незалежні інспекції місць утримання під вартою [144].

Тож у цій країні особи, які перебувають під вартою до суду, мають окремий правовий статус, що не дозволяє поводитися з ними так, ніби вони вже засуджені; по-друге, британське законодавство забезпечує кращі умови тримання для обвинувачених: дозволено носити власний одяг,

частіше контактувати з родиною, мати доступ до правової допомоги без перешкод; по-третє, у Великій Британії ефективно працює механізм регулярного судового перегляду доцільності тримання особи під вартою; по-четверте, система альтернатив тримання під вартою (наприклад, звільнення під заставу, електронний браслет, домашній арешт) у цій країні є доволі розвиненою.

Далі розглянемо досвід Франції. У цій країні слідчі ізолятори призначені для розміщення близько 20 000 обвинувачених, які перебувають під вартою до суду, тобто тих, хто ще не засуджений і кого вважають невинним. До слідчих ізоляторів також приймають засуджених осіб, строк покарання або залишок строку покарання яких не перевищує двох років. Графік фактично засвідчує, що більшість засуджених, які перебувають у слідчих ізоляторах, відбували покарання строком менше ніж один рік [150]. На початку 2023 року у Франції було 187 пенітенціарних установ, зокрема 84 слідчі центри (45 % установ), а також 53 пенітенціарні центри, які здебільшого мають секцію слідчого ізолятора. У слідчих ізоляторах зосереджено майже 45 % ув'язнених, тобто майже кожен другий ув'язнений перебуває в установі, де співіснують ув'язнені різних профілів (наприклад, підсудні, які очікують суду в слідчому ізоляторі, й ув'язнені на тривалі строки в слідчому ізоляторі). Загалом у таких установах утримують понад 80 % ув'язнених Франції, тож постає проблема переповненості в'язниць. Інші типи установ, такі як слідчі ізолятори або центральні в'язниці, зосереджують лише 20 % ув'язнених.

Аналізуючи питання реалізації пенітенціарної політики у Франції, К. Муравйов дійшов висновку, що якість й ефективність означеної політики безпосередньо зумовлені: наявністю тісних зв'язків центральних органів управління з питань реалізації пенітенціарної політики з регіональною владою; чітким розподілом завдань і функцій між центральним апаратом та його регіональними, місцевими управлінськими

ланками. Основний обсяг планування та безпосередньої реалізації пенітенціарних заходів покладено саме на місцеві ланки відповідної служби, натомість центральний апарат у межах своїх повноважень вирішує питання нормативно-правового, кадрового, фінансового й матеріально-технічного забезпечення досліджуваної системи; залученням представників усіх гілок влади та громадськості для вирішення нагальних проблемних питань у сфері виконання кримінальних покарань; ретельним і змістовним підходом до формування кадрового складу пенітенціарної системи [65].

Доцільно розглянути й досвід Республіки Польща. Відповідно до польського законодавства, попереднє ув'язнення є одним із запобіжних заходів, що застосовує орган, який здійснює провадження, з метою забезпечення належного його перебігу. Це найсуворіший запобіжний захід у польському Кримінальному процесуальному кодексі, решта мають неізоляційний характер. Ці заходи може бути застосовано лише тоді, коли зібрані докази вказують на високу ймовірність того, що обвинувачений вчинив злочин. Особа, яка перебуває під тимчасовим арештом, тобто особа, щодо якої є обґрунтована підозра в учиненні злочину, може бути поміщена під варту до суду. Це може бути підозрюваний у кримінальному провадженні, а також обвинувачений, тобто той, проти кого висунуто обвинувальний акт. Суди не в кожному випадку призначають запобіжний захід у вигляді тримання під вартою – його застосування передбачає поглиблений аналіз зібраних на певному етапі доказів і відповіді на питання: чи вказують зібрані докази на високу ймовірність того, що підозрюваний/обвинувачений вчинив певний злочин. Суди також ураховують інші, конкретні обставини: чи є ризик схиляння інших до дачі неправдивих свідчень, переховування або втечі, чи карається діяння, у вчиненні якого підозрюють певну особу, позбавленням волі на строк 8 років і довше. Суд також ураховує підстави для скасування запобіжного

заходу у вигляді тримання під вартою: чи становитиме це серйозну загрозу його життю чи здоров'ю, чи спричинить це винятково тяжкі наслідки для обвинуваченого або його найближчих родичів. Після аналізу всіх цих передумов суд виносить рішення щодо застосування або відмови в застосуванні тимчасового арешту [138].

Слідчий ізолятор є частиною пенітенціарної системи й місцем, де утримують тимчасово затриманих осіб. Здебільшого це не місце для відбування покарання, яке призначене остаточним рішенням суду, хоча через значну кількість ув'язнених бувають випадки, коли особи відбувають покарання саме в слідчому ізоляторі. Тож центр утримання під вартою може бути своєрідною «філією» в'язниці (часто трапляється в невеликих містах) або незалежним закладом, що переважно трапляється у великих містах, наприклад Вроцлаві. У Польщі є близько 40 центрів утримання під вартою, переважна більшість з яких призначені виключно для чоловіків [138].

Цікавим є підхід до побудова інфраструктури слідчих ізоляторів у Польщі. У в'язниці є кімнати загального користування, обладнані телевізором, настільним тенісом і настільними іграми. На прогулянкових майданчиках є зони відпочинку, якими ув'язнені можуть користуватися під час прогулянок. У підрозділі є радіостанція та бібліотека з колекцією понад вісім тисяч томів. У здійсненні діяльності, спрямованої на соціальну реадaptaцію засуджених, слідчий ізолятор в м. Острів-Велькопольський та підпорядковане йому зовнішнє відділення в м. Каліш активно співпрацюють із суб'єктами, з якими укладено угоди про співпрацю, а саме: Асоціація Свідків Єгови, Асоціація «Гедеонс», Римо-Католицька Церква, Міський центр соціальної допомоги в м. Острів-Велькопольський, Міський центр соціальної опіки в Каліші, Окружний центр допомоги сім'ї в Остріві-Велькопольському, Центр профілактики та лікування залежностей в Остріві-Велькопольському, Культурно-освітнє товариство

Острів-Велькопольський Західний, Комплекс економічних шкіл ім. ім. Євгеніуша Квятковського, Окружне управління праці в м. Острів-Велькопольський, міське управління в м. Острів-Велькопольський та районне управління, ратуша Каліша, команда Служби пробації окружного суду в м. Острів-Велькопольський, міська публічна бібліотека в м. Каліш, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Університет Адама Міцкевича в Познані, Факультет педагогіки та мистецтва Університету Адама Міцкевича в Каліші, Театр Університету Адама Міцкевича в Познані, Войцех Богуславський у Каліші, Філія Інституту національної пам'яті – Комісія з розслідування злочинів проти польської нації в Лодзі, Музей землевласницької шляхти в Добжицькому палацово-парковому комплексі, Центр іпотерапії при Римсько-католицькій парафії Матері Божої Ченстоховської в Латовіцах, Фонд інвалідів та людей з обмеженими можливостями «Милосердя», Центр освіти та виховання Добровольчого трудового корпусу в Плешеві, Центр терапії залежностей KARAN, Будинок соціального забезпечення в Каліші, Районний музей Калішського регіону тощо. Уже понад дванадцять років триває співпраця з молитовною групою «Оновлення у Святому Дусі» та Асоціацією «Гідеонів». Щотижня проводять святі меси, а також відбуваються індивідуальні зустрічі з капеланом і католиками-мирянами, членами Товариства Гідеона та Свідками Єгови [139].

Особа, яка перебуває під вартою до суду, має низку прав, що захищають її законні інтереси. Насамперед вона має можливість скористатися допомогою адвоката захисту, який може представляти її під час допитів і подати скаргу на рішення про застосування тримання під вартою. Заарештована особа також має право спілкуватися з родиною, хоча цей контакт обмежений та контрольований. Зустрічі з близькими можуть відбуватися раз на місяць за умови згоди прокурора або суду. Важливим правом є можливість подавати скаргу на застосування тримання під

вартою, що дозволяє оскарження до вищого органу. Усі ці права мають забезпечити доступ до справедливого суду й захист прав під час кримінального провадження. Особи, які перебувають під вартою до суду, постають перед такими обмеженнями: вони не мають можливості користуватися перепустками; не можуть покинути в'язницю навіть на нетривалий проміжок часу, їхні контакти з близькими підлягають суворому контролю; зустрічі можливі лише за згодою прокурора або суду; листування і телефонні розмови контролюються [147].

Якщо у зв'язку з кримінальним провадженням, що триває, виникла серйозна загроза життю чи здоров'ю затриманого або є безпосередній страх серйозної загрози її життю чи здоров'ю, начальник слідчого ізолятора забезпечує такій особі спеціальний захист в умовах посиленої ізоляції та безпеки, що полягає, зокрема, у: 1) перевірці його здоров'я; 2) наданні психологічної допомоги; 3) постійному нагляду та цензурі листування; 4) контролі розмов під час візитів. Своєю чергою спеціальний захист може також полягати в застосуванні до тимчасово затриманої особи: 1) умов для здійснення тимчасового арешту, зазначені вище; 2) особистого захисту в значенні закону від 25 червня 1997 року про свідків корони – за згодою особи, яка тимчасово заарештована. Директор слідчого ізолятора забезпечує тимчасово затриманій особі спеціальний захист на запит суду, у якому перебуває кримінальне провадження, або прокурора, що здійснює чи контролює підготовче провадження. У заяві мають бути зазначені причини надання тимчасово затриманій особі спеціального захисту та його тривалість, що не може перевищувати три місяці [146].

Слід окреслити підхід польського законодавця до здійснення контролю за діяльністю СІЗО. З 1 грудня 2020 року в слідчому ізоляторі Острів-Великопольський працює Відділ електронного моніторингу. Обов'язки співробітників цього відділу передбачають проведення матеріально-технічної діяльності в Системі електронного моніторингу, що

охоплює, зокрема: 1) перевірку технічних умов відбування покарань, кримінальних і безпекових заходів у Системі електронного моніторингу; 2) встановлення пристроїв моніторингу для осіб, на яких поширюється дія системи; 3) перевірку належного функціонування технічних засобів; деінсталяцію пристроїв моніторингу; здійснення контрольних візитів, пов'язаних із порушеннями термінів відбування покарань особами, на яких поширюється дія системи [139].

Основний нагляд за виконанням діяльності Департаменту електронного моніторингу здійснює Управління електронного моніторингу Центрального управління Пенітенціарної служби. Тож система електронного моніторингу дає змогу контролювати: присутність засудженої особи в певні дні тижня та в певні години в місці, визначеному судом (стаціонарний моніторинг), поточне місце перебування засудженої особи незалежно від того, де вона знаходиться (мобільний моніторинг), дотримання засудженою особою визначеної мінімальної відстані від особи, вказаної судом (моніторинг близькості) [139].

Отже, слідчі ізолятори в Польщі відіграють важливу роль у системі правосуддя, оскільки є однією з основних організаційних одиниць Пенітенціарної служби. Їхнє головне завдання – здійснення тимчасового тримання під вартою, тобто ізоляція осіб, щодо яких суд за клопотанням прокуратури застосував цей запобіжний захід у зв'язку з кримінальним провадженням. Попереднє ув'язнення не є покаранням, а має на меті забезпечити належний перебіг провадження, запобігаючи, наприклад, утечі обвинуваченого, переховуванню, перешкодженню провадженню або впливу на свідків чи співпідсудних. Вони (слідчі ізолятори) відрізняються від в'язниць переважно статусом ув'язнених. У них утримують осіб, яких формально вважають невинними до остаточного завершення провадження, а це означає, що до них застосовують принцип презумпції невинуватості. На практиці це означає необхідність забезпечення таким особам

спеціальних умов перебування, відповідних їхньому процесуальному статусу. Затримані в слідчих ізоляторах мають право зв'язуватися із захисником без присутності третіх осіб, використовувати матеріали, необхідні для свого захисту, а також листуватися та подавати скарги і клопотання [149].

Важливим аспектом функціонування центрів утримання під вартою в Польщі є забезпечення належного нагляду, безпеки й дотримання прав людини. Польща як член Ради Європи й сторона Європейської конвенції з прав людини підлягає контролю, зокрема з боку Комітету з питань запобігання катуванням, який вимагає дотримання належних стандартів утримання під вартою, передусім щодо осіб, які ще не були остаточно засуджені.

Проаналізуємо також пенітенціарну систему Сполучених Штатів Америки. Служба маршалів США здійснює опіку над особами, заарештованими всіма федеральними агентствами, і відповідає за розміщення та транспортування ув'язнених з моменту їх взяття під федеральну варту до моменту їх виправдання або ув'язнення. Служба маршалів США утримує понад 63 000 ув'язнених у федеральних, штатних, місцевих і приватних в'язницях у всій країні. Для розміщення ув'язнених, що вже відбули вирок, Служба маршалів США укладає договори зі 1200 штатними й місцевими органами влади на оренду тюремних приміщень. Сімдесят п'ять відсотків ув'язнених, які перебувають під вартою маршалів США, утримують у штатних, місцевих і приватних установах; решту розміщують в установах Федерального бюро в'язниць [141].

Особи, яких заарештовано або затримано за порушення федеральних законів, повинні бути доставлені до магістрата або судді для попереднього слухання. Після слухання ув'язнених можуть звільнити або взяти під варту відповідного маршала США для суду. Якщо ув'язненого буде визнано винним на фактичному суді, відомство несе відповідальність за

доставляння ув'язненого до установи для відбування призначеного покарання. Відповідальність за утримання в'язнів є складною у своїй різноманітності. Заступники маршалів повинні вирішувати складні питання, такі як організація госпіталізації та догляду за в'язнями з невиліковними або інфекційними хворобами, а також рішення про те, чи дозволить Служба маршалів США переведення в'язнів до органів влади штату відповідно до державних наказів [141].

Зауважимо, що в США невирішеною є проблема дотримання прав осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах, зокрема йдеться про південь країни, де гостро постає проблема з іммігрантами. Імміграційні правоохоронні органи є надмірно агресивними, нерідко порушують конституційні права як громадян, так і негромадян США. Центри утримання під вартою працюють з мінімальним громадським контролем й обмеженими ресурсами. У навколишніх громадах бракує юридичних організацій, які могли б підтримувати або надавати будь-які послуги утримуваним особам. Бракує імміграційних адвокатів, які представляли б інтереси утримуваних осіб. Але для приватних компаній та місцевих органів влади відсутність контролю є благом. Затримання іммігрантів є прибутковим, передусім коли є можливість уникнути надання навіть базових послуг або дотримання базових стандартів. У масштабах країни це багатомільярдний бізнес [155].

Південь, де найвищі показники ув'язнення в країні, є вигідною платформою для імміграційного утримання. Установи стягують найнижчі ставки добових у країні, щоб отримати контракти з Імміграційною та митною службою. Здавна в цих регіонах в'язниці використовували для розвитку місцевої економіки через ланцюгові угруповання та програми, що «здавали» ув'язнених в оренду компаніям для роботи. Там сприймають затриманих іммігрантів як товар, а не як людей із законними правами. На відміну від осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні,

іммігрантів, що беруть участь у процедурах депортації, вважають такими, що беруть участь у цивільному провадженні, і їм не гарантують адвоката за рахунок уряду. Переважна більшість затриманих іммігрантів на Півдні повинні самотійно звертатися до імміграційних судів, розглядаючи справи *pro se* (без адвоката) значно частіше, ніж інші затримані в усій країні [155]. З огляду на ці фактори, закономірно, що іммігранти, затримані на Півдні, мають найнижчі шанси на отримання імміграційної допомоги. Імміграційні суди Півдня мають вищий рівень депортації, ніж суди в інших частинах країни.

Статистичний аналіз засвідчив: що більша кількість штатів звертається до комерційних в'язниць, то активніше зростає рівень ув'язнення в них. Комерційні тюремні компанії використовують гроші платників податків, які вони отримують, для широкого лобіювання збільшення кількості ув'язнених. Дві найбільші комерційні тюремні компанії витратили 1,7 млн доларів і 1,3 млн доларів лише на лобіювання федерального уряду, причому ще більше грошей потребувало лобіювання штатів. Це не охоплює значні пожертви комерційної тюремної індустрії на політичні кампанії та комітети [153].

Одним з аспектів, який привертає увагу в українському контексті, є активне застосування інструментів попереднього аналізу ризиків – так званих *pretrial risk assessments*. На основі цих оцінок суди приймають рішення, чи виправданим буде тримання особи під вартою до суду, чи можливе її звільнення під заставу або з іншими обмеженнями. Ця практика сприяє зменшенню кількості випадків попереднього ув'язнення, обмежуючи його лише тими ситуаціями, де справді є ризики втечі або впливу на перебіг розслідування.

Підбиваючи підсумок підрозділу дисертаційного дослідження, слід узагальнити, що у світі сформувалися доволі ефективні підходи до

діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів України. Серед переваг слід виокремити такі:

- слідчі ізолятори, а також особи, які в них перебувають, мають чітко визначений правовий статус, що забезпечує ефективне виконання завдань цими суб'єктами, а також захист прав, свобод й інтересів громадян;

- застосування широкого підходу щодо використання альтернативних способів тримання особи під вартою, що знижує навантаження на слідчі ізолятори (звільнення під заставу, електронний моніторинг або домашній арешт);

- наявність розвинених механізмів зовнішнього моніторингу (незалежні інспекції, омбудсмени, правозахисні організації), що забезпечує регулярний контроль за умовами утримання осіб. Крім того, активно використовується система електронного моніторингу – система контролю за поведінкою засудженої особи за допомогою технічних засобів, згідно з рішенням суду або рішенням пенітенціарної комісії;

- поширеною є система оцінювання ризиків (pretrial risk assessment), яка допомагає судам об'єктивно визначати доцільність тримання особи під вартою (наприклад, pretrial risk assessment у США);

- комплексний підхід до роботи з особами, які перебувають у слідчих ізоляторах, що передбачає: залучення психологів, соціальних працівників, лікарів до щоденної роботи з утримуваними особами з метою запобігати кризовим ситуаціям і сприяти реабілітації.

3.2. Шляхи вдосконалення правових та організаційних засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань

Удосконалення діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань потребує застосування комплексного підходу до розв'язання наявних проблем, що мають правовий та організаційний характер. Зауважимо, що на законодавчому й теоретичному рівнях окреслені питання вже привертали увагу. У цьому контексті слід виокремити Концепцію реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, метою якої було «подальше реформування пенітенціарної системи України для беззаперечного дотримання прав людини та громадянина і гуманізації кримінального-виконавчого механізму, встановлення відповідності між завданнями та функціями таких органів, з одного боку, структурою та їх чисельністю, з другого, та фінансовим забезпеченням, з третього, оскільки система протягом років незалежності фінансувалася в розмірі 40 % від потреби» [99].

У цій Концепції визначено проблеми діяльності слідчих ізоляторів. Зокрема, ідеться про те, що неналежним залишається забезпечення спеціальним одягом осіб рядового й начальницького складу воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби, оскільки останнє забезпечення речовим майном цих підрозділів здійснено 2010 року, а строк носіння предметів спеціального одягу становить від двох до п'яти років [99]. Низьким є також рівень технічної оснащеності установ виконання покарань і слідчих ізоляторів засобами охорони (понад 90 % наявних комплексів технічних засобів охорони периметрів і 33 % інших типів інженерно-технічних засобів охорони й нагляду установ виконання покарань і слідчих ізоляторів знаходяться в незадовільному технічному

стані внаслідок багатократного перевищення граничного строку експлуатації, морального і фізичного зношення). Частина режимних корпусів слідчих ізоляторів знаходиться в незадовільному технічному або навіть аварійному стані й не придатна для тримання осіб, узятих під варту. Наприклад, в експлуатації залишаються будівлі слідчих ізоляторів, які побудовані понад 200 років тому, – 12 % від загальної кількості слідчих ізоляторів, від 100 до 200 років тому – 58 %, від 50 до 100 років тому – 14 %, від 10 до 50 років тому – 14 % [99].

З метою протидії виявам корупції серед персоналу, підвищення ефективності боротьби зі злочинністю та забезпечення належного правопорядку в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах необхідно: «забезпечити взаємодію з правоохоронними органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, у розкритті, припиненні та запобіганні злочинам і забезпеченні всебічності й об'єктивності розслідування в кримінальному провадженні; запровадити переатестацію старшого начальницького складу, посилити контроль за комплектуванням ключових посад органів й установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, доббором і навчанням кандидатів до призначення на ці посади; забезпечити якісним речовим майном осіб рядового й начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби, зокрема забезпечити територіальні (міжрегіональні) воєнізовані формування Державної кримінально-виконавчої служби сучасним озброєнням, спеціальними засобами, індивідуальними засобами захисту й засобами активної оборони; поліпшити роботу оперативних підрозділів із запобігання та виявлення злочинів, втеч і самовільних залишень місць відбування покарання засудженими, а також злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних речовин; запровадити сучасні й модернізувати наявні технічні засоби охорони, зокрема системи відеоспостереження, в установах виконання покарань і слідчих

ізоляторах» [99] тощо. Упродовж останніх 15 років в Україні було прийнято низку програм, концепцій у сфері покращення кримінально-виконавчої діяльності. Однак більшість положень цих документів так і залишилися лише на рівні теоретичних пропозицій. Видається, що якщо держава реально ставиться до перспектив упровадження таких ідей і має чітке сподівання на повноцінне втілення положень, доцільно було б передусім проаналізувати, з яких причин попередні програми не було реалізовано, визначити помилки в текстах цих програм, недоліки діяльності з їх реалізації, а вже потім розробляти положення нової програми. Такий аналіз дасть сподівання як науковцям, так і практичним працівникам, на яких буде покладено обов'язки з її реалізації, щодо перспективності досягнення визначених завдань [1].

Тож згадувана вище Концепція, безумовно, містить низку цікавих положень, спрямованих на вдосконалення діяльності слідчих ізоляторів, посилену увагу зосереджено на питанні протидії корупції. Утім цей документ не враховує сучасних викликів і загроз, а низка його пропозицій є неактуальними й застарілими.

Слід виокремити й Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та операційний план її реалізації у 2022–2024 роках, де йдеться про те, що моральна застарілість і матеріальна зношеність ресурсів системи органів й установ виконання покарань, руйнування та пошкодження інфраструктури (гуртожитків, камер, інших приміщень й обладнання) унаслідок воєнних дій, вимушене ущільнення установ виконання покарань, недостатній обсяг фінансування не дають змоги повноцінно реалізовувати політику і реформувати сферу виконання кримінальних покарань та пробації. Протягом останніх років пенітенціарну систему фінансували на рівні 47,78 % від загальної потреби, як наслідок – стандарти виконання кримінальних покарань, умови тримання, медичне, матеріально-технічне забезпечення засуджених й осіб, узятих під варту, не

цілком і не в усіх установах відповідають європейським стандартам, що призводить до збільшення кількості рішень Європейського суду з прав людини щодо порушення прав засуджених та осіб, узятих під варту, в Україні й відповідно до фінансових, репутаційних та іміджевих втрат держави [100]. У Стратегії також слушно зазначено, що слід також поновити підхід до тримання в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах засуджених та осіб, узятих під варту, залежно від їх стану здоров'я. Ефективне використання наявних ресурсів Державної кримінально-виконавчої служби в частині рівномірного розміщення засуджених, створення гідних умов тримання, дотримання санітарно-гігієнічних норм, а також застосування кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, орієнтування на ресоціалізацію засудженого, зміну його поведінки без ізоляції від суспільства залишається перспективним, ефективним та економним підходом в умовах війни. Одним із шляхів поліпшення ситуації в слідчих ізоляторах, установах виконання покарань є розвиток пробації та вдосконалення порядку застосування альтернативних позбавленню волі методів покарання [100].

Окремим стратегічним напрямом цієї Стратегії є створення гуманного середовища, забезпечення безпечності тримання, прав засуджених й осіб, узятих під варту, приведення матеріально-технічного забезпечення установ виконання покарань і слідчих ізоляторів й умов тримання у відповідність з вимогами національного законодавства та міжнародно-правових актів. Завданнями Стратегії за цим напрямом є: узгодження з міжнародними стандартами матеріально-побутових і санітарно-гігієнічних умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту; відновлення та оновлення інфраструктури установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, що розташовані на підконтрольних територіях; створення механізму, спрямованого на поновлення прав засуджених та осіб, узятих під варту, у зв'язку з неналежними умовами тримання;

поступовий перехід від системи колективного до блочного (маломісного) тримання; створення модельної пенітенціарної установи [100].

Аналізуючи наукові погляди вчених, слід акцентувати на думці Д. Л. Виговського, який у контексті оптимізації процесу виконання покарань в Україні зазначив, що в цій галузі необхідно запровадити низку змін відповідно до Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил, а саме: запроваджувати механізм пробаційного нагляду як альтернативи позбавленню волі; застосовувати дієвий механізм пом'якшення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, а також в окремих випадках проводити його заміну на покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк; будувати сучасні установи виконання покарань за запозиченими архітектурними проєктами скандинавських країн; застосовувати зарубіжний досвід щодо перебування ув'язнених в установах виконання покарань у покращених умовах на платній основі, що дасть змогу здійснювати ремонт безоплатних камер слідчих ізоляторів («Платні камери в СІЗО») [14].

Розглядаючи професійні, морально-етичні вимоги до пенітенціарного персоналу, О. А. Дука стверджує, що є низка об'єктивних і суб'єктивних причин, що негативно позначаються на діяльності персоналу органів й установ виконання покарань. Зокрема, потребують вирішення питання: правового та соціального захисту персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, оптимізації його чисельності з урахуванням науково обґрунтованих норм навантаження та міжнародної практики; забезпечення медичним обслуговуванням, реабілітацією та відновним лікуванням персоналу служби, членів їх сімей та пенсіонерів; поліпшення умов праці персоналу, удосконалення системи застосування заходів морального й матеріального стимулювання праці; забезпечення належного рівня наукового супроводження діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України; створення ефективної

системи добору та підготовки кваліфікованого персоналу, запровадження спеціалізованої системи освіти, яка охоплювала б усі види навчання – від початкової професійної підготовки до повної вищої освіти та подальшої післядипломної освіти, а також забезпечення безперервної освіти, спрямованої на задоволення потреб служби в разі необхідності перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу [22; 48].

В. В. Василевич стверджує, що серед найважливіших завдань сучасної кримінально-виконавчої політики є забезпечення ефективного контролю за дотриманням персоналом установ виконання покарань вимог чинного законодавства, а також рішень парламенту й уряду. Цей контроль слід здійснювати з використанням повноважень судових і прокурорських органів, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань та окремих громадян, відповідно до їхніх законних можливостей. Важливою складовою є також державне заохочення створення громадських організацій, діяльність яких спрямована на підтримку й удосконалення функціонування кримінально-виконавчої системи України, а також надання їм необхідної допомоги та підтримки. Поряд із цим слід активно розвивати в інформаційному просторі неупереджене й масштабне висвітлення значення пенітенціарної системи як інструменту забезпечення безпеки, морального оновлення суспільства та збереження його гуманістичних засад. Сприяння можуть надавати також громадські фонди, створені за рахунок добровільних внесків, пожертв і відрахувань від установ, організацій, підприємств і громадян. У практику діяльності установ необхідно впроваджувати новітні наукові досягнення й технології, зокрема сучасні методики впливу на особистість, які сприяють формуванню в засуджених моральних орієнтирів, гуманістичних цінностей і загальнолюдських ідеалів. В установах виконання покарань потрібно створити середовище, що утворює ідеї добра, справедливості, гуманності й дає змогу засудженим відчувати себе повноцінними особистостями, долею

яких переймається держава й суспільство. Водночас необхідно забезпечити всебічний соціальний і правовий захист персоналу установ, зокрема доступ до якісної освіти, побутову та правову підтримку, що дасть змогу ефективно виконувати функції щодо ресоціалізації засуджених. Увагу слід зосередити на формуванні державної системи підтримки осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі, з метою їхньої успішної адаптації до життя у відкритому суспільстві [11, с. 219].

С. Ф. Денисов і Д. Є. Заїка дійшли цілком слушного висновку, що СІЗО є не лише установою виконання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, а й установою виконання покарань для більше ніж 6 тис. осіб. Попри останні спроби модернізації, досі незадовільним є рівень медичного та соціально-побутового забезпечення, активно поширюються кримінальна субкультура, ідеологія залякування, акти фізичного насильства. Працівники установ нехтують проведенням соціально-виховної роботи, відбувається «взаємозараження» засуджених, що підвищує їх суспільну небезпечність і сприяє відновленню злочинної поведінки в майбутньому. Необхідними є не лише технічне переобладнання та модернізація матеріально-побутової бази СІЗО, а й внесення змін до чинного законодавства, зокрема в частині встановлення граничної кількості місць у житлових приміщеннях. Увагу привертає й небезпека застосування погроз, насильства та катування. Необхідно провести якісну професійну підготовку та підвищення кваліфікації персоналу установ у зв'язку з упровадженням нової концепції платних камер і наявністю особливого поєднання різних категорій ув'язнених [19, с. 130].

Станом на 1 січня 2024 року в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань із функцією СІЗО в Україні утримували 13 400 осіб, з яких 830 – жінки, а 50 – неповнолітні. Протягом 2024 року кількість осіб у СІЗО змінювалася. Наприклад, станом на 6 листопада 2024 року в СІЗО й установах виконання покарань утримували 15 549 осіб. Загалом на 6

листопада 2024 року в пенітенціарних установах України перебувало 38 992 особи, з них: у СІЗО й установах виконання покарань – 15 549 осіб; у виправних колоніях – 22 550 осіб; у виховних колоніях – 50 осіб; у виправних центрах – 843 особи [38].

В умовах сьогодення показник кількості в'язнів на 100 тис. населення для України реально розрахувати неможливо з декількох причин. Якщо чисельність в'язнів відома, то чисельність населення країни після початку повномасштабного вторгнення визначити неможливо. Не цілком зрозуміло, чи відносити до актуального населення країни мільйони осіб, які вимушено мешкають нині поза межами країни. Також орієнтовною є кількість мешканців окупованих територій. Тому доцільно й цього року відмовитися від розрахунку такого показника. 2021 року він становив 117. 2023 року не потрапили до установ виконання покарань із СІЗО та були з них звільнені 8217 осіб (2024 року – 8796 осіб). Серед головних причин, з яких особи звільнялися із СІЗО впродовж 2023 року, – у зв'язку зі зміною запобіжного заходу – 5715 (5173 особи), у зв'язку із закінченням строку покарання (зокрема умовно-дострокове звільнення) – 1675 осіб (2056 осіб), у зв'язку із застосуванням судами мір покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, – 781 особа (985 осіб), у зв'язку з припиненням справ судами та за виправдувальними вироками – 25 осіб (58 осіб) [10].

Отже, аналіз законодавчих положень, наукових поглядів учених і правозастосовної практики дає підстави для висновку, що проблеми в діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань обумовлені не стільки недосконалістю адміністративного законодавства, скільки організаційними, управлінськими, фінансовими, кадровими чинниками тощо. Тож до головних недоліків доцільно віднести такі:

- низький рівень гарантій дотримання прав, свобод й інтересів громадян, яких утримують під вартою. Зазначене охоплює: неналежний санітарний стан; відсутність доступу до якісної медичної допомоги;
- перевантаженість слідчих ізоляторів;
- брак коштів, що не дозволяє забезпечити належне матеріально-технічне забезпечення, ремонт приміщень, гідні умови праці персоналу, належне харчування та медобслуговування для утримуваних осіб;
- відсутність ефективної системи нагляду і контролю за діяльністю слідчих ізоляторів, обмеженість доступу громадських організацій до СІЗО;
- нереалізованість у СІЗО програм психологічної підтримки та підготовки осіб до життя після звільнення, що суперечить завданням державної політики у сфері виконання покарань;
- недостатній рівень підготовки персоналу, а також низька заробітна плата, професійне вигорання.

Першочерговим кроком у напрямі розв’язання означених проблем є адаптація діяльності слідчих ізоляторів до міжнародних стандартів у цій сфері. Питання досудового утримання під вартою також посідає чільне місце у встановленні стандартів як Організацією Об’єднаних Націй, так і Радою Європи. У Загальній декларації прав людини міститься важливе формулювання основних принципів, а саме: позбавлення волі не має бути свавільним, невинність має презумпцію, а ефективний засіб правового захисту має бути передбачений у разі будь-якого порушення основоположного права (ст. 8, 9 та 11). Ці принципи чітко визначено в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (МПГПП) та Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ), які визначають чітку презумпцію на користь особистої свободи й наполягають на тому, щоб будь-яке її позбавлення було конкретно обґрунтованим (ст. 9(1) МПГПП; ст. 5(1) ЄКПЛ). Вони забороняють будь-яке свавільне позбавлення волі й

вимагають, щоб після затримання особи за підозрою в причетності до злочину її негайно доставляли до судді або судового службовця, який уповноважений визначати, чи може відповідна особа залишатися під вартою (ст. 9(1) та (3) МПГПП; ст. 5(1) та (3) ЄКПЛ). Крім того, свідченням необхідності ретельного контролю загальної тривалості будь-якого такого позбавлення волі є їхня конкретна вимога про те, що затриманих осіб має бути засуджено протягом розумного строку (ст. 9(3) МПГПП; ст. 5(3) ЄКПЛ). Обидва документи також вимагають, щоб завжди була можливість оскаржити законність позбавлення волі в суді (ст. 9(4) МПГПП; ст. 5(4) ЄКПЛ) [148].

Низку договірних зобов'язань у досліджуваній сфері було підтверджено й уточнено, зокрема в резолюціях, прийнятих Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Загальна підтримка таких резолюцій засвідчує їх авторитетність як керівництва до вимог юридично обов'язкових документів. Їх деталізація корисна для тих, хто прагне втілити в життя згадані вище документи. Це: 1) Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими Організації Об'єднаних Націй (Мінімальні стандартні правила) 1955-го та 1977 року; 2) Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) 1985 року; 3) Звід принципів захисту всіх осіб, які перебувають під будь-якою формою затримання або ув'язнення (Звід принципів), 1988 року; 4) Резолюції Восьмого Конгресу Організації Об'єднаних Націй щодо запобігання злочинності та поведінки з правопорушниками 1990 року; 5) Правила Організації Об'єднаних Націй щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі, 1990 року; 6) Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних із позбавленням волі (Токійські правила), 1990 року; 7) Декларація про захист усіх осіб від насильницького

зникнення 1992 року; 8) Європейські тюремні правила Ради Європи (Європейські тюремні правила) 1987 року [148].

Слід зазначити, що у Зводі принципів захисту всіх осіб, що перебувають під будь-якою формою затримання або ув'язнення, який було прийнято 9 грудня 1988 року Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 43/173, до ключових принципів захисту всіх осіб, які перебувають під будь-якою формою затримання або ув'язнення, віднесено такі:

- не допускається жодних обмежень або применшень будь-яких прав людини осіб, які перебувають під будь-якою формою затримання або ув'язнення, визнаних або наявних у будь-якій державі відповідно до закону, конвенцій, правил чи звичаю, під приводом того, що цей Звід принципів не визнає таких прав або визнає їх обмежено;

- жодна особа, яка перебуває під будь-яким затриманням або ув'язненням, не може бути піддана катуванням або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Жодні обставини не можуть бути використані як виправдання для катувань чи інших жорстоких, нелюдських чи таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання;

- держави повинні заборонити законом будь-які дії, що суперечать правам й обов'язкам, які містяться в цих принципах, передбачити відповідні санкції за будь-які такі дії та проводити неупереджені розслідування скарг. Посадові особи, які мають підстави вважати, що вчинено або мало статися порушення цього Зводу принципів, повинні повідомити про це вище керівництво та, за необхідності, інші відповідні органи чи установи, наділені повноваженнями щодо перегляду або виправлення недоліків;

- негайно після арешту й після кожного переведення з одного місця тримання під вартою або ув'язнення до іншого затримана або ув'язнена особа має право повідомити або вимагати від компетентного органу

повідомлення членів її родини або інших відповідних осіб на її вибір про свій арешт, затримання або ув'язнення або про переведення та про місце, де її тримають під вартою;

– затримана або ув'язнена особа має право отримувати в межах наявних ресурсів, якщо вони надходять з державних джерел, розумну кількість освітніх, культурних й інформаційних матеріалів за умови дотримання розумних умов для забезпечення безпеки та належного порядку в місці тримання під вартою або ув'язнення;

– затриману особу, підозрювану або обвинувачену в учиненні кримінального злочину, вважають невинною, вона має бути такою, доки її провини не буде доведено відповідно до закону в публічному судовому розгляді, на якому їй було надано всі гарантії, необхідні для її захисту. Арешт або затримання такої особи до розслідування та суду здійснюють лише з метою відправлення правосуддя на підставах та за умов і в процедурах, визначених законом. Забороняється встановлення обмежень щодо такої особи, які не є суворо необхідними для мети затримання або для запобігання перешкодам процесу розслідування чи здійсненню правосуддя, або для підтримання безпеки та належного порядку в місці утримання під вартою [140].

Отже, адаптація діяльності слідчих ізоляторів до міжнародних стандартів передбачає комплексне реформування системи утримання під вартою, орієнтоване на забезпечення прав людини, гідного поводження з ув'язненими та належних умов перебування. Основою таких змін має бути створення умов для неухильного дотримання норм, визначених міжнародними документами, зокрема Мінімальними стандартними правилами поводження з ув'язненими ООН (так званими Правилами Нельсона Манделі), а також рекомендаціями Європейського комітету з питань запобігання катуванням. Першочергову увагу слід спрямувати на умови утримання, які мають забезпечувати достатню житлову площу,

доступ до природного освітлення, вентиляцію, санітарію, а також належне харчування і медичне обслуговування. Важливо забезпечити розділення ув'язнених за статусом, віком, статтю та характером вчиненого злочину, щоб уникнути жорстокого поводження, насильства й негативного впливу. Слід також акцентувати на такому важливому аспекті, як гуманізація ставлення до осіб, яких утримують під вартою, що має охоплювати повагу до їхніх особистих і процесуальних прав, включно з правом на захист, комунікацію із зовнішнім світом, доступ до правової допомоги й можливість оскарження умов тримання. Також слід створити ефективну систему незалежного моніторингу місць несвободи, яка дає змогу громадськості контролювати дотримання прав людини в СІЗО.

Аналіз зарубіжного досвіду засвідчив, що в зарубіжних країнах ув'язнені мають більше доступу до різних благ, наприклад, до мобільних телефонів. Передусім це стосується осіб, які перебувають під вартою не через тяжкі злочини. Зокрема, у вересні 2023 року було прийнято Порядок облаштування камер з поліпшеними умовами тримання та надання особам, взятим під варту, у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України платних послуг із забезпечення поліпшених умов тримання. Платні послуги із забезпечення поліпшених умов тримання надають на підставі заяви особи, взятої під варту, на ім'я начальника установи. Таку заяву можуть подавати як у паперовій, так і в електронній формі, через автоматизовану систему «Онлайн-будинок юстиції». Заява має містити перелік платних послуг, які особа, взята під варту, має намір отримати, і календарний період (доба, тиждень, місяць) користування платними послугами [88]. До переліку платних послуг із забезпечення поліпшених умов тримання належать: 1) послуга з розміщення в камері з поліпшеними умовами тримання; 2) послуга з доступу до інтернету; 3) послуга голосової електронної комунікації за допомогою засобів IP-телефонії; 4) послуга з придбання через інтернет за власні кошти шляхом

безготівкового розрахунку продуктів харчування і напоїв (за винятком спиртних, слабоалкогольних напоїв і пива, виробів на спиртовій основі, а також напоїв енергетичної дії), доставляння готових страв, предметів першої необхідності, інших речей та предметів, які особи, взяті під варту, можуть зберігати при собі; 5) послуга з відвідування спортивного залу установи у визначений розпорядком дня час [88].

Аналіз цього документа надає можливість виокремити й негативні його аспекти, серед яких:

1) порушення принципу рівності, адже платні камери створюють нерівні умови для утриманих осіб. Ті, хто має фінансові можливості, забезпечують собі комфорт, натомість інші залишаються в неналежно облаштованих, часто переповнених приміщеннях;

2) це фактично замаскована форма соціальної сегрегації, адже такий підхід віддаляє систему тимчасового утримання під вартою від загальних принципів гуманізму та рівного доступу до державних послуг;

3) підвищення корупційних ризиків, адже може бути легальним інструментом для прикриття привілейованого ставлення до окремих осіб;

4) наявність платних камер не розв'язує основних проблем слідчих ізоляторів: переповнення, неналежного санітарного стану, нестачі медичної допомоги чи ізоляції вразливих груп;

5) ідея «купити» собі кращі умови тримання в СІЗО дискредитує концепцію справедливості.

Подолання окреслених проблем передбачає необхідність: по-перше, встановити чіткі критерії мінімальних стандартів утримання, які мають бути гарантовані кожному ув'язненому безоплатно; посилити контроль з метою забезпечення прозорості щодо використання коштів, отриманих від платних камер і послуг; по-третє, створити альтернативні механізми доступу до поліпшених умов не лише за гроші (наприклад, за ефективну та

продуктивну працю); по-четверте, передбачити незалежний громадський і правозахисний моніторинг функціонування платних камер.

Наступним важливим питанням є вдосконалення кадрового забезпечення СІЗО. М. В. Мельничук зауважує, що кадрове забезпечення – це, з одного боку, наявність у керівника об'єктів його управлінської діяльності – виконавців, що є необхідним для підготовки до прийняття управлінського рішення та подальшого його виконання; з іншого – кадрове забезпечення – суто суб'єкти управлінської діяльності, які організують, аналізують, контролюють, координують і здійснюють інші дії в межах державно-управлінської діяльності для досягнення певного результату. Кадри є тим суб'єктивним чинником, від якого залежить реальне функціонування механізму управлінської діяльності. Адже життєздатність органу виконавчої влади полягає не тільки в матеріальному забезпеченні, а й у спрямуванні вольових дій та переконань учасників процесу державного управління в заданому напрямку. Без високого рівня професіоналізму й належних особистих рис працівників немає того дієвого елемента, який зумовлює динаміку управлінської діяльності [63, с. 68].

У цьому контексті слушною є наукова позиція О. А. Дуки, що працівник кримінально-виконавчої системи є представником закону й державної влади. Його діяльність регламентована безліччю нормативних документів за різними напрямками роботи, серед яких оперативно-режимна, виробнича, соціально-психологічна тощо. Суворе дотримання цих приписів є визначальною рисою діяльності працівників установ. Але жоден документ чи інструкція не зможуть передбачити всі можливі ситуації, що виникають у реальному житті й потребують від працівника самостійного, а іноді єдино правильного рішення. Тому нарівні з його професійними здобутками та вміннями важливу роль відіграють моральні риси. А отже, моральні риси працівників установ виконання покарань є підґрунтям визнання суспільством авторитету служби, який нині, на жаль,

залишається доволі низьким. Часто нехтування пенітенціарним персоналом норм етики та культури, недостатня моральність працівників є причиною їх незадовільної роботи [22].

Проблема кадрового забезпечення слідчих ізоляторів є однією з найнагальніших, що обумовлено такими чинниками: *по-перше*, суттєвим браком кадрів, високим фізичним і психологічним навантаженням за низького рівня оплати праці; *по-друге*, низьким рівнем фізичної та психологічної підготовки фахівців, що створює ризики зловживання службовим становищем, емоційним вигоранням, а також вчиненням інших протиправних дій; *по-третє*, відсутністю належно врегульованої системи кар'єрного зростання фахівців; *по-четверте*, недостатня психологічна підтримка фахівців тощо.

З метою розв'язання проблем кадрового забезпечення вбачається необхідним здійснити такі кроки:

1) переглянути систему кадрового відбору, акцентувавши не лише на фізичних і ділових рисах, а й психологічній врівноваженості кандидатів на посади;

2) забезпечити постійне підвищення рівня кваліфікації та професіоналізму;

3) переглянути систему фінансового та матеріально-технічного забезпечення слідчих ізоляторів;

4) забезпечити психологічну підтримку персоналу, зокрема регулярні консультації з фаховими психологами, тренінги з емоційного самоконтролю та стресостійкості.

Останній аспект, на якому слід зосередити увагу в межах порушеної проблематики, – це посилення нагляду й контролю за діяльністю слідчих ізоляторів. Безпосередній контроль за діяльністю СІЗО здійснюють Департамент та міжрегіональні управління. Персонал Департаменту й міжрегіональних управлінь перевіряє СІЗО на підставі приписів або

планів-завдань, затверджених керівником Департаменту або його заступниками, керівниками міжрегіональних управлінь або їх заступниками. Працівники апарату Міністерства юстиції України перевіряють СІЗО на підставі наказу Міністерства юстиції України з визначенням мети перевірки, посадових осіб, уповноважених на проведення перевірки, дати початку її проведення та плану перевірки. Нагляд за додержанням законодавства в СІЗО здійснюють Генеральний прокурор і підлеглі йому прокурори відповідно до Закону України «Про прокуратуру». Прокурор, який здійснює нагляд, має право відвідувати СІЗО в будь-який час [90].

Комплексну перевірку СІЗО проводить один раз на п'ять років Департамент й один раз на два роки – міжрегіональне управління. Час й умови проведення комплексної перевірки СІЗО визначає Департамент. Через шість місяців після проведення комплексної перевірки проводять контрольну перевірку стану усунення виявлених під час інспектування недоліків. Результати й матеріали перевірок, проведених міжрегіональним управлінням, надсилають для контролю до Департаменту [90].

У цьому контексті цікавим є досвід Великої Британії, де передбачено посаду Головного інспектора в'язниць Його Величності, який відповідає за: 1) впровадження незалежної програми інспекцій для оцінювання результатів діяльності ув'язнених у в'язницях, установах для неповнолітніх правопорушників, імміграційних центрах утримання під вартою та інших місцях тримання під вартою. Ці результати оцінюють відповідно до незалежних очікувань НМІР, які ґрунтуються на міжнародних стандартах у сфері прав людини. Програма інспекцій також охоплює тематичні інспекції, що вивчають досвід ув'язнених у всій установі утримання під вартою; 2) контроль за публікуванням звітів про інспекції та представлення цих звітів публічно й у медіа за потреби; 3) розвиток методологій та очікувань щодо інспекцій, щоб вони

залишалися актуальними та відповідали найкращим практикам, зокрема міжнародним стандартам у сфері прав людини; 4) здійснення незалежних оглядів прогресу, метою яких є оцінювання прогресу, досягнутого в'язницею у виконанні рекомендацій попередніх інспекцій; 5) звітування перед міністрами, надання доказів парламентським спеціальним комітетам і відповіді на політичні й парламентські консультації, за потреби, на основі доказів, зібраних під час перевірок НМІР. Крім того, Головний інспектор відповідає за виконання зобов'язань Великої Британії згідно з Факультативним протоколом до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання для осіб, які перебувають у місцях утримання під вартою, що підпадають під компетенцію Інспекції [143].

Крім зазначеного вище, вбачається необхідним удосконалити систему громадського контролю за діяльністю слідчих ізоляторів. Передусім слід створити умови для доступу незалежних громадських організацій до СІЗО, причому ці візити мають бути як плановими, так і позаплановими. Крім того, на законодавчому рівні необхідно закріпити гарантії діяльності громадських організацій за відповідним напрямом. Слід створити відкритий реєстр усіх СІЗО, включно з інформацією про кількість ув'язнених, умови утримання, кількість скарг і результати перевірок. Публічність даних дасть змогу підвищити підзвітність і посилити реакцію суспільства на порушення.

Отже, запропоновані кроки нададуть можливість якісно покращити правові й організаційні засади діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Усі запропоновані вище кроки доцільно об'єднати в новій Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України.

Висновки до розділу 3

У межах аналізу відповідного досвіду Німеччини з'ясовано, що позитивним досвідом цієї країни є: по-перше, дотримання високого рівня умов тримання під вартою, а також прозорості системи тимчасового ув'язнення, основою якого слугує принцип поваги до гідності людини та презумпції невинуватості; по-друге, застосування диференційованого підходу до утримання осіб під вартою, зокрема окремо від засуджених; по-третє, у німецьких установах попереднього ув'язнення обвинуваченим забезпечується право на більшу приватність, зокрема в листуванні, телефонних розмовах і зустрічах з адвокатом; по-четверте, активна участь медичного персоналу та соціальних працівників у забезпеченні умов тримання під вартою (акцент робиться не лише на фізичному, а й психологічному здоров'ї).

Розглянуто досвід Великої Британії, на підставі чого зазначено, що навіть у разі позбавлення волі держава може та повинна забезпечувати гідність, права й безпеку особи. Україна, прагнучи до європейських стандартів, може адаптувати ці підходи, щоб створити більш гуманну, ефективну та справедливую систему попереднього ув'язнення. Проте у цій країні в зазначеній сфері наявна низка недоліків: в'язниці категорії «В» переповнені, а умови утримання в них не завжди відповідають законодавчим вимогам. Аргументовано, що в контексті представленої в роботі проблематики позитивним досвідом Великої Британії є такий: по-перше, у цій країні особи, які перебувають під вартою до суду, мають окремий правовий статус, що не дозволяє поводитися з ними так, ніби вони вже засуджені; по-друге, британське законодавство забезпечує кращі умови тримання для обвинувачених: дозволяється носити власний одяг, частіше контактувати з родиною, мати доступ до правової допомоги без перешкод; по-третє, у Великій Британії ефективно працює механізм

регулярного судового перегляду доцільності тримання особи під вартою; по-четверте, система альтернатив до тримання під вартою (наприклад, звільнення під заставу, електронний браслет, домашній арешт) розвинена значно краще.

Зазначено, що на сьогодні в Європі та світі сформувалися досить ефективні підходи щодо діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів України. До позитивних моментів зарубіжного досвіду діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів, запропоновано віднести такі:

- по-перше, слідчі ізолятори, а також особи, які в них перебувають, мають чітко визначений правовий статус, що забезпечує ефективне виконання завдань вказаними суб'єктами, захист прав, свобод та інтересів громадян;

- по-друге, застосування широкого підходу до використання альтернативних способів тримання особи під вартою, що знижує навантаження на слідчі ізолятори (звільнення під заставу, електронний моніторинг або домашній арешт);

- по-третє, наявність розвинених механізмів зовнішнього моніторингу (незалежні інспекції, омбудсмени, правозахисні організації), що забезпечує регулярний контроль за умовами утримання осіб. Крім того, активно використовується система електронного моніторингу – система контролю за поведінкою засудженої особи за допомогою технічних засобів, згідно з рішенням суду або рішенням пенітенціарної комісії;

- по-четверте, використання системи оцінки ризиків (pretrial risk assessment), яка допомагає судам об'єктивно визначати доцільність тримання особи під вартою (наприклад, pretrial risk assessment у США);

- по-п'яте, використання комплексного підходу до роботи з особами, які перебувають у слідчих ізоляторах, що включає: залучення психологів, соціальних працівників, лікарів до щоденної роботи з

утримуваними особами допомагає запобігати кризовим ситуаціям і сприяє реабілітації.

Аргументовано, що на сьогодні проблеми в діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань обумовлені не стільки недосконалістю адміністративного законодавства, скільки організаційними, управлінськими, фінансовими, кадровими чинниками. До відповідних недоліків віднесено такі: по-перше, низький рівень гарантій дотримання прав, свобод та інтересів громадян, які утримуються під вартою (ідеться, зокрема, про неналежний санітарний стан, відсутність доступу до якісної медичної допомоги); по-друге, перевантаженість слідчих ізоляторів, що особливо гостро виявилось в умовах сьогодення; по-третє, суттєва нестача коштів, яка не дозволяє забезпечити належне матеріально-технічне забезпечення, ремонт приміщень, гідні умови праці персоналу та забезпечення належного харчування й медобслуговування для утримуваних осіб; по-четверте, відсутність ефективної системи нагляду та контролю за діяльністю слідчих ізоляторів, обмеженість доступу громадських організацій до СІЗО; по-п'яте, на сьогодні в СІЗО фактично не реалізуються програми психологічної підтримки та підготовки осіб до життя після звільнення, що суперечить цілям державної політики у сфері виконання покарань; по-шосте, недостатній рівень підготовки персоналу, а також низька зарплата та професійне вигорання.

Зазначено, що першочерговим кроком у напрямі розв'язання означених проблем є адаптація діяльності слідчих ізоляторів до міжнародних стандартів у цій сфері. Вказане передбачає комплексне реформування системи утримання під вартою, орієнтоване на забезпечення прав людини, гідного поводження з ув'язненими та належних умов перебування. Основою таких змін має бути створення умов для неухильного дотримання норм, визначених міжнародними документами,

зокрема «Мінімальними стандартними правилами поводження з ув'язненими ООН» (так званими «Правилами Нельсона Мандели»), а також рекомендаціями Європейського комітету з питань запобігання катуванням. Наголошено, що слід також звернути увагу на такий важливий аспект, як гуманізація ставлення до осіб, які утримуються під вартою, що має включати повагу до їхніх особистих і процесуальних прав, включно з правом на захист, комунікацію із зовнішнім світом, доступ до правової допомоги та можливість оскарження умов утримання. Також важливо створити ефективну систему незалежного моніторингу місць несвободи, яка дозволяє громадськості контролювати дотримання прав людини в СІЗО.

Здійснено аналіз положень Порядку облаштування камер з поліпшеними умовами тримання та надання особам, взятим під варту, у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України платних послуг із забезпечення поліпшених умов тримання, на основі чого наголошено, що його негативними моментами є: 1) порушення принципу рівності, адже платні камери створюють нерівні умови для утриманих осіб. Ті, хто має фінансову можливість, можуть забезпечити собі комфорт, натомість інші часто залишаються в перевантажених і погано обладнаних приміщеннях; 2) це фактично замаскована форма соціальної сегрегації, оскільки такий підхід віддаляє систему тимчасового утримання під вартою від загальних принципів гуманізму та рівного доступу до державних послуг; 3) зростання корупційних ризиків, адже може бути легальним інструментом для прикриття привілейованого ставлення до окремих осіб; 4) наявність платних камер не розв'язує основних проблем слідчих ізоляторів: перенаповнення, поганого санітарного стану, нестачі медичної допомоги чи ізоляції вразливих груп; 5) ідея «купити» собі кращі умови тримання в СІЗО дискредитує саму концепцію справедливості.

Наголошено, що розв'язання вказаних проблем передбачає необхідність: по-перше, встановити чіткі критерії мінімальних стандартів утримання, які мають бути гарантовані кожному ув'язненому безкоштовно; посилити контроль з метою забезпечення прозорості щодо використання коштів, отриманих від платних камер і послуг; по-третє, слід створити альтернативні механізми доступу до поліпшених умов не лише за гроші, наприклад ефективна та продуктивна праця; по-четверте, передбачити незалежний громадський і правозахисний моніторинг функціонування платних камер.

Констатовано, що на сьогодні проблема кадрового забезпечення слідчих ізоляторів є однією з найбільш нагальних, що обумовлено низкою чинників: по-перше, суттєва нестача кадрів, високе фізичне та психологічне навантаження, яке супроводжується низьким рівнем оплати праці; по-друге, недостатній рівень фізичної та психологічної підготовки фахівців, що створює ризики зловживання службовим положенням, емоційним вигоранням, а також вчинення інших протиправних дій; по-третє, відсутність належним чином урегульованої системи просування по службі фахівців; по-четверте, недостатня психологічна підтримка фахівців. Запропоновано шляхи розв'язання відповідних проблем. З метою вирішення проблем кадрового забезпечення запропоновано: 1) переглянути систему кадрового відбору, зробивши акцент не лише на фізичних та ділових якостях, а й психологічній врівноваженості кандидатів на посади; 2) забезпечити постійне підвищення рівня кваліфікації та професіоналізму; 3) особливо важливо переглянути систему фінансового й матеріально-технічного забезпечення співробітників слідчих ізоляторів; 4) забезпечити психологічну підтримку персоналу, зокрема регулярні консультації з фаховими психологами, тренінги з емоційного самоконтролю та стресостійкості.

Запропоновано вдосконалити систему громадського контролю за діяльністю слідчих ізоляторів, зокрема створити умови для доступу незалежних громадських організацій до СІЗО (причому ці візити мають бути як плановими, так і позаплановими). Крім того, на законодавчому рівні варто закріпити гарантії діяльності громадських організацій за відповідним напрямом.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягало в тому, щоб з'ясувати сутність, зміст і розкрити особливості адміністративно-правових засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, на основі чого надати науково обґрунтовані пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення правових та організаційних засад діяльності вказаних суб'єктів у відповідному напрямі. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових висновків, основні з них такі:

1. Доведено, що державна політика у сфері виконання кримінальних покарань – це напрям державної діяльності, елемент механізму боротьби зі злочинністю, спрямований на забезпечення суспільної безпеки, прав і законних інтересів громадян шляхом забезпечення останнього публічним уявленням про справедливість, заснованого на принципах законності та верховенства права стосовно осіб, які вчинили кримінально каране діяння. Сутність цієї політики полягає в цілях, завданнях, формах і методах їх досягнення, що виявляються в діяльності визначеного законодавством кола уповноважених суб'єктів.

Зауважено, що сучасний стан державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в Україні характеризується, з одного боку, прогресивними намірами українського законодавця та прагненням адаптувати відповідну сферу до європейських вимог і стандартів, а з іншого – наявністю низки системних викликів, що ускладнюють її ефективну реалізацію. Так, на нормативному рівні держава декларує пріоритетність прав людини, гуманізацію пенітенціарної системи, зменшення карального акценту та розвиток механізмів ресоціалізації. Проте практичне втілення задекларованих принципів нерідко стикається з

проблемами, які мають комплексний, а подекуди «хронічний» характер. Недостатнє фінансування установ виконання покарань, застаріла інфраструктура, дефіцит кваліфікованого персоналу, перевантаженість слідчих ізоляторів, відсутність ефективних програм ресоціалізації та психологічної підтримки осіб, які відбувають покарання, свідчать про незавершеність і фрагментарність реформ. Значна частина рішень, які ухвалюються на рівні державної політики, залишається декларативною або не мають сталого інституційного забезпечення, що обмежує їхній реальний вплив.

2. З'ясовано, що система суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань об'єднує в собі сукупність державних і недержавних органів, які, виконуючи свої функціональні повноваження на основі оптимальної взаємодії, забезпечують ефективне досягнення завдань цієї політики. Серед них виокремлено такі: по-перше, суб'єкти, що виконують подвійну роль у формуванні та реалізації політики в цій сфері, – Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України; по-друге, суб'єкти, що організують і контролюють ефективність реалізації цієї політики від імені держави, зокрема, Міністерство юстиції України, Державна кримінально-виконавча служба; по-третє, суб'єкти, що безпосередньо реалізують кримінально-виконавчу політику у своїй діяльності, – територіальні органи управління Державної кримінально-виконавчої служби, кримінально-виконавча інспекція, установи виконання покарань, слідчі ізолятори; по-четверте, суб'єкти, які виконують допоміжну, обслуговуючу роль у сфері реалізації досліджуваної сфери державної політики, зокрема воєнізовані формування, заклади освіти, передусім відомчі, що задовольняють потреби в забезпеченні безпеки та правопорядку, формуванні якісних кадрів для Державної кримінально-виконавчої служби тощо; по-п'яте, представники громадських і релігійних організацій, які здійснюють громадський

контроль за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, беруть участь у просвітницькій, виховній роботі, а також у захисті законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

Встановлено, що саме слідчі ізолятори посідають одне з ключових місць у системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, що обумовлено унікальною природою їх адміністративно-правового статусу та функціональним призначенням у системі кримінального правосуддя. Вони забезпечують не лише ізоляцію підозрюваних та обвинувачених, а й виконують процесуальні функції, пов'язані з доступом до правосуддя, проведенням слідчих дій, гарантуванням права на захист і належних умов утримання. Тож саме СІЗО стають місцем, де державна політика у сфері поводження з особами, обмеженими у свободі, реалізується в найбільш чутливій формі, адже будь-яке порушення прав людини в цих установах не лише дискредитує систему виконання покарань, а й підриває довіру до правоохоронної системи, судової влади та держави загалом.

3. Доведено, що метою діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є створення та втілення законодавчо закріплених умов відбування покарання, спрямованих на виконання його завдань: покарання, виправлення, попередження вчинення нових злочинів як з боку власне засудженого, так і з боку інших осіб.

Обґрунтовано, що ключовими завданнями діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є такі: 1) ізоляційні – забезпечення умов ізоляції засуджених, зокрема щодо роздільного тримання відповідно до законодавства; 2) правозабезпечувальні – надання згідно з вимогами законодавства ув'язненим можливості користуватися тими правами та

свободами, у яких вони не обмежені вироком суду (право на шлюб, на батьківство, на навчання, на медичне обслуговування, на свободу віросповідання тощо); 3) виховні – провадження діяльності, спрямованої на виправлення осіб, позбавлених волі, формування їх особистісних якостей і поведінки в суспільстві на засадах поваги до закону, прав та свобод інших людей (зокрема допуск представників громадських і релігійних організацій до взаємодії із засудженими).

До функцій діяльності слідчих ізоляторів запропоновано віднести головну – правоохоронну функцію (боротьба зі злочинністю на основі застосування до осіб, винних у вчиненні кримінально караних діянь, несприятливих наслідків у формі позбавлення (обмеження) їх прав та свобод, що має як попереджувальний, так і виховний вплив). Виокремлено функції обов'язкового супутнього характеру, що є необхідними для забезпечення реалізації специфіки правоохоронного призначення СІЗО: організаційна (додержання встановленого режиму, зокрема внутрішнього розпорядку); попереджувально-виховна (формування у свідомості позбавленої волі особи стійкого негативного ставлення як до власне діяння, так і до можливості повторного порушення законодавства); правозабезпечувальна (надання можливості реалізації певних прав і свобод затриманим); ресоціалізаційна (пов'язана з підготовкою осіб позбавлених волі до законослухняного життя в суспільстві) та інші, які реалізуються в процесі правозастосування.

4. Обґрунтовано положення про те, що в системі правових засад діяльності СІЗО щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань ключове місце належить нормам адміністративного права, адже саме за допомогою останніх: 1) визначаються ключові засади державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 2) закріплюється адміністративно-правовий статус суб'єктів реалізації відповідної політики, зокрема слідчих ізоляторів (межі

їх компетенції та обсяг повноважень); 3) окреслюються заходи і порядок здійснення контролю та нагляду за діяльністю СІЗО; 4) встановлюється правовий режим, розпорядок дня засуджених, їх обов'язки та права; 5) закріплюються гарантії дотримання прав і свобод осіб, які перебувають у СІЗО, тощо.

5. Констатовано, що ключовими напрямками діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є такі: 1) утримання під вартою осіб відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення»; 2) забезпечення та реалізація гарантій дотримання прав, свобод та інтересів осіб, які перебувають під вартою, зокрема щодо отримання правничої допомоги; 3) створення умов і реалізація заходів щодо етапування осіб; 4) проведення виховних заходів, спрямованих на ресоціалізацію та морально-етичне виховання осіб; 5) реалізація заходів безпеки, зокрема в частині запобігання втечам, суїцидам, конфліктам між утримуваними особами, а також профілактика інших негативних явищ, наприклад, насильницької поведінки, злочинності, наркозалежності; 6) медичне забезпечення; 7) взаємодія з іншими органами державної влади, зокрема правоохоронними, що включає співпрацю зі слідчими органами, судами, прокуратурою та іншими органами влади з метою забезпечення справляння правосуддя.

6. Формами діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань запропоновано розуміти встановлене адміністративно-правовими нормами зовнішнє вираження конкретних організаційних, охоронних, оперативно-розшукових та інших заходів, що реалізуються ними в межах компетенції і повноважень, що спрямовані на досягнення одного чи декількох завдань. Наприклад, під час реалізації завдань з охорони засуджених застосовуються форми ізоляції різних категорій таких осіб, форма

провадження режиму перебування таких осіб у СІЗО тощо. Водночас методи схарактеризовано як визначені адміністративно-правовими актами прийоми та способи реалізації окремих завдань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Методи мають відповідати формам їх реалізації. Під час реалізації форм можливе комбінування декількох методів залежно від завдань та обставин, у яких вони реалізуються. Наприклад, таке завдання, як виправлення особи позбавленої волі, передбачає застосування низки форм діяльності: надання соціально-психологічної та педагогічної допомоги (тренінги, бесіди та ін.), забезпечення навчання, участі в суспільно корисній діяльності, забезпечення дотримання правопорядку тощо. Такі форми реалізуються за допомогою методів переконання, дозволу, примусу тощо.

7. Зазначено, що на сьогодні в Європі та світі сформувалися досить ефективні підходи щодо діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів України. До позитивних моментів зарубіжного досвіду діяльності суб'єктів, подібних за статусом до слідчих ізоляторів, запропоновано віднести такі:

- по-перше, слідчі ізолятори, а також особи, які в них перебувають, мають чітко визначений правовий статус, що забезпечує ефективне виконання завдань вказаними суб'єктами, захист прав, свобод та інтересів громадян;

- по-друге, застосування широкого підходу до використання альтернативних способів тримання особи під вартою, що знижує навантаження на слідчі ізолятори (звільнення під заставу, електронний моніторинг або домашній арешт);

- по-третє, наявність розвинених механізмів зовнішнього моніторингу (незалежні інспекції, омбудсмени, правозахисні організації), що забезпечує регулярний контроль за умовами утримання осіб. Крім того, активно використовується система електронного моніторингу – система

контролю за поведінкою засудженої особи за допомогою технічних засобів, згідно з рішенням суду або рішенням пенітенціарної комісії;

- по-четверте, використання системи оцінки ризиків (pretrial risk assessment), яка допомагає судам об'єктивно визначати доцільність тримання особи під вартою (наприклад, pretrial risk assessment у США);

- по-п'яте, використання комплексного підходу до роботи з особами, які перебувають у слідчих ізоляторах, що включає: залучення психологів, соціальних працівників, лікарів до щоденної роботи з утримуваними особами допомагає запобігати кризовим ситуаціям і сприяє реабілітації.

8. З метою вдосконалення правових та організаційних засад діяльності слідчих ізоляторів у частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань запропоновано:

- адаптувати діяльність слідчих ізоляторів до міжнародних стандартів, що має передбачає комплексне реформування системи утримання під вартою, орієнтоване на забезпечення прав людини, гідного поводження з ув'язненими та належних умов перебування. У цьому контексті запропоновано: а) переглянути умови утримання осіб; б) забезпечити розділення ув'язнених за статусом, віком, статтю та характером учиненого злочину, щоб уникнути жорстокого поводження, насильства та негативного впливу; в) забезпечити гуманізацію ставлення до осіб, які утримуються під вартою; г) створити ефективну систему незалежного моніторингу місць «несвободи», яка дозволяє громадськості контролювати дотримання прав людини в СІЗО;

- переглянути Порядок облаштування камер з поліпшеними умовами тримання та надання особам, взятим під варту, у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України платних послуг із забезпечення поліпшених умов тримання, за результатами чого слід: по-перше, встановити чіткі критерії мінімальних стандартів утримання, які мають бути гарантовані кожному ув'язненому безкоштовно; посилити

контроль з метою забезпечення прозорості щодо використання коштів, отриманих від платних камер і послуг; по-третє, слід створити альтернативні механізми доступу до поліпшених умов не лише за гроші, наприклад ефективна та продуктивна праця; по-четверте, передбачити незалежний громадський і правозахисний моніторинг функціонування платних камер;

– розв’язати проблему кадрового забезпечення слідчих ізоляторів, для чого варто здійснити низку кроків: 1) переглянути систему кадрового відбору, зробивши акцент не лише на фізичних та ділових якостях, а й психологічній врівноваженості кандидатів на посади; 2) забезпечити постійне підвищення рівня кваліфікації та професіоналізму; 3) особливо важливо переглянути систему фінансового й матеріально-технічного забезпечення співробітників слідчих ізоляторів; 4) забезпечити психологічну підтримку персоналу, зокрема регулярні консультації з фаховими психологами, тренінги з емоційного самоконтролю та стресостійкості;

– переглянути систему нагляду та контролю за діяльністю слідчих ізоляторів. Зокрема, запропоновано розширити можливості здійснення громадського контролю в цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автухов К. А. Проблемні аспекти проекту постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми модернізації пенітенціарної системи на 2013–2017 роки». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. № 1. С. 205–208.
2. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / О. І. Остапенко, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов та ін. 2-е вид., доповн. Львів : СПОЛОМ. 2021. 616 с.
3. Алаїс С. І. Проблема праворозуміння в основних школах права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 203 с.
4. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>.
5. Бабенко К. А. Методи конституційного регулювання політико-правових відносин. *Шостий апеляційний адміністративний суд*. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/437-metodi-konstitutsijnogo-regulyuvannya-politiko-pravovikh-vidnosin.html>.
6. Бараш Є. Ю. Нормативно-правове забезпечення управління в Державній кримінально-виконавчій службі України. *Право і безпека*. 2010. № 5 (37). С. 71–75.
7. Бараш Є. Ю. Управління державною кримінально-виконавчою службою України: адміністративно-правові засади становлення та розвитку : монографія. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2011. 654 с.
8. Бондаренко В. А. Призначення та особливості структури адміністративно-правових норм. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2011. № 4. С. 146–154.

9. Брижко В. М. Захист персональних даних як чинник боротьби з комп'ютерною злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 22. С. 223–235.
10. Букалов О. Кримінально-виконавча система України у 2023 році. Статистичний огляд. *Тюремний портал*. URL: <https://ukrprison.org.ua/statistics/1740153710>.
11. Василевич В. В. Кримінально-виконавча політика України: стан і тенденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип. 75, ч. 3. С. 216–220.
12. Васильєв О. С. Концептуалізація поняття «державна політика»: сучасне розуміння. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_7.
13. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави та права : навч. посіб. 4-е вид. доп. і перероб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.
14. Виговський Д. Л., Недоборська К. Л. Проблеми оптимізації процесу виконання покарань в Україні. *Теоретико-прикладні аспекти трансформації юридичної науки* : матеріали наук.-практ. конф., м. Одеса, 21–22 жовт. 2022 р. Львів, 2022. С. 68–71. URL: <https://molodyivchenyi.ua/omp/index.php/conference/catalog/download/16/425/865-1?inline=1>.
15. Виконавча влада і адміністративне право / В. Б. Авер'янов, І. І. Голосніченко, В. К. Колпаков та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін Юре, 2002. 668 с.
16. Габлей Н. Г. Поняття та мета покарання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. Вип. 2. С. 190–197.
17. Гнот Х. Я. Про нормативно-правове регулювання діяльності установ з виконання покарань щодо забезпечення виконання судових

рішень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки : зб. наук. праць. 2016. № 845. С. 508–514.

18. Гуторова Н. О. Кара як мета кримінального покарання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 42–46.

19. Денисов С. Ф., Заїка Д. Є. Проблеми виконання покарання у виді позбавлення волі в слідчих ізоляторах України. *Наукові читання, присвячені пам'яті професора Т. А. Денисової* : зб. матеріалів (м. Запоріжжя, 10 берез. 2022 р.) / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2022. С. 128–131.

20. Денищук Д. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України як суб'єкта охорони державної таємниці. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 7. С. 50–54.

21. Державна служба : підручник : у 2 т. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), О. Ю. Оболенський (заст. голови), С. М. Серьогін (заст. голови) [та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ ; Одеса : НАДУ, 2013. Т. 2. 348 с.

22. Дука О. А. Вимоги до персоналу державної кримінально-виконавчої служби України: професійний та морально-етичний аспекти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 120–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2015_1_14.

23. Європейські пенітенціарні правила : рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць від 11 січ. 2006 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.

24. Євтушенко О. Н., Андріяш В. І. Державне управління : навч. посіб. : у 3 ч. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. Ч. 3. Основи внутрішньої організації державного органу та менеджменту. 248 с.

25. Завальний А. М. Юридичні факти в сфері здійснення правоохоронної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 192 с.
26. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 222 с.
27. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова [та ін.] ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
28. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. *Державна кримінально-виконавча служба України*. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/20230701-zagalna-harakterystyka-dkvs.pdf>.
29. Задніпряна М. Ю. Впровадження принципів юридичної відповідальності Європейського Союзу в законодавстві України. *Збірник Центру наукових публікацій «Велес»*. Київ, 2014. С. 51–54.
30. Зливко С. В. Основні завдання і функції Державної кримінально-виконавчої служби України. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2018. № 1 (3). С. 170–181.
31. Зливко С. Особливості адміністративно-правового статусу державної кримінально-виконавчої служби України в сучасних умовах реформування. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 3 (7). С. 35–40.
32. Ільїна О. В. Напрямки реалізації кримінально-виконавчої політики у запобіганні злочинності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 182–188.
33. Кабиш О. О. Адміністративно-правові засади взаємодії суб'єктів протидії кіберзлочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 208 с.

34. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2006. 477 с.
35. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Суб'єкти реалізації кримінально-виконавчої політики України. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. № 2. С. 144–148.
36. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Щодо визначення поняття «кримінально-виконавча політика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2025. № 73. С. 88–91.
37. Кириченко В. М. Теорія держави і права: модульний курс : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 264 с.
38. Кількість ув'язнених в Україні станом на 08 грудня 2024 року. *Prevention of Torture*. URL: https://www.cpt-echr.com/prison-pop-ukr-08-12-2024/?utm_source=chatgpt.com.
39. Колб О. Г., Третяк Є. А. Сучасні проблеми розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України та деякі шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 296–299. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2024/72.pdf.
40. Коломієць Н. В., Берднік С. С. Особливості державного регулювання кримінально-виконавчої системи України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 291–295. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/52.pdf>.
41. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
42. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : підписана в Римі від 04 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

43. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 груд. 1984 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

44. Кондратишина В. В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 20 с.

45. Кондратюк Т. В. Державна політика як складова частина системи механізмів державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 12. С. 67–70.

46. Конопельський В. Я. Сучасна кримінально-виконавча політика України та її роль у реалізації принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарання у виді позбавлення волі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 29, т. 2. С. 131–135.

47. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#Text>.

48. Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : затв. Указом Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631/2012. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>.

49. Корнієнко-Зєнкова Н. Право знати свої права та обов'язки в контексті співвідношення прав людини і їх юридичних гарантій. *Віче*. 2016. № 3–4. С. 52–55.

50. Коталейчук С. П., Пісной П. Я. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : навч. посіб. Київ : КНТ, 2011. 560 с.

51. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
52. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
53. Кримінально-виконавче право : підручник / за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. Харків : Право, 2011. 328 с.
54. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
55. Кутєпов М. Ю. Виправлення та ресоціалізація засуджених неповнолітніх: шляхи вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 222–226. URL: http://lsei.org.ua/1_2020/55.pdf.
56. Лаврук О. В. Сутність поняття державної політики. *Університетські наукові записки*. 2018. № 67–68. С. 254–263.
57. Лазеба Є. С. Основні функції управління підприємством та їх взаємозв'язок. *Вісник Полтавського державного аграрного університету*. 2019. Вип. 4.3. С. 81–85.
58. Лоскутов Т. О. Щодо типів правового регулювання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2015. Вип. 30, т. 2. С. 137–140.
59. Луценко О. Є. Гарантії прав державних службовців під час застосування дисциплінарного стягнення. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальне забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл. учасників VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 29 верес. 2017 р. Харків, 2017. С. 244–247.

60. Макушев П. В. Державна виконавча служба в Україні: адміністративно-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 524 с.
61. Мармазова Т. Прикладні аспекти реалізації функцій політики. *Політичний менеджмент*. 20089. № 4. С. 44–50.
62. Мартиновський В. В. Правова природа дозвільної системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 252–255. URL: http://lsej.org.ua/8_2024/60.pdf
63. Мельничук М. В. Адміністративно-правові засади управлінської діяльності керівників органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 197 с.
64. Муравйов К. В. Сучасний стан реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Наукові записки [Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Право. 2017. Вип. 1. С. 126–131.
65. Муравйов К. Досвід Німеччини та Франції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 240–244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_2_47.
66. Муравйов К. В. Мета та завдання реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 4. С. 236–240.
67. Навроцький В. О., Берзін П. С., Денисова Т. А., Дудоров О. О. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
68. Назаренко Д. О. Кримінально-правові і кримінологічні підстави застосування адміністративного (превентивного) нагляду. *Право і безпека*. 2006. № 5/5. С. 75–80.

69. Недов С. Л. Мета покарання в системі кримінального права України. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 214–218.
70. Олійник І. Л. Організаційно-правові засади взаємодії міліції (поліції) країн-учасниць СНД у боротьбі з правопорушеннями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Донецьк, 2005. 232 с.
71. Осауленко А. О. Функції кримінального покарання: загальнотеоретичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 190–193. URL: http://lsej.org.ua/4_2014/49.pdf.
72. Основні принципи поводження з в'язнями : резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 груд. 1990 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text.
73. Палагнюк Ю. В. Сутність та зміст державної політики. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Серія : Державне управління. 2011. Т. 165, вип. 153. С. 29–35.
74. Панова Н. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2008. 220 с.
75. Пащенко О. О. «Кримінально-виконавча політика» чи «політика у сфері виконання кримінальних покарань»: підходи до визначення поняття. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 131–136.
76. Пилипенко Д. О. Принципи кримінально-виконавчого права : дис. ... д-ра юрид наук : 12.00.08. Кропивницький, 2024. 548 с.
77. Пилипенко Д. О. До питання визначення поняття та сутності кримінально-виконавчої політики України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2021. Вип. 64. С. 317–321.

78. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.

79. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>.

80. Про затвердження Положення про державну установу «Київський слідчий ізолятор» : наказ Міністерства юстиції України від 05 берез. 2020 р. № 805/5. *Державна кримінально-виконавча служба України*. URL: https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Polozhenia_KSIZO.pdf.

81. Про затвердження Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України : наказ Міністерства юстиції України від 5 лип. 2017 р. № 2170/5. *Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ. БО "Фундація Архистратига Михаїла"*. URL: <https://www.kapelanstvo.ugcc.ua/nakazom-ministerstva-yustytseyi-ukrayiny-zatverdzheno-polozhennya-pro-dushpastyrsku-radu-z-pytan-religijnoyi-opiky-v-penitentsiarnij-systemi-ukrayiny/>.

82. Про затвердження Положення про Західне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції : наказ Міністерства юстиції України від 24 груд. 2019 р. № 4191/5. *Державна кримінально-виконавча служба України*. URL: <https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/Положення-про-Західне-МРУ-24.12.2019.pdf>.

83. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лип. 2014 р. № 228. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>

84. Про затвердження Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 06

лют. 2017 р. № 292/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0177-17#Text>.

85. Про затвердження Положення про управління кримінально-виконавчої інспекції Державного департаменту України з питань виконання покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 30 берез. 2007 р. № 68. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0068325-07#Text>.

86. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при установах виконання покарань : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2004 р. № 429. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF#n11>.

87. Про затвердження Порядку взаємодії установ виконання покарань, уповноважених органів з питань пробації та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України від 03 квіт. 2018 р. № 974/5/467/609/280. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-18#Text>.

88. Про затвердження Порядку облаштування камер з поліпшеними умовами тримання та надання особам, взятим під варту, у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України платних послуг із забезпечення поліпшених умов тримання : наказ Міністерства юстиції України від 15 верес. 2023 р. № 3292/5. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1641-23/conv#Text>.

89. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15 серп. 2014 р.

№ 1348/5/572. *Верховна Рада України.* URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#n19.

90. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14 черв. 2019 р. № 1769/5. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.

91. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631/2012. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631/2012#Text>.

92. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 трав. 2016 р. № 348. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-2016-%D0%BF#Text>.

93. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 черв. 2004 р. № 1906-IV. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

94. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#n17>.

95. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3352-XII. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.

96. Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 черв. 2017 р. № 396. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2017-%D0%BF#Text>.

97. Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 січ. 1994 р. № 31. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31-94-%D0%BF#Text>.

98. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.

99. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 верес. 2017 р. № 654-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p/conv#Text>.

100. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2022 р. № 1153-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>

101. Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України : Закон України від 2 берез. 2000 р. № 1526-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1526-14#Text>.

102. Проаспет К. Чим відрізняється в'язниця від СІЗО та яке встановлено правове регулювання для перебування? *ЮРЛІГА. ЛІГА:ЗАКОН*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/221736_chim-vdrznyatsya-vyaznitsya-vd-szo-ta-yake-vstanovleno-pravove-regulyuvannya-dlya-perebuvannya.

103. П'ятницький А. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 225 с.

104. Рибалка Н. О. Наша мета – створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань! *Державна кримінально-виконавча служба України*. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/11143/>.

105. Романцова С. В. Органи Державної кримінально-виконавчої служби України в системі суб'єктів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 533–539. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/95.pdf>.

106. Рудницька О. П. Поняття та класифікація гарантійних виплат. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 175–182.

107. Рунова Н. О. Функції, форми та методи управління державною службою. *Право та інновації*. 2015. № 1 (9). С. 108–112.

108. Русенко Н. В. Державна та правова політика: порівняльний аналіз. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). 2022. С. 165–174.

109. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 3 : 3 / ред. тому: Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. 744 с.

110. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1973. Т. 4 : І–М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. 840 с.

111. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1976. Т. 7 : Поїхати-Приробляти. 723 с.

112. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 9 : С / ред. тому: І. С. Назарова [та ін.]. 916 с.

113. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) [та ін.] ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні.

Київ : Наук. думка, 1979. Т. 10 : Т–Ф / ред. тому: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. 658 с.

114. Стеблинська О. С. Міжнародні стандарти забезпечення прав засуджених як складова діяльності органів та установ виконання покарань. *Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 2. С. 49–55.

115. Степанюк А. Х., Лукашевич С. Ю. Змістовне наповнення правозастосовної і правоохоронної функцій органів та установ виконання покарань. *Пропілеї права та безпеки*. 2024. № 4. С. 40–50.

116. Стефанчук М. О. Зміст права людини на охорону здоров'я. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 144–148.

117. Суліцький В. В. Психологічне забезпечення та супроводження діяльності персоналу установ виконання покарань і слідчих ізоляторів. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану* : зб. тез Міжнар наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки – 2022 в Україні, м. Київ, 24 трав. 2022 р. Київ, 2022. С. 234–237.

URL: https://www.researchgate.net/publication/361809288_Psihologicne_zabezpecenna_ta_suprovodzenna_dialnosti_personalu_ustanov_vikonanna_pokaran_i_slidcih_izolatoriv.

118. Таволжанський О. В., Проценко О. А. Гуманізація системи виконання покарань як запорука виправлення засуджених. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 113–118.

119. Телефанко Б. М. Міжнародні стандарти забезпечення прав засуджених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 488–491. URL: http://lsei.org.ua/12_2022/115.pdf.

120. Терешко А. Р. Форми та методи управлінської діяльності у сфері побутових послуг. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 190–193.

121. Ткачова О. Щодо компетенції та повноважень кримінально-виконавчої інспекції при виконанні покарання у виді виправних робіт. *Вісник Академії правових наук*. 2010. № 3 (62). С. 296–302.

122. Фріс П. Л., Бучко М. Б. Основні напрями кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі державотворення. *Часопис Національного університету "Острозька академія"*. Серія : Право. 2010. № 1. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10fplsed.pdf>.

123. Халавка В. І. До проблеми визначення мети діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ 14–15 листоп. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 134–136.

124. Халавка В. І. До проблеми визначення поняття державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

125. Халавка В. І. До характеристики системи правових засад діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 439–445.

126. Халавка В. І. До характеристики форм та методів діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 488–493.

127. Халавка В. І. Завдання та функції діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 555–557.

128. Халавка В. І. Значення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 черв. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 198–200.*

129. Халавка В. І. Місце слідчих ізоляторів в системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право і суспільство. 2024. № 4. С. 670–675.*

130. Халавка В. І. Сутність державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *KELM. 2024. № 7 (67). С. 258–261 (Республіка Польща).*

131. Хашев В. Г. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Кримінально-виконавче право». Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 17 с.

132. Чернецька О. В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2006. 190 с.

133. Чернописька В. З. Діяльність релігійних організацій в установах пенітенціарної системи України: адміністративно-правові гарантії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2020. Вип. 62. С. 250–256.*

134. Шкута О. О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 1. С. 213–216.*

135. Які права в умовах воєнного стану мають засуджені особи та особи, взяті під варту. *Безоплатна правнича допомога. URL: <https://legalaids.gov.ua/publikatsiyi/yaki-prava-v-umovah-voyennogo-stanu-mayut-zasudzheni-osoby-ta-osoby-vzyati-pid-vartu/>.*

136. Яковлєв П. О. Методи адміністративно-правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2020. Вип. 61, т. 2. С. 66–69.

137. Яцишин М. М. Історико-правові засади кримінально-виконавчої політики України : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 440 с.

138. Areszt śledczy – wszystko co musisz wiedzieć. *Adwokat Gabriela Urszulak*. URL: <https://adwokatuszulak.pl/blog/areszt-sledczy-wszystko-co-musisz-wiedziec/>.

139. Areszt Śledczy w Ostrowie Wielkopolskim. Opis jednostki. *Służba Więzienna*. URL: <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-areszt-sledczy-w-ostrowie-wielkopolskim>.

140. Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment. *United Nations*. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/body-principles-protection-all-persons-under-any-form-detention>.

141. Custody and Detention. *U.S. Marshals Service*. URL: <https://www.usmarshals.gov/what-we-do/prisoners/operation/custody-detention>.

142. Die Untersuchungshaft. *Duri Bonin*. URL: <https://www.duribonin.ch/die-untersuchungshaft/>.

143. Her Majesty's Chief Inspector of Prison. *Apply for a public appointment*. URL: <https://apply-for-public-appointment.service.gov.uk/archive/announcements/1730#:~:text=The%20Chief%20Inspector%20is%20responsible,and%20other%20places%20of%20custody>.

144. HM Inspectorate of Prisons for England and Wales (HMI Prisons). *Criminal Justice Joint Inspectorates*. URL: <https://ciji.justiceinspectorates.gov.uk/about/about-the-justice-inspectorates/hm-inspectorate-of-prisons-for-england-and-wales-hmi-prisons/>.

145. Jails and Pretrial Detention: A Human Rights and Health Justice Problem. *Think Global Health*. URL: <https://www.thinkglobalhealth.org/article/jails-and-pretrial-detention-human-rights-and-health-justice-problem>.

146. JAK FUNKCJONUJE TYMCZASOWO ARESZTOWANY W ARESZCIE ŚLED CZYM? *Agnieszkaswiatlon.pl*. URL: <https://agnieszkaswiatlon.pl/jak-funkcjonuje-tymczasowo-aresztowany-w-areszcie-sledczym-cz-i/>

147. Jan Kalski Areszt tymczasowy – jak wygląda i czym różni się od więzienia? *Crime.com.pl*. URL: <https://crime.com.pl/areszt-tymczasowy-jak-wyglada-i-czym-rozni-sie-od-wiezienia/>.

148. Jeremy McBride. Pre-trial detention in the osce area. *Organization for Security and Co-operation in Europe* : Review Conference, September 1999. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/42851.html#p32/>.

149. Kolejne informacje o mieszkaniu Nawrockiego. Udzielił pożyczki na 20 procent. *TVN 24*. URL: <https://tvn24.pl/trojmiasto/kolejne-informacje-o-mieszkaniu-nawrockiego-udzielil-pozyczki-na-20-procent-st8461704>.

150. Les différents types de prison en chiffres. *Observatoire des disparités dans la justice pénale*. URL: <https://observatoire-disparites-justice-penale.fr/les-conditions-de-detention/la-prison-ou-des-prisons/>.

151. Life inside prison. Regime and time out of cell. *Prison Reform Trust*. URL: <https://prisonreformtrust.org.uk/adviceguide/regime-and-time-out-of-cell/>.

152. Mass Incarceration and Criminalization. *Social Policy Lab*. URL: <https://www.socialpolicylab.org/mass-incarceration>.

153. President Biden's Order to Ban Private Prisons Faces a Persistent Internal Challenge: The U.S. Marshals Service. *American Civil Liberties Union*. URL: <https://www.aclu.org/news/criminal-law-reform/president-bidens-order->

to-ban-private-prisons-faces-a-persistent-internal-challenge-the-u-s-marshals-service.

154. Remand Life Skills: Impact report. URL: <https://www.catch-22.org.uk/resources/remand-life-skills-impact-report/>.

155. Shadow Prisons: Immigrant Detention in the South. *Southern Poverty Law Center*. URL: <https://www.splcenter.org/resources/reports/shadow-prisons-immigrant-detention-south/>.

156. Strafhaft und Untersuchungshaft. *Rudolph Rechtsanwälte*. URL: <https://www.rudolph-recht.de/strafhaft-und-untersuchungshaft/>.

157. The role of adult custodial remand in the criminal justice system. *UK Parliament*. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/cm5803/cmselect/cmjust/264/report.html>.

158. Types of prison, and prisoners. URL: <https://doingtime.co.uk/how-prisons-work/how-do-prisons-actually-work/types-of-prison-and-prisoners/>.

159. Was ist U-Haft? Alles, was du darüber wissen musst. *Legalnerd*. URL: <https://legalnerd.de/rechtswissen/was-ist-u-haft/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Халавка В. І. Завдання та функції діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 555–557.
2. Халавка В. І. До характеристики системи правових засад діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 439–445.
3. Халавка В. І. До характеристики форм та методів діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 488–493.
4. Халавка В. І. Місце слідчих ізоляторів в системі суб'єктів реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 670–675.
5. Халавка В. І. Сутність державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *KELM*. 2024. № 7 (67). С. 258–261 (Республіка Польща).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Халавка В. І. До проблеми визначення поняття державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.

7. Халавка В. І. До проблеми визначення мети діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ 14–15 листоп. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 134–136.

8. Халавка В. І. Значення громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4–5 черв. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 198–200.